

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Fakulta právnická

Katedra právních dějin

RIGORÓZNÍ PRÁCE

**Zákon na ochranu republiky z r. 1923 a tiskové
zákonodárství**

The protection of the Republic Act from 1923 and a press
legislation

Zpracoval: Mgr. Ondřej Červený

Konzultant rigorózní práce: Prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová CSc., DSc.

leden 2013

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci „**Zákon na ochranu republiky z r. 1923 a tiskové zákonodárství**“, zpracoval samostatně, a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým. Současně prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného, nebo stejného titulu.

V Praze dne 14. 1. 2013

.....

Mgr. Ondřej Červený

PODĚKOVÁNÍ

Velmi rád bych na tomto místě poděkoval paní Prof. JUDr. PhDr. Karolíně Adamové CSc., DSc., za odbornou pomoc, kterou mi v průběhu práce poskytovala a za projevový hluboce lidský přístup.

OBSAH

Úvod	str. 5
I. Historické souvislosti	str. 7
I. I. Situace po 1. sv. válce ve světě i u nás.....	str. 7
I. II. Trestní právo v počátcích republiky.....	str. 14
I. III. Osobnost JUDr. Aloise Rašína.....	str. 22
II. Legislativní proces vzniku zákona na ochranu republiky	str. 28
III. Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z.a n.	str. 41
III. I. Obecný výklad.....	str. 41
III. II. Analýza klíčových ustanovení.....	str. 56
IV. Judikatura	str. 79
V. Novelizace zákona na ochranu republiky	str. 89
VI. Tiskové zákonodárství	str. 98
VI. I. Historický vývoj a vymezení základních pojmů tiskového práva.....	str. 99
VI. I. I. Stručný vývoj tiskového zákonodárství první republiky.....	str. 99
VI. I. II. Základní pojmy tiskového práva.....	str. 105
VI. II. Policejní tiskové právo.....	str. 110
VI. III. Trestní tiskové právo.....	str. 117
VI. IV. Tiskové právo procesní.....	str. 122
VII. Zákon na ochranu republiky a tiskové delikty	str. 127
Závěr	str. 139
Resumé	str. 142
Seznam použité literatury	str. 145

Abstrakt (v českém jazyce)	str. 149
Abstract (in English)	str.149
Seznam klíčových slov v českém jazyce	str. 149
English translation of the List of Keywords	str. 149
Seznam příloh	str. 150
Příloha I.	
Příloha II.	
Příloha III.	
Příloha IV.	

ÚVOD

Při prvotním seznámení s tématem této rigorózní práce může běžného člověka napadnout otázka, proč se autor chce zabývat právě zákonem, který je devadesát let starý. Má odpověď je velmi jednoduchá. Již na základní škole a později i na gymnáziu jsem se zajímal o české dějiny. A hned první hodina trestního práva na alma mater mě přesvědčila, že právě tento obor bude mému srdci nejbližší. Propojením českých dějin a trestního práva se tak dostáváme ke zvolenému tématu. Zákon na ochranu republiky z roku 1923 představuje vrchol prvorepublikového trestního zákonodárství a jako takový je i důležitou součástí českých dějin. Proto jsem se rozhodl věnovat se do hloubky tomuto právnímu předpisu, který, jak sami dále poznáte, vznikl za velice zajímavých okolností a sehrál mezi zákony první republiky zcela zásadní úlohu.

Jak již vyplývá ze samotného názvu, cílem mé rigorózní práce je rozbor zákona na ochranu republiky a souvisejícího tiskového zákonodárství. Nejprve si přiblížíme události, na jejichž pozadí se tato norma vytvářela stejně jako způsob, jakým probíhalo její přijetí. Ve stručnosti zmíníme i další předpisy týkající se především souvisejícího trestního zákonodárství a československého ústavního pořádku. Pozastavíme se také u nejdůležitějšího momentu, který byl bezesporu hlavní příčinnou pozdějšího přijetí zákona, a sice atentátu na ministra financí JUDr. Aloise Rašína. Rozebereme si, jak probíhalo hlasování o jeho přijetí. Dále si shrneme tento zákon jako celek, přičemž nejdůležitější a nejvíce používané ustanovení rozebereme podrobněji. Další kapitola se bude věnovat aplikaci tohoto zákona v praxi a následně se podíváme, jak se během času zákon měnil a přizpůsoboval aktuální situaci v Československu. Pomyslná druhá část práce bude patřit tiskovému zákonodárství Československé republiky, kdy nejprve zmapujeme historický vývoj tiskového zákonodárství a vymezíme si základní pojmy tiskového práva. Důležitá ustanovení vybraných oborů tiskového práva, a sice policejního, trestního a procesního budou předmětem následujících podkapitol. Konečně v poslední kapitole bude pojednáno o tiskových deliktech, upravených v zákoně na ochranu republiky.

Za výchozí okamžik této práce, jejímž ohniskem je zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n., potažmo jeho novelizovaná podoba z následujících let, pokládám nepochybně vznik Československé republiky 28. října 1918. Pokusím se nastínit situaci, v níž byla Československá republika na začátku své existence, důvody a hlavní aspekty počátku zákonodárství, které sledovalo v trestní oblasti ochranu státnosti. Na historickém pozadí si rozebereme pozvolný vznik různorodých nebezpečí ohrožující ČSR zvenčí i zevnitř, vzestupnou tendenci těchto tlaků a z perspektivy tehdejší situace se zaměříme na příslušné normy trestního a tiskového práva.

Konec pojednávaného období, tedy období trvání zákona na ochranu republiky, vymezíme vydáním nechvalně proslulého zákona č.231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, kterým byl zákon č.50/1923 Sb. z. a n. zrušen a nahrazen.

Předmětem práce bude rovněž tiskové zákonodárství, které s touto oblastí bezesporu do značné míry souvisí. Regulace tisku, cenzura a omezení práva na svobodu projevu v období před a krátce po druhé světové válce je velice rozsáhlou oblastí. Já se omezím na příslušná ustanovení v zákoně na ochranu republiky a na přiblížení tiskového práva a problematiky spojené se svobodou tisku a tiskových deliktů dle zákona na ochranu republiky.

I. HISTORICKÉ SOUVISLOSTI

I. I. SITUACE PO 1. SV. VÁLCE VE SVĚTĚ I U NÁS

Ve své úvodní kapitole se pokusím nastínit nejdůležitější historické skutečnosti, na jejichž pozadí vznikl zákon, jenž je srdcem celé této práce, tedy zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n..

Dne 28. října 1918 byla v redakci Národní politiky zveřejněna nota rakousko-uherského ministra zahraničí, hraběte G. Andrassyho z 27. října 1918, kterou zaslal americkému prezidentu Wilsonovi potom, co Karel I., rakouský císař, informoval německého císaře Viléma II., že okolnosti ho donutily žádat o příměří. V notě Rakousko-Uhersko oznámilo, že podmínky k uzavření míru z 18. října téhož roku přijímá a vyjádřilo ochotu ihned začít jednání o jeho uzavření. V Praze byl před 10. hodinou ranní zveřejněn na tabuli redakce Národní politika na Václavském náměstí text Andrassyho nóty, což bylo pochopeno jako faktická kapitulace habsburské monarchie. Tato zpráva se stala impulzem k živelným demonstracím a vyhlášení československé samostatnosti. Těsně předtím převzali zástupci předsednictva Národního výboru A. Švehla a F. Soukup Vojenský obilní ústav. Národní výbor, jenž zastával funkci jakési provizorní vlády, převzal pod svou správu tuto klíčovou instituci v tomto okamžiku reprezentován pěti muži. Tito vstoupili do dějin jako „mužové 28. října“. Byli jimi Alois Rašín, Antonín Švehla, Jiří Stříbrný, František Soukup a slovenský politik Vavro Šrobár. V průběhu dne převzal Národní výbor od rakouských úřadů veřejnou i vojenskou správu.¹ Národní a demokratická revoluce zvítězila.

V tentýž den, tedy 28. října 1918 večer vydal Národní výbor v Praze manifestační provolání o vzniku samostatného Československa:

¹ srov. OLIVOVÁ, V. Dějiny první republiky. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000, s. 66 - 72.

„Lide československý. Tvůj odvěký sen se stal skutkem. Stát československý vstoupil dnešního dne v řadu samostatných kulturních států světa.“²

Těsně předtím byl vznik nového státu Národním výborem, který se prohlásil za zákonodárny sbor, kodifikován v paragrafovaném znění jako první zákon Československého státu. Tento tzv. recepční zákon rovněž prohlásil platnost dosavadního právního řádu a správního systému. Autorem obou textů byl JUDr. Alois Rašín. O jeho smyslu uvedl: *„Základním tímto zákonem mělo být zamezeno, aby nenastal bezprávní stav, aby se celá naše správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jako by revoluce vůbec nebylo.“³*

V článku č. II., recepčního zákona byla formulována recepce v podstatě celého stávajícího právního řádu: *„...veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti...“* a v článku č. 3 byla stanovena kontinuita orgánů státní moci: *„...všechny úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení...“⁴*

Vznik Československého státu znamenal historický mezník v národním životě všech Čechů a Slováků. Bylo to vyvrcholení jejich národně osvobozenického boje a také důsledek mezinárodně politických podmínek, vzniklých v závěru první světové války, charakterizovaných porážkou německého imperialismu a pádem Habsburské monarchie. Nově vzniklý Československý stát byl do značné míry závislý na mezinárodním vývoji a jeho politika tak byla notně ovlivňována mocenskými vztahy ve světě. Způsob, jak dosáhnout mezinárodního zajištění státu tvůrci jeho zahraniční politiky viděli v hegemonním postavení

² Dostupné z http://www.svedomi.cz/dokdoby/181028_recepcni_zakon.htm, staženo dne 10.11. 2012.

³ OLIVOVÁ, V. Dějiny první republiky. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000, s. 67.

⁴ Dostupné z <http://www.just.wz.cz/view.php?cislocclanku=2005010185>, staženo dne 21. 10. 2012

Francie na Evropském kontinentu a ve spolupráci dohodových velmocí.⁵ Přátelství a věrná součinnost s Francií byla jednou ze základních složek československé zahraniční politiky.

Svět a Evropa po 1. světové válce byly budovány s cílem, aby se válka již nikdy neopakovala, jelikož ztráty na životech stejně jako ztráty ekonomické byly obrovské a lidé se další války obávali. Zárukou toho se měl stát Versailleský systém mírových dohod (Trianon, Rapalo, Sevres, Saint Germain), které byly uzavřeny. Jednání o míru, která byla započata začátkem roku 1919 v Paříži a jejíchž výsledkem byly zmíněné mírové smlouvy 27 spojených a sdružených mocností mezi nimiž bylo i Československo s Německem (Versailles 28.6.1919), Rakouskem (Saint-Germain en Laye 10.9.1919) a s Maďarskem (Trianon 4.6.1920), přinesla mimo obecného mezinárodního uznání Československé republiky především stanovení její hranic.⁶ Důležitým bodem systému byla limitace Německa územně i z hlediska vyzbrojování. Pozitivním pilířem, který měl principy zajišťovat, se stala hlavně pozemní část francouzské armády, která byla v té době nejvlivnější v Evropě a měla přispívat k vnitřnímu klidu evropských poměrů. Podpůrným prvkem Versailleského systému se stala dohodová ujednání, která zde fungovala. Nejprve mezi Francií a Velkou Británií a následně mezi Francií a Československem – tato smluvní provázanost se nazývala Velká dohoda. Nato byla uzavřena na východě německých hranic také Malá dohoda. Jednalo se o spojenectví Československa, Rumunska a Jugoslávie. Trvalý spojenecký svazek mezi těmito třemi státy vznikl z důvodů ochrany proti vnějšímu nebezpečí, především ze strany Maďarů, jež se neskrývaně pokoušeli získat zpět území připojené k Československu od starého Uherska. Maďaři totiž i přes uzavření mírové smlouvy trianonské dávali najevo, že smlouva byla přijata z donucení, a že její ustanovení nepovažují za definitivní. V počátcích se evropské národy domnívaly, že Malá dohoda bude účinná, což se však později nepotvrdilo.

⁵ srov. SCHELLE, K. Organizace veřejné správy v letech 1848-1948. Vyd. 1. V Brně: Masarykova univerzita, 1993. 495 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně; sv. 128 = Acta Universitatis Brunensis Iuridica; no. 128. Řada teoretická. ISBN 80-210-0792-3. s. 103-107.

⁶ srov. KROFTA, K. Malé dějiny československé. Třetí vydání opravil a doplnil Josef Klik. Praha: Orbis, 1946. 174-[II] s. Naše minulost; [Sv.] 1. s. 103 - 120.

Dále zde existovala Balkánská dohoda mezi zeměmi balkánské oblasti. Úměrně tomu, jak se Versailleský systém postupně bortil, však bylo Československo stavěno před vyhlídku obnovy mocenského náporu Německa.⁷

Legislativním výrazem stabilizace vzniklého státu se stala ústava předmnichovské republiky, ústavní zákon č. 121/1920 Sbírky zákonů a nařízení. Autorem vlastního textu ústavy, která vycházela z ústavy USA, rakousko-uherské Prosincové ústavy a ústavy Třetí Francouzské republiky, byl především profesor Jiří Hoetzel.⁸ V preambuli se mimo jiné prohlašuje: ...“chceme se přičleniti do společnosti národů jako člen vzdělaný, mírumilovný, demokratický a pokrokový.“⁹

Ve dvacátých letech potom nabývá na obrazu a upevňuje se celá struktura legislativně vytvořených orgánů a institucí, a dochází k ustálení politického systému naší mladé republiky. Celý tento proces je však provázen dosti ostrým politickým zápasem a situace si vyžaduje rychlé vytvoření stabilnějšího postavení státu v oblasti politické a ekonomické. Dosud důkladně nevyřešené hospodářské, národnostní a sociální problémy vyžadují, aby stát zaujal jasný postoj vůči stále častějším projevům neloajlnosti. Je tedy zřejmé, že roste potřeba upravit právní záruky ochrany republiky. K tomuto má dojít legislativní cestou a jedním z nástrojů k upevnění státu, jak se dozvíme dále, se stává právě zákon na ochranu republiky.¹⁰

Stadium příprav zákona na ochranu republiky z roku 1923 bylo historicky podmíněno sociálně politickou atmosférou a životem v naší republice od počátku

⁷ srov. OLIVOVÁ, V. Dějiny první republiky. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. s. 84 - 89.

⁸ GRONSKÝ, J. Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Svazek I. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2005. (584 s.) ISBN 80-246-1027-2. s. 71.

⁹ BARTOŠ, J. a TRAPL, M. Československo 1918-1938: fakta, materiály, reálie: informativní příručka ke studiu dějin první Čs. republiky: určeno pro posl. historie a občanské nauky FF UP [filoz. fak. Univ. Palackého]. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 1991. 154 s. ISBN 80-7067-038-X. s. 15.

¹⁰ srov. KLIMEK, A. Velké dějiny zemí koruny české, svazek XIII. 1918-1929. Praha: Paseka, 2000, s. 141- 149.

dvacátých let. Koncem roku 1921 zasáhla Československo hospodářská krize, která se nejrozsáhleji projevila v roce 1922. Byla mimo jiné zapříčiněna hlavně přechodem ekonomiky na mírovou výrobu a poklesem tradičních výrobního těžkého průmyslu spojených s válkou. Rozdílná úroveň částí ČSR a taky rozpad Rakouska-Uherska vyvolal i rozpad trhu, když zmizeli tradiční dodavatelé a odběratelé. Někde se kvůli krizi zastavila výroba a nezaměstnanost se zvýšila na 20 procent. Krize vyvolala také určité sociální napětí, v jehož důsledku byl v roce 1923 zabit ministr financí JUDr. Alois Rašín.

V září 1921 byla jmenována nová vláda, v čele s dr. Edvardem Benešem, která nahradila do té doby existující tzv. „úřednickou vládu“ pod vedením Jana Černého. Nový kabinet nebyl ryze parlamentní, nýbrž podúřednický a tvořila jej koalice pěti nejvíce dominujících politických stran: agrární, lidové, národně demokratické, československé národně socialistické a sociálně demokratické. V necelých třech letech šlo již o pátou vládu, která však byla i v následujícím roce nahrazena, a to vládou pod vedením Antonína Švehly.¹¹ Tato v pořadí šestá vláda byla již vládou čistě parlamentní, která měla v parlamentu stejnou podporu jako vláda minulá, tentokrát však bez podpory živnostníků. Velice záhy poté, co konsolidovala svou činnost, se však musela potýkat s problémy, jež na sebe nenechaly čekat.¹²

Právní základnou tohoto období byla již výše zmiňovaná ústava z roku 1920, která obsahovala mnohá demokratická ustanovení. Mezi nejdůležitější ustanovení nepochybně patří hlava pátá, deklarující katalog základních občanských práv a svobod. Samotná tato hlava nicméně obsahuje řadu omezení, spočívající ve formulacích jako „omezení je možné jen zákonem“, „pokud neporušuje trestní zákon“, „omezení je možné jen v zájmu veřejném na základě zákona“. Dle § 113 odst. 3 ústavy:

¹¹ srov. KLÍMEK, A. Velké dějiny zemí koruny české, svazek XIII. 1918-1929. Praha: Paseka, 2000, s. 295 - 296.

¹² srov. HONAJZER, J. Vznik a rozpad vládních koalic v Československu v letech 1918-1938. 1. vyd. Praha: Orbis, 1995. 54 s. ISBN 80-235-0047-3. s. 21 - 22.

„...může se stanovit, jakým omezením podléhají zásady předchozích odstavců za války nebo tehdy, vypuknou-li uvnitř státu události, ohrožující zvýšenou měrou republikánsko-státní formu, ústavu nebo veřejný klid a pořádek“.¹³

Pojem veřejného klidu a pořádku byl v trestním zákoně vykládán velice široce. A tak byla tato dosti důležitá občanská práva v blízké době okleštěna řadou nedemokratických zákonů. Jedním z takovýchto zákonů byl zákon ze dne 12. srpna 1921, č. 309 Sb. z. a n., proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních, který jako první ryze československý trestněprávní předpis měl upevnit vnitřní stabilitu státu. Zde předkládám text jeho prvního paragrafu:

„(1) Kdo s někým ... zle naloží nebo mu způsobí újmu na těle, svobodě, cti, majetku nebo výdělku, nebo mu takovou újmu pohrozí nebo vědomě využítuje svého postavení jako úředník, učitel, duchovní nebo zaměstnavatel, chtěje tím bezprávně na něm vynutiti, aby něco konal, opomenul nebo snášel, dopouští se útisku, bez újmy trestnosti činu podle jiných ustanovení trestních.

(2) Stávku nebo výluku nelze považovati za újmu ve smyslu odstavce prvního, leč by byly namířeny proti jednotlivým zaměstnancům, z pohnutek národnostních, náboženských anebo politických.“¹⁴ V reálu se stal právní základnou pro stíhání nepohodlných politických aktivit.

Již zde tedy můžeme zaregistrovat objevující se motiv národnostního konfliktu, který postupem času víc a víc nabýval na síle, a který se později stal, ačkoliv nebyl tou prvotní pohnutkou, vedle politického extremismu jedním z hlavních ohnisek zákona na ochranu republiky.

Podíváme-li se na souvislosti z hlediska globálního, zjistíme, že i mezinárodní situace se mění. V některých státech dosahují dělnická hnutí ve dvacátých letech takové síly, že státní aparát už nemá dostatečně účinné

¹³ Ustanovení § 113 odst. 3 zákona č. 121/1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

¹⁴ Ustanovení § 1 zákona č. 309/21 Sb. z. a n. proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních.

prostředky k jejich potlačení, a to má za příčinu fakt, že na politické scéně se objevuje nové hnutí - fašismus. Toto hnutí mělo sloužit a taky sloužilo jako nástroj k vyřešení poválečných sociálních otřesů a stabilizace systémů ve prospěch pravicově orientovaných sil. Tento nový problém Evropy, který měl později nabýt osudové podoby, otevřel v říjnu 1922 pompézně provedený Mussoliniho „Pochod na Řím“ a to i přes malý dosah, který původně měl. Vzestup fašismu v Itálii, Německu, Maďarsku se samozřejmě odrazil i na naší politické scéně. Již na přelomu let 1922 - 1923 se v Českých zemích ne náhodou objevily skupiny, které se k fašismu hlásily, třebaže toho ani moc o fašismu nevěděly. Jednak to byla organizace Národní hnutí, která nacházela sympatie mezi některými jedinci z národní demokracie, jednak to byla skupina „červenobílých“, kteří hledali stoupence mezi národně radikálními studenty práv. Této skupině stál blízko syn Aloise Rašína Ladislav. Zvláštní a kupodivu dost vitální odrůdu vytvořili fašisté, sdružení kolem časopisu Hanácká republika, jejichž cesta nakonec vedla až ke kolaboraci v době Protektorátu Čechy a Morava. Na Slovensku pak organizoval fašisty Vojtěch Tuka. Významnější rozruch nicméně tyto fašistické skupiny nakonec nevyvolaly, jelikož jejich často poněkud operetní vystoupení byla přehlušena jinými událostmi, viz níže.¹⁵

Tato mezinárodní i vnitrostátní situace výrazně ovlivnila přípravu zákona na ochranu republiky, který byl de facto výsledkem snah prosadit v Národním shromáždění přijetí normy, jež by oficiálně chránila znaky státnosti před útoky, jak zprava, tak i zleva.

¹⁵ srov. KÁRNÍK, Z. České země v éře první republiky, Díl první Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha: Libri, 2003, s. 233 - 238.

I. II. TRESTNÍ PRÁVO V POČÁTCÍCH PRVNÍ REPUBLIKY

Než přistoupíme k samotnému zákonu na ochranu republiky, považují za vhodné se ve stručnosti dotknout i dalších předpisů a to především souvisejícího trestního zákonodárství, jež zde bylo na počátku první republiky.

Jak již bylo uvedeno výše, se vznikem Československa došlo k recepci v podstatě celého právního řádu. Přejaty tak byly i normy trestního práva. Jednalo se zejména o následující předpisy v příslušně novelizovaném znění:

- zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č.117/1852 ř.z.,
- zákon č.141/1912 ř.z., kterým se mění trestní zákon č.117/1852 ř.z.,
- zákon č.134/1885 ř.z. o opatřeních proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému zacházení s nimi
- zákon č.119/1873 ř.z., trestní řád,
- vojenský trestní zákon o zločinech a přečinech, uvedený patentem č.19/1855 ř.z.,
- zákon č.8/1863 ř.z. o některých doplněních trestního zákona obecného a vojenského,
- po začátku první světové války pak zákony o stíhání trestných činů proti vedení války
- zákon č.98/1886 ř.z. o soudnictví ve věcech trestních, jež se zakládají na snahách anarchistických.
- „Prügelpatent“ císařské nařízení č.96/1854 ř.z.,
- zákon o policejním dohledu č.108/1873 ř.z.,
- různé normy týkající se trestní ochrany vrchnosti,

Páteř trestního práva v Československém státě na počátku jeho vzniku byla v duchu recepce rakouského a uherského práva tvořena rakouským trestním zákoníkem z roku 1852 v novelizovaném znění.

Výše zmíněné zákony byly převzaty do československého právního řádu, ačkoli v některých částech se tyto normy jevily být značně nevyhovující. Jako příklad lze uvést ustanovení zákona č.117/1852 ř.z. o ochraně císaře a jeho rodiny

před fyzickými i verbálními útoky. Jejich recepce byla nicméně nutná a tím, že ve velké většině byly tyto předpisy zrušeny až trestním zákonem č.86/1950 Sb. se prokázala jejich životaschopnost. Ustanovení shora uvedených avšak i mnoha jiných předpisů, která byla v rozporu s republikánským zřízením a podstatou československého státu být uplatněna nemohla, což ostatně řekla i ústava z roku 1920 v čl. IX.:

„V den ustanovený v 1. odstavci článku VIII. pozbývají platnosti všechna ustanovení, která odporují této ústavní listině a republikánské formě státu, dále všechny dřívější ústavní zákony, i když by jednotlivá jejich ustanovení nebyla v přímém rozporu s ústavními zákony Československé republiky.“¹⁶

Z tohoto stručného přehledu je vidět, že první republika přejala v trestněprávní oblasti dosti složitý soubor norem a tato jeho podoba pak přetrvala, spolu dalšími prvorepublikovými normami, až do roku 1950, kdy došlo k vydání již zmíněného trestního zákona č. 86/1950 Sb.

V prvním zákoně samostatné Československé republiky č. 11/1918 Sb. – tzv. recepční normě v čl. II. bylo tedy stanoveno, že „Veškeré dosavadní zemské a říšské zákony zůstávají prozatím v platnosti“.¹⁷ To, jak již bylo řečeno, znamenalo, že nově vzniklá Československá republika převzala dosavadní právo do nového státu. V oblasti trestního práva hmotného to konkrétně znamenalo, že setrval v platnosti „Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích“ z r. 1852 se změnami a doplňky. Na Slovensku současně platil uherský trestní zákon z r. 1878 a zákon o přestupcích z r. 1879.¹⁸

¹⁶ Čl. IX zákona č. 121/1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

¹⁷ HLEDÍKOVÁ, Z., JANÁK, J. a DOBEŠ, J. Dějiny správy v českých zemích od počátku státu po současnost. [2. vyd.]. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 570 s. ISBN 978-80-7106-906-5. s. 331.

¹⁸ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

Stejně jako v jiných právních odvětvích docházelo i v právu trestním po celou éru existence první ČSR k pokusům o jeho unifikaci. Prvotní snahou o sjednocení trestního práva bylo pod záštitou ministerstva spravedlnosti v květnu 1921 vypracování osnovy obecné části trestního zákona, jež byla publikována pod názvem „Prozatímní návrh obecné části trestního zákona“. Obecná část byla rozdělena trestných činů na zločiny a přečiny, kdy měřítkem tohoto dělení byla tzv. nízká pohnutka k činu. Vlastní kvalifikace trestného činu, respektive pohnutek se z největší části ponechávala soudci. Ten se potom měl řídit jen neurčitým pokynem osnovy zákona, že např. trest žaláře měl být uložen v případech „... kdy čin byl spáchán z hrubé zlásti, surovosti, zahálčivosti, nestoudnosti, zlomyslnosti nebo jiné nízké pohnutky“.¹⁹ Toto rozlišování mezi zločinem a přečinem nalezlo pak v osnově vyjádření v celé řadě ustanovení, nejtypičtěji ovšem v ustanovení o výkonu trestu. Hlavní institucí osnovy bylo neurčité odsouzení, které mělo být nově vpraveno do československého práva. Trest odnětí svobody osob mladších třiceti let měl být vykonáván v tzv. polepšovnách dospělých po dobu přesně neurčitou. Soud stanovil v odsuzujícím rozsudku pouze krajní a nejzazší mez výkonu trestu a faktická délka trestu odnětí svobody pak závisela na chování odsouzeného během výkonu trestu. Tato instituce byla právní vědou považována za jeden z nejrozhodnějších úspěchů pozitivistické školy, především v souvislosti s teorií tzv. účelové reakce, jejímž účelem byla preventivní ochrana společnosti. Neurčité odsouzení, jež umožňovalo prodloužení trestu, záviselo v podstatě na rozhodnutí vězeňského soudu.²⁰

Návrh nové úpravy se zabýval právy politických vězňů tak, že v osnově pouze odkazoval na ministerské nařízení a nezaručoval tak ani minimální práva, která byla zaručena politickým vězňům právním řádem bývalého Rakouska – Uherska. Osnova sice neobsahovala trest smrti jako hlavní trest, ale tato relativně pokroková zásada byla prolomena v ustanoveních o stanném právu a také tím, že

¹⁹ srov. MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X. s. 337 - 340.

²⁰ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

se mohl uložit trest smrti doživotně odsouzenému pachateli v případě, že by znovu spáchal zločin, pro který byl již odsouzen. Jiným významným rysem obecné části osnovy byla volnost soudcovského uvažování, která byla uplatněna zejména při hodnocení pohnutek trestných činů.²¹ Konečně v jeho textu byla rovněž zahrnuta ustanovení zákona na ochranu republiky.

V roce 1926 byl ministerstvem publikován návrh celého trestního zákona pod názvem „*Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového*“. Ministerstvo se zároveň distancovalo od komise pro reformu trestního zákonodárství a důrazně poukazovalo na to, že za výsledky práce odpovídají členové komise, jejíž složení bylo záměrně výlučně „odborné“. Ministerstvo se tak zbavovalo jakékoliv odpovědnosti. Dá se říct, že tato skutečnost, vyvolaná zejména potřebami jednotlivých politických stran v Národním shromáždění, již předem odsoudila kodifikační práce k nezdaru.²²

Typickým rysem zvláštní části připravované osnovy byla úprava tzv. politických deliktů, jako např. trestné činy proti republice, úklady o republiku, vyzvědačství, nedovolené zpravodajství, trestné činy proti vůli lidu, zášť proti ústavním činitelům nebo osobování si jejich moci a další, které byly v zásadě převzaty ze zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Ačkoliv autoři připravované osnovy měli snahu ji budovat na stejných základech jako právě zákon na ochranu republiky, k celkové kodifikaci trestního práva nakonec nedošlo. Převládl totiž, pro vládnoucí kruhy politicky pohodlnější, legislativní konzervatismus.²³

Mimo této tzv. „profesorské“ osnovy trestního zákona z r. 1926 byla v roce 1937 vypracována ještě tzv. „úřednická“ osnova trestního zákona. Ani tato

²¹ srov. VLČEK, E. Tamtéž.

²² srov. MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X. s. 337 - 340.

²³ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

osnova však přijata nebyla. Ačkoliv měla řada lidí na unifikaci československého práva velký zájem, kvůli různým obtížím (nedostatek financí, otázka čechoslovakismu – tj. v jakém jazyce budou nové předpisy publikovány atd.) unifikační pokusy v oblasti trestního práva po celé období předmnichovské republiky nakonec k žádnému cíli nevedly.²⁴

Dualismus trestního práva na našem území, jenž vyplýval z platnosti dvou trestních zákonů, a tím i jeho nepřehlednost byl současně znásoben vydáním mnoha dalších vedlejších zákonů, které měly trestně právní charakter. Zmíníme pouze ty nejdůležitější.²⁵

Přímým následkem hospodářských problémů, způsobených imperialistickou válkou, bylo v r. 1919 vydání zákona o trestání válečné lichvy, později upraveného zákonem z r. 1924. Důvodem nové úpravy ochrany proti falšování peněz a cenných papírů byla nestálost hodnoty poválečných měn a v důsledku toho zvýšená padělatelská činnost. Došlo k tomu zákonem z 22. května 1919. Pokrok v dosavadním trestním právu znamenal zavedení podmíněčného propuštění podle zákona 562/1919 Sb.²⁶

V roce 1921 byl pod číslem 309 vydán, již dříve zmíněný, zákon proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních. Podle tohoto zákona se měly trestat osoby, které zlým nakládáním způsobily druhému újmu na těle, svobodě, cti, majetku nebo výdělku. Stejně tak měli být trestáni úředníci, učitelé, duchovní nebo zaměstnavatelé, kteří ve svém postavení chtěli vynutit od druhých nějaké konání, opomenutí nebo snášení. Stávka nebo výluka zaměstnanců neměla být považována za útlak, pokud nebyla namířena proti jednotlivým zaměstnancům z pohnutek národnostních náboženských nebo politických. Dále se podle zákona

²⁴ srov. VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T. Československé právní dejiny (1918 – 1992). Bratislava, 2011, s. 31 - 35.

²⁵ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměněn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

²⁶ srov. VLČEK, E. Tamtéž.

měli trestat rušitelé zákonně svolaných shromáždění, zejména neuposlechli-li nařízení osob, povolaných k vedení shromáždění, anebo k zachování pořádku.²⁷

Pro účel této práce nejzásadnějším legislativním počinem v právní oblasti, bylo samozřejmě vydání zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Tento zákon umožňoval stíhání takových činů, které v předchozích právních předpisech nebyly zahrnuty. Podrobně si tento zákon rozebereme v následujících kapitolách. Zákon na ochranu republiky byl v dalších letech několikrát novelizován. Současně s novelou zákona na ochranu republiky z roku 1933 č. 124 Sb. byl přijat i zákon č. 125/1933 Sb., kterým se měnil zákon o mimořádných opatřeních (č. 300/20 Sb.). Dosavadní úprava byla zpřísněna zejména tím, že mimořádná opatření bylo možno vydávat nejen za války, ale již v době událostí, které by ohrožovaly stát a jeho zřízení. Obdobným směrem jako uvedené zákony se ubíral i zákon č. 124/1924 Sb., jenž odňal rozhodování o urážkách na cti spáchaných obsahem tiskopisu porotním soudům. Tento zákon v podstatě omezil možnost svobodné kritiky a vysloužil si přezdívku “náhubkový zákon”.²⁸

I ve třicátých letech docházelo k řadě dílčích změn v oblasti trestního práva. Většina těchto předpisů znamenala ve svých důsledcích částečnou unifikaci, i když, jak již bylo řečeno, unifikace jako takové, dosaženo v předválečném období nebylo. Do této kategorie lze zařadit např. zákon č. 123/1931 Sb. o státním vězení. Tento zákon přiznával politickým vězňům výhody srovnatelné s privilegií státních vězňů v období Rakouska-Uherska.

Mezi další novely trestního práva se řadí rovněž zákon č. 48/1931 Sb. o trestním soudnictví nad mládeží. Tato norma zavedla pojem mladistvého, jímž se rozuměla osoba od 14 do 18 let. Osoby mladší čtrnácti let byly označovány jako nezletilé a za své činy nebyly trestně odpovědné. Odchytku však tvořily takové trestné činy, za které trestní zákon stanovil trest smrti. V takovém případě osobě

²⁷ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměň. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

²⁸ srov. VLČEK, E. Tamtéž.

nezletilé, avšak starší 12 let musel poručenský soud nařídít ochranou výchovu v domově nebo léčebně. Trestný čin, spáchaný nezletilým se nazýval proviněním.²⁹

Částečná unifikace a úprava další velké materie trestního práva přišla se zákonem č. 108 Sb. z roku 1933 o ochraně cti. Zákona mohly využívat na základě soukromoprávních žalob fyzické osoby a žalob veřejnoprávních osoby právnické – jako například parlament, vláda, zákonem uznané korporace a politické organizace, periodický tisk. Zákon kvalifikoval pojmy urážka, pomluva, utržení na cti a nařčení z trestního stíhání či trestu 4 skupiny deliktů.

Jako poslední je ještě třeba zmínit zákon č. 91 Sb. z roku 1934, jímž se stanovil způsob ukládání trestu smrti a doživotních trestů. Tento zákon obsahoval zmírňující ustanovení umožňující, že za polehčujících okolností mohl být nahrazen trest smrti 15-ti až 30-ti letým vězením, podle zákona na ochranu republiky doživotím. K propuštění z výkonu doživotního trestu nicméně mohlo dojít pouze po odpykání alespoň dvaceti let.³⁰

Vznik protektorátu Čechy a Morava zapříčinil, že okupační režim v podstatě zlikvidoval československou zákonnost a spolu s ní i demokratické zásady trestního práva. Oficiálně se sice zachovala stará soustava českých soudů, avšak kompetence vedle toho vyrůstajících nacistických soudů se stále rozšiřovala. Hlavní roli zde sehrálo především zavedení německého trestního práva, jehož vliv po dobu okupace stále rostl. Právní dualismus mezi Československým resp. autonomním a německým oktrojovaným právem, který je v období nesvobody typický pro celý právní řád, se projevil obzvláště výrazně právě v oblasti trestního práva. Z často aplikovaných trestněprávních norem je třeba zejména poukázat na zákon o ochraně říšských hranic, ale především na

²⁹ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměň. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

³⁰ srov. VLČEK, E. Tamtéž.

skutečnost, že došlo k recipování československého zákona na ochranu republiky z roku 1923, jenž byl obrácen a používán ve prospěch říše.³¹

³¹ srov. VLČEK, E. Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu. 2., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004, ©1993. 66 s. Edice učebnic; č. 346. ISBN 80-210-3506-4. s. 36 - 53.

I. III. OSOBNOST JUDr. ALOISE RAŠÍNA

Jak už jsem zmínil, zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., zákon na ochranu republiky, ze dne 19. března 1923, měl hned několik příčin svého vzniku. Nejzřetelnějším podnětem k jeho vydání však byl až atentát na tehdejšího ministra financí JUDr. Aloise Rašína.

Než se dostaneme ke kritickému okamžiku nejen života této výjimečné osobnosti, ale též celé historie naší republiky, rád bych tohoto pozoruhodného státníka krátce připomněl.

Alois Rašín se narodil 18. října 1867 v Nechanicích jako nejmladší ze sedmi dětí. Jeho otec byl pekařem a rolníkem a dokonce byl několikrát zvolen starostou. Poté, co mladý Rašín vystudoval gymnázium v Hradci Králové, odešel roku 1887 do Prahy jako posluchač právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde v roce 1891 také odpromoval. Není bez zajímavosti, že Alois Rašín chtěl původně studovat lékařství, nicméně jeho zdravotní problémy s plícemi mu tento plán znemožnily a tak si nakonec zvolil studium práv.³²

Již v době, kdy Rašín studoval na právnické fakultě, začal se u něj jasně projevat zájem o politické dění. V roce 1891 se dostala ke slovu strana Mladočechů, jež měla právě u studentů hlavní oporu v agitaci pro české státní právo. Vzniklo tzv. pokrokové hnutí, jež se utvářelo okolo akademické mládeže a v jehož středu se objevil i mladý Alois Rašín. Poté, co absolvoval jednoroční vojenskou službu ve Vídni, stal se advokátním koncipientem. Radikální studenstvo a mládež vůbec, přetvořivší se v agitující a čteně demonstrující hnutí se v roce 1893 dostalo do střetu s Rakouskou vládou. S hlavními představiteli, mezi něž patřil také Rašín, byl zahájen vykonstruovaný soudní proces, jenž vstoupil do dějin jako proces s Omladinou. Po šestitýdenním přelíčení, dne 14. února 1894 došlo k odsouzení 68 obžalovaných, a to pro velezradu. Rašín, jako

³² srov. ŠKÁBA, J. Dr. Alois Rašín. V Praze: Státní nakladatelství, 1923. 40 s. Občanská knihovna; sv. 33. s. 4 - 9.

jeden z intelektuálních vůdců, byl odsouzen ke dvěma létům žaláře, které si bez pár dní odseděl ve věznici v Plzni na Borech.³³

Ani po svém propuštění na amnestii v listopadu 1895, nepřestal být Rašín politicky aktivní, a zároveň si v roce 1900 otevřel v Praze vlastní advokátní kancelář. Po rozkolu se stranou Mladočechů, především z důvodu její spolupráce s Vídní, založil Rašín radikálně státoprávní stranu, kterou však záhy opustil a uchýlil se k vydavatelským pracím nezávislého týdeníku „Slovo“. V letech 1905-1907 vstoupil Rašín opět do strany Mladočechů, a to především z důvodů obměny ve vedení této strany a příchodu K. Krámáře, s nímž se Rašín brzo sblížil, zpočátku s důvodů společné myšlenky boje o všeobecné volební právo. Brzy se dostal do vedení strany, a jako zástupce Mladočechů za Klatovy se dostal v roce 1911 do říšské rady, kde působil především ve finančním a branném výboru.³⁴

Když vypukla v roce 1914 první světová válka, postavil se Rašín rezolutně na stranu odpůrců rakousko-uherské monarchie, kdy především udržoval styky s cizinou a vůdci zahraniční propagandy v tajné organizaci zvané Maffia. V červnu 1915 byl spolu s Karlem Kramářem a dalšími zatčen a odvezen do vojenského vězení ve Vídni, kde čelil tentokrát obžalobě z velezrady. Dne 3. června 1916 vynesl soud proti všem rozsudek trestu smrti. „Rakousko přes veškerou svou závislost a špatnost netroufalo si zahubiti odsouzence jsouc si vědomo, že se o jejich osud zajímá veškeren vzdělaný svět a že jejich krev mohla by padnouti na hlavy viníků.“³⁵ Po smrti Františka Josefa I. nový císař Karel II. změnil rozsudek trestu smrti na trest 4 let žaláře, aby 17. července 1917 udělil všem amnestii úplnou. Nutno podotknout, že JUDr. Rašín trávil veškerý svůj čas za mřížemi podrobným promýšlením příprav na budování svobodného českého

³³ srov. ŠKÁBA, J. Dr. Alois Rašín. V Praze: Státní nakladatelství, 1923. 40 s. Občanská knihovna; sv. 33. s. 9 - 13.

³⁴ srov. VENCOVSKÝ, F. Alois Rašín: život a dílo. Praha: Všehrd, ©1992. 73 s., [4] s. fotogr. Bibliotéka věd politických, právních a hospodářských; sv. 1. ISBN 80-85305-10-0. s. 7 – 11.

³⁵ ŠKÁBA, J. Dr. Alois Rašín. V Praze: Státní nakladatelství, 1923. 40 s. Občanská knihovna; sv. 33. s. 22.

státu, chystáním jeho ústavy a především jeho budoucího hospodářského uspořádání.³⁶

O roli Aloise Rašína v prvních dnech samostatné Československé republiky již bylo pojednáno výše. Úloha, kterou na sebe vzal ve dnech a měsících následujících, však patřila k těm nejdůležitějším a zároveň nejobtížnějším. Jakožto první ministr financí měl za úkol položit základy peněžního a finančního uspořádání státu. Hlavním a prvotním cílem bylo uvedení národního hospodářství do plynulého chodu. Mezi četné problémy, jež si žádaly neodkladné řešení, patřilo překonání poválečného hospodářského, finančního a peněžního chaosu, hrozící inflace a zamezení válečného nedostatku a bídy. Jeho zásadním počinem se stala měnová reforma z r. 1919, díky které se osamostatnila československá měna, a došlo k položení základů k provádění vlastní měnové politiky. Splnění všech těchto úkolů však s sebou přinášelo mnohá nepopulární opatření a finanční a měnová politika se dotkla řady lidí. Obecní volby z roku 1919 pak jasně poukázaly na tuto celo-republikovou náladu, když byla ustavena nová vláda, avšak již bez Aloise Rašína.³⁷

V roce 1922 se stal Alois Rašín ministrem financí podruhé, tentokrát ve vládě pod vedením Antonína Švehly. Jeho popularita však prudce klesala, neboť trval na maximální úspornosti ve veřejných výdajích i v soukromém hospodářství, aby bylo možné udržet dosaženou hodnotu měny. Stal se předmětem ostrých kritik, na které nezřídka stejně ostře odpovídal. Osobní okolnosti atentátu charakterizoval výstižně Ferdinand Peroutka:

„Vláda počítala s tím, že by jeho život mohl být ohrožen. Byl nejnepopulárnějším ze všech jejích členů. Někdy se téměř zdálo, že nepopularitu vyhledává. Před několika dny donutil ho ministr národní obrany, aby nosil

³⁶ srov. VENCOVSKÝ, F. Alois Rašín: život a dílo. Praha: Všehrad, ©1992. 73 s., [4] s. fotogr. Bibliotéka věd politických, právních a hospodářských; sv. 1. ISBN 80-85305-10-0. s. 7 – 11.

³⁷ srov. VENCOVSKÝ, F. Tamtéž.

revolver. Provádění deflace přivedlo Rašínovo jméno na rty statisíců... Zdál se jim být nepřítelem jejich životní míry“³⁸.

V onen osudný mlhavý a chladný pátek 5. ledna 1923, těsně před devátou hodinou ráno, při odchodu ze svého bytu v Žitné ulici, se A. Rašín chystal nastoupit do auta. V tom však padly dva výstřely. Ministr byl úkladně střelen do zad mladým devatenáctiletým radikálem, povoláním pojišťovacím úředníkem, Josefem Šoupalem z Havlíčkova Brodu. Samozvaný anarchist a Šoupal již tento atentát delší dobu připravoval. Pokusil se jej neúspěšně provést již 12. prosince předchozího roku v budově ministerstva. Nyní si ale ráno počkal před ministrovým domem a dva výstřely z pistole způsobily poranění míchy a ochrnutí dolních končetin. Těmito slovy začínalo hlášení, které 7. ledna 1923 předalo pražské policejní ředitelství ministerstvu vnitra:

„Dne 5. ledna 1923 uslyšeli lidé, kteří kolem deváté hodiny ranní ubírali se Žitnou ulicí, dva za sebou rychle jdoucí výstřely, viděli, kterak před domem číslo 6 pán starší, menší postavy, chtějíc vstoupiti do auta, čekajícího před domem, klesl k zemi a kterak nějaký mladý muž, oblečený v šedý, přilehající reglán a světlý klobouk, utíká od onoho místa do protilehlé příčné ulice. Onen zraněný byl ministr financí JUDr. Alois Rašín.“³⁹

Takto stručně je možno popsat průběh jediného významného atentátu v historii Československa, který měl za následek smrt.

Šoupal byl až do září 1922 členem komunistické strany, jakýkoliv přímý podíl KSČ na atentátu se ovšem nepodařilo prokázat. Komunisté však závažnost Rašínovy vraždy zlehčovali. Šoupal, který se nyní prohlašoval za anarchistu, po dopadení z přesvědčení o svém činu v nekajícím prohlášení pro soud napsal:

³⁸ PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 82.

³⁹ srov. ŠETŘILOVÁ, J. Atentát po česku. *Dějiny a současnost*, 1994, číslo 2, s. 19 - 23.

„Nechtěl jsem zabít Rašína, chtěl jsem zabít Živnostenskou banku... Chtěl jsem zasáhnouti to, co representoval: kapitalismus, rdousící tisíce mých bratří... Lituji doktora Rašína, jestliže zemřel a systém zůstal.“⁴⁰

Národní listy, Rašínovi tolik blízké, přišly s následujícím komentářem:

„Soustavná kampaň posledních týdnů uzrála dnes v hrozně ovoce: 19-ti letý komunista vystřelil zezadu na dr. Rašína dvě rány z browningu...Opět, po druhé již zasažen byl nejvyšší strom. Ale neuhodilo do něho. Zločinec přikradl se k jeho patě a nepatrný nástroj, který i pouhému zmetku dává možnost ničení hodnoty nejdrahocennější, vykonal v bídnych rukách své dílo.“⁴¹

Rašínův zdravotní stav byl podle lékařů beznadějný, ale on přesto bojoval o svůj život statečně až do 18. února téhož roku, kdy po dlouhém utrpení a v těžkých bolestech ve věku 56 let zemřel. Karel Engliš v nekrologu k Rašínově smrti napsal:

„Rašín nasadil směle svůj život za český národní ideál v Rakousku, byl odsouzen k smrti, vyvázl životem, který zachoval proto, aby po čtyři roky pracoval pro dobro republiky a aby byl za to v osvobozené vlasti zavražděn Čechem. Nezralý mladík zabil národu Rašína, velkého ministra a státníka. Hrůza musí pojmut každého Čecha, hrůza o osud národa, který takovým způsobem zachází se svými nejlepšími syny.“⁴²

Atentát politickou scénu velmi zásadně poznamenal. Ukázalo se, že A. Rašín jako politik, poslanec, ministr a státník tvořil jeden z neopominutelných pilířů, na kterých byl budován nový stát, a který se již nikdy nepodařilo nahradit. Tato nešťastná událost vyvolala mezi zákonodárci jednoznačnou nutnost zákona, který by nejen zabezpečil ochranu ústavních činitelů, nýbrž i zabezpečil, či aspoň pomohl ochraně republiky jako takové.

⁴⁰ PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 829.

⁴¹ HRUBÝ, J. Aféry první republiky: jak se hrálo v zákulisí. 1. vyd. Praha: Práce, 1984. 207 s. Kamarád. s. 143.

⁴² Článek v Lidových novinách ze dne 19. února.

Vůdci koalice byli dojatí, zároveň v nich však tento atentát posílil odhodlání a nabil je nezlomnou energií. Opona všedního života jim byla před očima najednou protržena, bylo to jako blesk z čistého nebe. Uvědomili si, že vládnutí je velmi rizikové a že to, co se stalo dnes jednomu z nich, se zítra může stát druhému. Protože už se po tři roky nekonaly volby, nevěděli vůdci koalice, koho již zachvátilo opoziční smýšlení a z které strany jim tedy hrozí nějaká reálná hrozba. Když viděli, jak v lidu roste znepokojení, rozčílení a hořkost, začali mít podezření, že základy státu nejsou v myslích obyvatelstva dost pevně položeny. Uvědomili si, že jsou-li zde nepřátelé naší republiky, musí proti nim bojovat a k tomu je nutné si pořídit prostředky. Doposud se totiž zdálo, že stát má moc měkkou ruku a to by se možná mohlo stát osudnou chybou. Stát cítil potřebu a nutnost ukázat, že dovede mít také tvrdou pěst. Nebezpečným lidem že je třeba nahnat strach a provinilce tvrdě potrestat. V takovéto náladě vznikl návrh zákona na ochranu republiky.⁴³

Již 6. ledna, tedy den po atentátu, zasedá ministerská rada a usnáší se, že bude vydán zákon na ochranu republiky a o tisku. Fakt, že právní řád Československa dosud kupodivu postrádal právní normu na ochranu státu a velký rozruch kolem atentátu, umožnili přijmout tento důležitý zákon v neuvěřitelně krátkém čase.

⁴³ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 846 - 847.

II. LEGISLATIVNÍ PROCES VZNIKU ZÁKONA NA OCHRANU REPUBLIKY

Vytvoření zákona na ochranu republiky nebylo úplně novou myšlenkou. Při jeho přípravě se tvůrci inspirovali nedávným postupem německého parlamentu, který po atentátu na říšského ministra zahraničních věcí dr. W. Rathenaua odhlasoval obdobně zaměřený zákon.⁴⁴ Tyto atentáty nebyly v nervózní Evropě ojedinělé. Došlo např. k atentátu na polského prezidenta či k pokusu o zabití rumunského krále. První podnět k zakotvení ochrany státu přichází nečekaně ze Slovenska. Zde platné uherské právo jinak posuzuje a postihuje trestné činy proti bezpečnosti státu. Přijatá opatření k eliminaci aktivit nepřátelských spolků byla neúčinná. Na podzim roku 1922 se senátor A. Stránský v senátu prohlásil za přívržence takového zákona s odůvodněním, že s dosavadním tiskovým a shromažďovacím zákonem není možné republiku uhájít. Dokonce i některé socialistické časopisy schvalovaly tento návrh, když psaly: „Vláda je zkrátka povinna rozumět tomuto přání většiny a podle toho jednat; jinak by u nás touha po zabezpečení republiky mohla vést k napodobení fašismu.“⁴⁵

Osud Aloise Rašína však tyto tendence nesmírně posílil. Někteří právní odborníci sice tvrdili, že vše, co má být novým zákonem chráněno, je již v dostatečné míře chráněno dosavadním platným trestním zákonem a že zde tak není žádná naléhavá potřeba nového zákona. Možná, že by se s tím i dalo souhlasit, jenomže tento zvláštní zákon neměl být jenom pouhým dalším zákonem v řadě, upravující určitou materii. Pro koalici měl tento zákon daleko větší cenu. Měl totiž zafungovat jako jisté prohlášení všem lidem, jichž se to mohlo týkat, že stát je zde připraven a odhodlán se tvrdě bránit.⁴⁶

Dalším důvodem byla snaha vlády celý problém bezpečnosti republiky přivést na oči veřejnosti a upozornit na velikost nebezpečí a na potřebu udržet v této době disciplínu. V době kdy republika utrpěla takovouto obrovskou ztrátu a

⁴⁴ srov. VOJÁČEK, L. Politický teror a zákonodárství první ČSR. In Dančák, B a Šimíček, V (eds.). Bezpečnost České republiky. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 175.

⁴⁵ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 846 - 847.

⁴⁶ srov. PEROUTKA, F. Tamtéž.

cítila se ohrožena a v nebezpečí. A to všechno zvláště naléhavě a s patřičnou razancí. Čím více se opozice proti zákonu bouřila, tím pravděpodobněji se dalo předpokládat, že bude nakonec přijat, neboť koalice nemohla připustit, aby vznikl dojem, že by v této situaci protistátní opozice mohla zvítězit, a že zde není dost odhodlání republiku hájit.⁴⁷ Toto vše přimělo vládu a prezidenta ke kroku, před nímž dlouho váhali.

Návrh zákona podaný oběma sněmovnám se v hlavních věcech opíral o předlohu zákona německého a připravovali ho politikové vládních stran, kteří spolupracovali s odborníky z řad předních právníků té doby. Jako expert ministerstva spravedlnosti ústavně právního výboru poslanecké sněmovny působil prof. JUDr. Albert Milota. Dále se na této práci podílel prof. Hoetzel, který se zaměřil na vypracování úpravy skutkové podstaty úkladů o republiku, dříve zvaných velezrada. A v neposlední řadě je třeba zmínit prof. Augusta Miřičku, který byl známý jako obhájce zvláště rigidního znění prvního návrhu zákona. S výraznou obhajobou koncepce zákona vystoupil i JUDr. Kramář a místopředseda vlády Malypetr, kteří poukazovali na existenci obdobných zákonů v zahraničí.⁴⁸

Již od zahájení prací se začínal formovat tábor odpůrců, v jehož čele se velmi záhy objevila komunistická strana. Podařilo se jí získat prvotní vládní předlohu zákona a publikovat ji v Rudém právu v únoru 1923. V tomto prvním návrhu, který byl nesporně reakčnější, než později předložená zákonná předloha, bylo obsaženo několik zásadních ustanovení, která stíhala jednání, jež byla už tak trestná podle stávajícího trestního zákona, někdy dokonce i pod shodným označením. Například pobuřování, nebo vzbouření obsahoval již zmíněný platný trestní zákon, (zákon o zločinech, přečinech a přestupcích č.117/1852 ř.z.) Stanovil za ně však trest odnětí svobody maximálně dvacet let, zatímco připravovaný zákon stanovil dokonce trest smrti. Jako další případ můžeme uvést

⁴⁷ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 846 – 847.

⁴⁸ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 128 - 130.

zločin veřejného násilí – dle trestního zákona s nejvyšším možným trestem pět let odnětí svobody, dle nového zákona s možností uložit až deset let odnětí svobody.

Nevyhovující prvotní návrh zákona byl přepracován ještě v únoru, na jeho přípravě se podíleli především profesori dr. Hoetzel, dr. Miřička a dr. Kaláb. Poté byl návrh urychleně postoupen k projednávání po předložení vládou dne 12. února 1923 sněmovně. Projednáváním v ústavně právním výboru poslanecké sněmovny nedošlo k podstatným změnám. Celá opozice, tzn. Maďaři, Němci, komunisté a strana L'udová, odešla z ústavněprávního výboru, kde se předloha zákona na ochranu republiky projednávala. Tímto zaujala odmítavé stanovisko a dala tak v podstatě najevo snahu prosadit názor, že tento stát nemá právo se bránit.⁴⁹

Mnohá ustanovení návrhu nového zákona nebyla zcela jasná a proto také do určité míry nebezpečná. Určitá roztažitelnost důležitých paragrafů způsobovala, že v případě jakékoli zlé vůle či nedůtklivosti ve vládě, by se zákona na ochranu republiky mohlo snadno zneužít proti jakékoliv opozici. Z tohoto důvodu také socialistické strany zcela logicky velmi váhaly, jestli mají nechat vytvořit takovýto nástroj, jenž bude sloužit všem budoucím vládám, o kterých přirozeně nemohli vědět, jaké budou. Museli rovněž počítat s tím, že by se také oni mohli ocitnout v opozici. Přesto si však nakonec zástupci socialistických stran v Pětce souhlas vymohli.⁵⁰

Den 6. března, kdy zákon byl projednáván sněmovnou, proti sobě stály dva tábory – jeden, který byl uspokojen dosavadním stavem, druhý který pomýšlel na změnu a nechtěl ji vždy dosahovat zákonnými prostředky⁵¹. Zpravodaj sněmovny dr. Medvecký (strana L'udová) řekl při přednesu zdůvodnění:

„Válka sama a po ní následující revoluční hnutí v sousedních zemích působili jako příklad a přenesli ideje těchto hnutí přes hranice do našeho státu.“

⁴⁹ srov. KLIMEK, A. Velké dějiny zemí koruny české, svazek XIII. 1918-1929. Praha: Paseka, 2000, s. 383- 389.

⁵⁰ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 846 - 856.

⁵¹ srov. Tamtéž.

...pokračoval: „Systematicky připravovaná protistátní činnost ukázala nutnost obnovení, přesnějšího označení dosavadních zákonných předpisů a specializování prostředků obrany; dosavadní zákony nepřesně formulovány, ponechávaly bez ochrany hlavní činitele státu a bez trestu různé speciální skutky proti státu a jeho ústavním orgánům; nutné bylo proti specializaci činnosti protistátní specializovat i zákonné obranné prostředky proti ní; staré předpisy nezachycovaly právě ty nejbezpečnější začátky protistátních snah ještě před vznikem dalekosáhlých následků.“⁵²

V plénu poslanecké sněmovny během projednávání podrobovali poslanci stran opozice osnovu ostré kritice. Uváděli řadu protidemokratických rysů navrhované restrikce občanských práv a svobod. Mluvčí všech opozičních stran poukazovali na porušování demokratických zásad ústavy, stejně tak projevovali nesouhlas s navrhovaným omezením svobody tisku⁵³. Z těchto vystoupení považují za nutné zmínit především řeč poslance německé sociální demokratické strany dělnické dr. Czecha:

„Kde zůstalo provedení slibů o svobodě, ohlášených v úvodě k ústavní listině? ...jako dříve je každé naše slovo kontrolováno státním zástupcem, policistou, četníkem, ...Demokracie v této zemi bude zasažena do srdce, bude vyhlazen poslední zbytek politické svobody na této půdě a státní zásadou se stane nelítostné ubíjení politických odpůrců...Německý proletariát ohlašuje této předloze stálou válku, dokud náš politický život nebude očištěn od této hanebné skvrny... Stojíme před obratem v dějinách této země. Ohlašuje se touto předlohou, která nám přináší začátek panství hrůzy, namířeného proti proletariátu a národnostním menšinám ve státě.“⁵⁴

⁵² Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194001.htm> , staženo dne 8. 10. 2012.

⁵³ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 128.

⁵⁴ srov. HOUSER, J. K dějinám teroristického zákona na ochranu republiky, *Právník*, 1992, s. 499 - 512.

Proti zákonu tak postupně tu více, tu méně kriticky vystoupili další. Za české sociální demokraty a zároveň za odbory poslanec Klein, který varoval před nebezpečím zneužití zákona proti odborům. Poslanec německé strany národní Křepka, za stranu L'udovou poslanec Bobek, který poukázal na to, že na základě tohoto zákona bude možné zcela eliminovat opoziční tisk. Dále to byl zástupce křesťansko-socialistické strany (maďarské) Szentiványi a proti oklešťování občanských svobod některými paragrafy zákona vystoupil i poslanec Mlčoch za stranu živnostensko-středostavovskou.⁵⁵

S ohledem na různorodost politických stran přítomných v poslanecké sněmovně se také více či méně různily projevy jednotlivých poslanců. U odpůrců návrhu se jednoznačně projevoval společný jmenovatel, pro který návrh kritizovali, a to byly právě potlačovaná práva a svobody – tisku, spolčování, shromažďování a v neposlední řadě též právo tiskové. Jednotlivé projevy se pak odlišovaly zcela viditelně dle příslušných zaměření politických stran, kdy každá prosazovala své vlastní zájmy.

Kritiky tohoto zákona byli samozřejmě také komunističtí poslanci. Aktivně vystoupili zejména poslanci - Smetal, Haken, Burian, kteří předložili poslanecké sněmovně vlastní návrh, návrh komunistické strany. Cílem autorů tohoto návrhu zákona nebylo zpochybňovat smysl zákona, ale přetvořit ho tak, aby skutečně mohl sloužit pouze k těm cílům, k jejichž zástitě byl i oficiálně určen a o jejichž účelnosti nebylo možné pochybovat. Návrh komunistů obsahoval návrhy trestních sankcí v případě porušování práv národnostních menšin, násilí při volbách, za nedodržování osmihodinové pracovní doby a za zavlečení státu do agresivní války. Komunisté se prohlašovali za zástupce pravé nefalšované české tradice.⁵⁶ Jejich poslanec Burian mluvil v Národním shromáždění:

„Zákon na ochranu republiky předpisuje: občané Československé republiky, tvoje pohyby, tvá řeč, tvoje písmo, tvé činy, to vše smí být jen

⁵⁵ Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194003.htm>, staženo dne 8. 10. 2012.

⁵⁶ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 849 - 856.

prostřední, šedé, nicotné... Perzekuce komunistů v domově táboritů a v zemi odboje proti Římu a Habsburkům rovná se tomu, jako kdyby rodiče vraždili své děti... Pánové, dnes dělnické hnutí i komunistická strana, které chcete znovu pronásledovat, může prohlásit: wir scheissen auf das Gesetz! Jsme dědici nejen programu sociálně demokratického, ale také měšťácké svobodomyslnosti. Jsme plodem nejen ruské revoluce, nýbrž jsme plodem také veškerého onoho bouření českého národa proti panovačnosti, ať již proti panovačnosti Říma nebo Habsburků... My, českoslovenští komunisté, jsme proto tak silní, poněvadž nás přímo zrodily dějiny českého národa.“⁵⁷

Další komunistický řečník, Rouček, volal po tom, aby byly obnoveny ideály českých bratří. Protože ale nebylo nikoho, kdo by nerozeznal rozdíl mezi krutou komunistickou taktikou a mírnou nesvětskou taktikou českých bratří, nedosáhl ničeho jiného, než že byly tyto jeho výlevy pokládány za pouhou lstivost. Přesto řečnil jako zástupce českých dějin:

„Já bych vám mohl dávat hodiny z Havlíčka,“ pravil hrdě a doslova bouřil: „Poplivali jste slavné jméno Husovo, Jana Žižky i Prokopa Holého. Poplivali jste celé životní dílo Komenského, zhanobili jste tu slavnou českou minulost, bojující na život a na smrt s celým světem za svobodu přesvědčení a občanskou rovnost. Je to hodokvas červů na mrtvole demokracie... Bloudíte v temnotách, ze kterých není návratu... Předloha tato je prosycena duchem šílené nenávisti k dělnické třídě. Předlohou touto má být Československá republika učiněna umrlčí komorou veškeré demokracie. Vaším výjimečným třídním zákonem má být utuženo třídní panství buržoazie, má být vyvrcholen nejostřejší postup proti hladovému proletariátu... Vy chcete dějiny sociálního vývoje stíhat zatykačem? Vy chcete několika svými paragrafy suspendovat i zákon přírodní? Dělejte, co chcete, zrození nového dne, východu rudého slunce nezabráníte!“⁵⁸

⁵⁷ Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194004.htm>, staženo dne 10. 10 2012.

⁵⁸ Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194002.htm>, staženo dne 10. 10. 2012.

Zdalo se, že přestal tak akorát v pravou chvíli, protože o okamžik později by byl nejspíše podlehl záchvatu. Tehdy ještě nebojovali komunisté pouze o dělnictvo, ale měli ještě určitou naději, že ovládnou duši československého národa. O tom, že oni sami usilují o diktaturu, a že by za své vlády zavedli zákony, s nimiž tento zákon, o kterém bylo jednáno, nemohl být ani srovnáván, však neřekli ani slovo. U komunistů byla taktika postavena nad pravdu. „Rudé právo“ se snažilo ujmout velení a vyzývalo pokrokové intelektuály, aby vystoupili proti zákonu.⁵⁹

Za Pětku mluvil dr. Kramář: *„Pánové z opozice tónem svých projevů nejlépe ukázali, jak velice třeba je tohoto zákona. Což Rašínova smrt nebyla dost velkým důvodem, abychom si řekli, že si nedáme odstřelovat nejlepší lidi? Je-li na tomto zákoně nějaká chyba, pak je to ta, že přichází teprve teď... Proč jsme jej museli udělat? Protože chování těch, kteří takovýmto způsobem bojovali proti republice, ohrožuje právě demokratismus a svobodu... A já říkám a nebojím se to říci, aby se mně nevytýkalo, že jsem Tartuffe, že takovýto zákon je ještě slabý na to, aby uhájil svobodu a demokracii... Pro nás je pořádek ve státě hlavním základem svobody... Jde o to, aby cizina viděla, že my chceme a dovedeme hájit svého státu. Říkám to stále: není nic strašnějšího pro život státu, než když se uvnitř ztratí víra, že ten stát má vůli, železnou vůli a bezohlednost, aby chránil svoji existenci. To je hniloba, když je pak možno ve státu proti státu dělat všechno.“*⁶⁰

Za sociální demokracii promluvil dr. Meissner. Z jeho řeči můžeme doložit, jak moc se tato strana rozešla s tradiční opoziční náladou a jak se přizpůsobila požadavkům vládnutí, které byly mnohdy tvrdé a nekompromisní. Nejprve zkoumal, zda opozice má legitimaci k žalobě na porušování demokracie, kterou opozice podávala. Zmínil, že tato opozice, kdyby mohla, tak by lidu dala desetkrát méně práv, než mu dává nynější vláda. Poukazoval rovněž na poměry

⁵⁹ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 850 - 856.

⁶⁰ Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194006.htm>, dne 11. 10. 2012.

v Rusku, na činnost německých nacionalistů v Německu, a také na způsob, jakým Maďaři zacházeli se Slováky, dokud je měli v moci. A byla to pravda. Koalice představovala demokracii více než opozice, která v demokratičnosti spatřovala spíše jen prostředek svého boje proti zákonu na ochranu republiky a způsob, jak učinit vládu nerozhodnou. Dr. Meissner poukázal na to, že sociální demokraté v Německu a také i němečtí komunisté žádali po smrti ministra Rathenaua, aby zákon na ochranu republiky byl vytvořen přísněji, než jak byl navržen. Obvinil také českou komunistickou stranu, že je duševně odpovědnou za Rašínovu smrt.⁶¹ O opozici řekl:

„Jsou tito lidé aktivně legitimováni k tomu, aby nás kritizovali ze stanoviska demokratického Naše německá sociální demokracie nepovažuje za možné, aby naše republika byla tak chráněna jako republika německá. Jsou však nějaké zvláštní předpisy logické a rozumové pro demokracii v republice německé a jiné, jde-li o Republiku československou? Musí se nám dovolit, abychom, co směli udělat sociální demokraté všech odstínů v Německu ve prospěch republikánského a demokratického zřízení svého státu, směli udělat také my, když jde o Republiku československou... V Německu byly role jinak rozděleny: tam socialisté hájili předlohu a reakcionáři proti ní útočili... Demokracie se nesmí stát tím, čím nás chtějí mít opoziční strany. Ony z nás chtějí mít slabochy, chtějí, abychom neměli dost silné odvahy zachovat v republice pořádek. Na tuto cestu se nedostanou. Nebudeme politicky nepevnými, nerozhodnými a slabošskými. Ten chrání nejspíše demokracii, kdo dovede také ukázat, že umí být i pevným. Nechceme čekat, až všichni ti zjevní a skrytí nepřátelé republiky a demokratického zřízení a samostatnosti státu nabudou vrchu tak, že pak stát nebude mít žádné ochrany, a že budou moci si s ním dělat, co budou chtít. Je povinností naší, abychom v tomto okamžiku neukázali slabost, nýbrž rozhodnou vůli jít pevně za

⁶¹ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 848 - 856.

tím, co považujeme za nutné a prospěšné pro naši republiku, a za to nést odpovědnost.“⁶²

Nepochybně však nelze nezmínit vystoupení čtyř poslanců Československé národně socialistické strany – T. Bartošky, B. Vrbenského, V. Borka a L. Landové - Štychové, kteří se postavili za stanovisko komunistů a sami přinesli některé protinávhrhy. Před schůzí národního shromáždění, ve které měl být zákon na ochranu republiky projednáván, oznámili, že nebudou-li přijaty opravné návrhy, které hodlají podat, nebudou pro zákon hlasovat. Jejich klub je upozornil na to, že za takovéto porušení disciplíny jsou stanoveny následky. Všichni čtyři však vytrvali u svého úmyslu a v debatě za ně mluvil dr. Bartošek⁶³:

“Svůj dnešní projev mohu zahájit slovy velkého L. N. Tolstého: Nemohu mlčet! A věru již nelze mlčet k metodám, které zavládly v této sněmovně právě při usnášení nejdůležitějších zákonů: podstata zákonů se přenáší na vládní nařízení, zákony se usnášejí zkráceným řízením, zavládl oligarchický režim: nikdo z poslanců nemá možnost projevit, co mu káže čest a svědomí... O tom, co se má stát zákonem, na které předloze smí nebo nesmí být něco měněno, rozhoduje mimo vlastní jednání úzký sbor politiků, kteří si osobují práv, aby svým jednáním v předběžné poradě zavázali členy svých klubů bez ohledu na osobní stanoviska takto zavázaných, bez ohledu na smýšlení občanstva mimo sněmovnu a také často bez ohledu na programy a zásady, jež hájit a prosazovat byli jsme vysláni občanstvem do této sněmovny. Ujímá-li se praxe, že poslanci většinové strany smějí ulevit svému svědomí nejvýše v důvěrné poradě klubovní nebo nějaké neoficiální předporadě, že však ve výboru a dokonce už v plénu sněmovny, je-li disciplinovaným straníkem, má pouze mlčet a hlasovat pro vládní návrhy, potom hrozí nám nebezpečí, že parlament bude velmi podstatně oslaben ve své vážnosti, stane se, lze-li se tak vyjádřit, bizarní tělocvičnou, kde poslanci většinou provádějí pouhé prostocviky podle příkladu svého cvičitele zpravodaje.

⁶² Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194007.htm>, staženo dne 11. 10. 2012.

⁶³ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 852 - 856.

Je mi ctí, že mi bylo uloženo částí poslanců mého klubu, abych byl mluvčím tohoto hlasu svědomí, který docela logicky se ozývá právě z občanstva strany československých socialistů, v níž nebývalo zvykem kompromisovat... Neznamená to opozici proti žádné z nezbytností tohoto státu. Nevystupuji tu opozičně proti myšlence ochrany republiky, a to třeba velmi přísnými, ba i nejpřísnějšími opatřeními trestními. Proto také já a moji klubovní kolegové pro celou řadu těchto ustanovení tohoto zákona hlasovat budeme. Musíme však se zásadně opřít nedemokratickým metodám, jež vžily se již této sněmovně a jež jeví se například v tom, že nemá být v plénu pozměňovacích návrhů. Proto jednak z důvodů zásadních, že nestrpíme snížení své poslanecké funkce na pouhou činnost hlasovací, jednak též proto, že osnova obsahuje ustanovení, s nimiž zásadně není možno souhlasit, i kdybychom souhlasili se základními principy zákona, podali jsme pozměňovací návrhy.“⁶⁴

Je nutno uznat, že stanovisko těchto čtyř poslanců bylo obhajováno důstojně a se značnou obratností. Vážnost jejich stanoviska byla uznávána a pravda jejich analýzy byla také obecně vnímána. Jejich téma, dívající se na pokles parlamentní úrovně muselo být veřejnosti sympatické. Nikdo nemohl popřít, že způsob, kterým jednali, odpovídal představám o vážné zákonodárné práci. Co však proti tomu mohla koalice namítnout? Nic víc než toto: „budiž tomu jakkoliv, trváme na poslušnosti“. Ve svých pozměňovacích návrzích si dávali hodně záležet na tom, aby jejich stanovisko nemohlo být lehce pomluveno a navrhovali dokonce někde i přísnější tresty než vládní návrh. Hlavně však chtěli ze zákona odstranit trest smrti a zvýšenou ochranu náboženství. Jejich pozměňovací návrh však podepsali komunisté. Tím, že toto dovolili, vzali poslanci skupiny Vrbenského svému vystoupení doposud úzkostlivě zachovávaný ráz loajality ke státu. Nikdo totiž nevěřil tomu, že by se komunisté účastnili jakékoliv akce, jejímž cílem je státu prospět. Již od loňského podzimu byly známy jejich živé styky a společné nazírání na některé věci s komunisty. Pro pozměňovací návrhy byla v klubu československých socialistů sice většina, ale Stříbrný, který disponoval značnou

⁶⁴ Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/194schuz/s194009.htm>, staženo dne 12. 10. 2012.

mocí poskytovanou mu členstvím v Pětce, zasáhl a donutil stranu, aby zachovala věrnost tomu, co bylo v koalici dojednáno. Strana poté jednala velmi rychle a ústřední výkonný výbor všechny čtyři poslance vyloučil ze strany za to, že neuposlechli usnesení klubu o závažném hlasování a že „dopustili se v ohledu stranicko-politickém, činu nečestného“⁶⁵.

Koaliční většinou byl tedy protinávrh bez dlouhé diskuze zamítnut. Zástupci některých politických stran – německých, maďarských a slovenských nacionalistů – demonstrativně opustili zasedání sněmovny před hlasováním.

V polovině března již byla z vládních kruhů zřejmá snaha o co nejrychlejší schválení zákona. Přes odpor opozičních stran se tak skutečně stalo a většinou hlasů poslanců vládních stran v obou sněmovnách parlamentu byl zákon schválen dne 19. března roku 1923. Dne 31. března 1923 pak byl vyhlášen a v účinnost vstoupil dne 8. dubna téhož roku.

Ve zdůvodnění zákona se můžeme dočíst: „*Trestní zákon dříve rakouský chybuje tím, že málo diferencuje a tak trestní represi namnoze přepíná, dále tím, že mnohdy jako útoky na stát stíhá pouhé politické projevy, ač jimi bezpečnost státu nemůže být ohrožena. Trestní zákon dříve uherský vyznačuje se již po příkladě vzoru německého trestního zákona modernějším nazíráním na tyto delikty, avšak i on je překonán novým bádáním trestní vědy, jež dospěla k výsledkům, použitým v tomto návrhu.*“⁶⁶ Autoři zde především argumentovali potřebu nutné novelizace starého zákona z dob bachovského absolutismu, trestního zákona z roku 1852, a potřebu unifikovat trestní právo v obou částech tehdejší republiky.

Tento zákon umožnil stíhat jako delikty i taková jednání, která jako zločinná dříve posuzována nebyla. Docházelo k tomu na základě pružných ustanovení, která zvláště v některých směrech umožňovala subsumovat pod

⁶⁵ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 853 - 856.

⁶⁶ LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 8.

skutkové podstaty de facto libovolná jednání. Zákonem se rovněž, jak už bylo řečeno výše, zvyšovaly trestní sazby za trestná jednání, která byla už tak stíhatelná podle platného trestního zákona, ovšem s trestními sazbami výrazně nižšími. Ve většině případů pak vyloučil nebo omezil možnost podmíněčného odsouzení.

Z procesního hlediska by se dalo jako krok zpět hodnotit odstranění porotních soudů. Současně se zákonem na ochranu republiky byl totiž přijat i zákon č. 51/1923 Sb. z. a n. o státním soudě, který byl ustaven v Brně a měl sídlo v místě nejvyššího soudu. „Státní soud byl příslušný konat řízení o zločinech ve smyslu zákona na ochranu republiky a byl příslušný, i když konkrétní obviněný byl jinak v pravomoci vojenského soudu. Hlavní přelíčení se u státního soudu konalo v jeho sídle, případně na jiném místě státu. Senát státního soudu se skládal z 6 členů, z toho ze 3 soudců z povolání a 3 soudců přisedících, které jmenoval prezident republiky na dobu 3 let podle návrhu vlády, a kteří právě nahrazovali porotu. Přisedící státního soudce museli mít státní občanství ČSR, měli být znalí práva a nejméně čtyřicetiletí. Měli vyhovovat obecným podmínkám způsobilosti k výkonu funkce porotce. Státní zaměstnanci s výjimkou vysokoškolských profesorů přisedícími u státního soudu být nemohli. Veřejným žalobcem v řízení u státního soudu byl vrchní prokurátor nebo jeho náměstek.“⁶⁷

Ustavení státního soudu byl jakýsi kompromis, který vzniknul ze skepse k porotám, které v této zpolitizované době nebudily dostatečnou důvěru v to, že by byly schopny a ochotny nalézat právo v politicky zbarvených procesech. Tato skepse byla také hlasitě vyjadřována. Například dr. Engliš psal: „Poroty by se mohly stát nástrojem třídní a nacionální justice a možná, že bude nutno revidovat heslo, že poroty jsou jedním z palládií svobody a demokracie!“⁶⁸

Prvním souzeným před státním soudem byl právě devatenáctiletý atentátník Josef Šoupal. Přestože pro něj prokurátor požadoval trest smrti, byl

⁶⁷ srov. ADAMOVÁ, K. Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938. Praha: LexisNexis, 2005, s. 123 – 124.

⁶⁸ srov. PEROUTKA, F. Budování státu III. - IV. (1920-1922). Praha: Akademie věd ČR, 2003, s. 847 - 856.

vzhledem ke svému věku odsouzen na osmnáct let těžkého žaláře. V roce 1935 pak přešla působnost státního soudu na soudy vrchní.⁶⁹

Zákon na ochranu republiky vítal dr. Miřička, výrazný obhájce a spolutvůrce zákona, těmito slovy: „*Jak známo, předcházely tuhé boje, prv, než tento zákon spatřil světlo světa. Že zápas skončil vítězně a že podniknuté dílo bylo korunováno zdárným výsledkem, sluší upřímně vítati v zájmu republiky, proti jejímž nepřátelům zákon, bude-li ho náležitě využíváno, poskytne účinných zbraní ...*“⁷⁰.

Svémi formulacemi hájil zákon základy státnosti bez politické předpojatosti a to jak proti nebezpečí levicovému, tak i proti pravicovým extrémům. Ve skutečnosti se v jeho používání dokonale odrazil vývoj politických poměrů té které doby. Ve dvacátých letech se stíhali dle zákona na ochranu republiky řečníci, kteří hlásali nekompromisní hesla komunistického hnutí. Třicátá léta a doba nástupu fašismu znamenala stíhání ve větší míře protizákonných myšlenek německé nacionální politiky.

⁶⁹ DLOUHÝ, M. Ze starých paragrafů...9, zákon na ochranu republiky, *Kriminalistický sborník*, 1/2008, s. 53.

⁷⁰ MIŘIČKA, A. Poznámky k zákonu na ochranu republiky, *Právník*, 1923, číslo 62, s. 161.

III. ZÁKON NA OCHRANU REPUBLIKY

III. I. OBECNÝ VÝKLAD

Zájmem všech svrchovaných států je ochrana samostatnosti právní cestou. Na každém státu potom je, jestli si vybere k ochraně své státnosti samostatný zákon nebo ji začlení do zákona trestního. Stát by měl mít vytvořenou takovou normativní platformu k právní úpravě trestní represe, jež mu zajistí účinnou ochranu. Předmětem této ochrany je především jeho státní, politické a společenské zřízení, nedotknutelnost, vnitřní bezpečnost, územní celistvost, obranyschopnost, ústavní činitelé a v neposlední řadě také skutečnosti, tvořící předmět státního tajemství.

Zákon určený k ochraně základních zájmů republiky musí výše uvedené hodnoty spolehlivě chránit, ale současně by neměl stát v cestě rozvoji daného státu v nejrůznějších jiných směrech, zvláště pak politickém. Je žádoucí, aby represe byla důsledná a účinně pokrývala daný okruh zákonné ochrany. Na druhou stranu je ale její povinností stíhat a trestat jen takovou činnost, která skutečně a reálně ohrožuje základní zájmy republiky.⁷¹

Naše „první“ republika se vydala cestou samostatného zákona. Tento úkol ochrany základních zájmů republiky získal právě zákon na ochranu republiky, jenž byl přijat 19. března 1923, vyhlášen byl 31. března 1923 v části Sbírky zákonů a nařízení pod číslem padesát a nabyl účinnosti dnem 8. dubna r. 1923. Zrušen byl 24. 10. 1948, a to vydáním nechvalně proslulého zákona č.231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky, kterým byl zákon č.50/1923 Sb. z. a n. rovněž nahrazen.

Je systematicky členěn do čtyř hlav, obsahující 44 paragrafů ve znění uvedených novelizací. V obecné rovině upravuje různé formy trestné činnosti celkem 25 paragrafů, nicméně z nich v celkem jedenácti bylo možno skutkovou

⁷¹ LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 7.

podstatu aplikovat vyjma jiných druhů jednání na obsah tiskopisu. Právě svoboda tisku ve spojení se svobodou projevu byla značně zasaženou demokratickou svobodou občanů.

Zákon obecně, jak jeho název napovídá, má sloužit ku pomoci ochraně republiky. Z této základní myšlenky vycházejí všechny čtyři hlavy daného zákona. Jednotlivé hlavy mají tyto názvy:

Hlava první - ÚKLADY O REPUBLIKU

Hlava druhá - POŠKOZOVÁNÍ REPUBLIKY A ÚTOKY NA ÚSTAVNÍ ČINITELE

Hlava třetí - OHROŽOVÁNÍ MÍRU V REPUBLICCE A JEJÍ VOJENSKÉ BEZPEČNOSTI

Hlava čtvrtá - ZÁVĚREČNÁ USTANOVENÍ

Hlava první (§1-3) – zahrnuje vysvětlení pojmu úkladů o republiku, kde je obsažena trestně právní ochrana samotných základů existence státu, a to před útoky na její bezpečnost vnitřní i vnější. Jde o nejzákladnější část zákona, popisuje nejvážnější skutkové podstaty činnosti proti republice. Z hlediska fungování a celistvosti státu jsou skutkové podstaty formulované v první hlavě zákona řazeny mezi nejtěžší zločiny. V předchozí úpravě byly činy, spáchané ve smyslu dikce ustanovení hlavy I. zákona na ochranu republiky, nazývány a definovány termínem „velezrada“. Zcela záměrně nebyl tento pojem v zákoně použit, a to s ohledem na zkušenosti z předchozí úpravy, která neumožňovala jednoznačný výklad pojmu.

Zde se postihují **úklady** o samu podstatu československého státu. V § 1 se píše:

„Kdo se pokusí: násilím změnití ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu, násilím

*úplně znemožniti ústavní činnost presidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárského sboru, vlády nebo guvernéra Podkarpatské Rusi, násilím přivtělit cizímu státu území republiky neb odtrhnouti od něho jeho část, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem na doživotí."*⁷²

Dále se pojednává o znemožnění výkonu ústavních funkcí nejdůležitějších orgánů exekutivy i legislativy a o nedílnosti československého státu. Trestem je zde těžký žalář od pěti do dvaceti let, za okolností zvláště přitěžujících žalář doživotní. Tato sazba je poměrně vysoká, jelikož v celém zákoně můžeme brát jako průměrnou délku doby odnětí svobody od šesti měsíců do deseti let, zpravidla těžkého žaláře dle trestního zákona 117/1852 ř.z..

V § 2 je popsán zločin **přípravy úkladů**, kde je možný trest až 10 let odnětí svobody. V § 3 se pojednává o zločinu **ohrožení bezpečnosti republiky**:

čl. 1 Kdo v úmyslu poškoditi republiku ji vydá nebezpečí války nebo nepřátelského činu cizí moci neb ozbrojeného napadení nebo takové nebezpečí zvýší, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od deseti do dvaceti let nebo na doživotí.

*čl. 2. Kdo způsobí nebo podporuje ozbrojené povstání v republice v úmyslu ohroziti tím její bezpečnost zvenčí, trestá se za zločin těžkým žalářem od jednoho do pěti let, za okolností zvláště přitěžujících žalářem od pěti do dvaceti let."*⁷³

V článku 3 se uvádí spolčení za tímto účelem. Trestné činy zde nejsou namířeny proti podstatě státu samého, ale proti jeho vnější bezpečnosti.

Hlava I. obsahuje nejobecnější ustanovení zákona na ochranu republiky, následující hlavy jsou prakticky jeho rozvedením.

⁷² LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 14.

⁷³ srov. LEPŠÍK, J. Tamtéž s. 14.

V **hlavě druhé** (§ 4-12) je chráněna republika před poškozováním jejich nejdůležitějších zájmů a před útoky na ústavní činitele. Skutkové podstaty formulované v paragrafech 4, 5, 6, se týkaly především státních úředníků. Většiny z nich se lze dopustit při manipulaci s citlivými informacemi chráněnými státem. Okruh potencionálních pachatelů opět není nijak taxativně vymezen a umožňuje tedy aplikaci širokého uvážení. Nejčastěji se však jednalo o státní úředníky a příslušníky vojska.

V **§ 4** je popsána skutková podstata trestného činu **prorady**, jež se dopustí ten zmocněnec republiky, který:

...při jednání s cizí mocí poruší své povinnosti, ač ví, že tím poškodí důležitý zájem republiky,...zničí, odstraní, utají, poruší nebo padělá listiny nebo jiné důkazy o právních poměrech republiky k jinému státu, ač ví, že tím poškodí důležitý zájem republiky..."⁷⁴

Při nedbalosti je trestní sazba snížena z pěti až deseti let na jeden měsíc až jeden rok a toto jednání je kvalifikováno jako přečin.

§ 5, zrada státního tajemství, je adresován, přestože to není v textu zákona přímo vyjádřeno, rovněž státním zmocněncům. Tohoto zločinu se dopustí ten, kdo vyradí, či vyzvídá státem tajenou skutečnost, a toto utajení je v důležitém zájmu státu, a předá ji cizí moci. I zde je analogicky k předcházejícímu paragrafu popsána hrubá nedbalost a to v druhém článku.

§ 6 pojednává o **vojenské zradě**: „Kdo za války opatřuje nepříteli nějaký prospěch nebo způsobí škodu branné moci nebo vojenským podnikům republiky nebo jejího spojence, příslušník republiky, který za války koná službu v nepřátelském vojsku, trestá se za zločin těžkým žalářem od tří do pěti let, za

⁷⁴ DRLÍK, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 16.

*okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od pěti do dvaceti let nebo na doživotí."*⁷⁵

Stejný trest postihne i ty, kteří dle článku 2 vyrazí cizí mocnosti, či vyzvídají pro cizí mocnost státem skutečnost, a to tajenou z důvodu ochrany republiky. Dále pak i ten, kdo se za těmito účely spolčí nebo vejde ve styk s cizí mocí, či jejími činiteli. V čl. 4 se řeší vyzrazení informací, ke kterému dojde nedbalostně:

*„Kdo hrubou nedbalostí způsobí, že taková skutečnost, opatření nebo předmět se stanou nebo mohou se státí známými cizí moci, ačkoli podle svého veřejného postavení je povinen uchovávat je v tajnosti neb ačkoli mu taková povinnost byla výslovně uložena hledíc na jeho služební nebo smluvní poměr, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do šesti měsíců.“*⁷⁶

Zde se tedy jedná pouze o přečin. Upozorníme také na obvyklý termín příslušník republiky, označujícího zde občana státu.

§ 7-11, mají za úkol poskytnout větší právní ochranu ústavním činitelům, respektive zvyšují trestní sazby a zpřesňují skutkové podstaty tohoto protiprávního jednání. V době vydání zákona a s přihlédnutím k důvodům jeho vydání se můžeme právem domnívat, že tato ustanovení byla chápána jako ta nejdůležitější, s odkazem na zřejmou souvislost mezi Rašínovou smrtí a vyhlášením. Později však, jak uvidíme, se těžiště této právní normy přesouvá k jiným paragrafům rozebíraného zákona.

§ 7 mluví o trestech za některé útoky na život ústavních činitelů. Konkrétně říká, že ten, kdo se dopustí trestného činu vraždy, trestného činu úmyslného zabití, ba i pokusí se tento čin spáchat, bude potrestán těžkým doživotním žalářem. S přihlédnutím k polehčujícím okolnostem lze uložit trest

⁷⁵ MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 25 - 27.

⁷⁶ MILOTA, A. Tamtéž, s. 31 - 32.

mírnější, přitěžující okolnosti naopak nevylučují trest smrti. Tyto zločiny je však nutno spáchat na prezidentu republiky, jeho náměstkovi,

*"...předsedovi vlády, členu vlády nebo členu zákonodárního sboru u výkonu jich pravomoci nebo pro tento výkon nebo vůbec pro jejich činnost v životě politickém, jakož i byly-li spáchány na guvernéru Podkarpatské Rusi nebo na členu státního soudu u výkonu jejich pravomoci nebo pro tento výkon, ...bývalém prezidentu republiky, jeho náměstkovi, předsedovi vlády, členu vlády, guvernéru Podkarpatské Rusi a členu státního soudu pro výkon jejich pravomoci, vyjma, že tyto osoby byly své hodnosti zbaveny v důsledku rozsudku senátu, rozsudku trestního soudu nebo nálezu disciplinárního."*⁷⁷

Tělesné poškození ústavních činitelů je popsáno v § 8. Na toho, kdo úmyslně na těle poškodí prezidenta republiky nebo jeho náměstka, předsedu či člena vlády pro výkon jejich funkce, předsedu zákonodárního sboru, guvernéra Podkarpatské Rusi či člena státního soudu taktéž pro výkon těchto funkcí čeká žalář až na pět let. Vztahuje se to rovněž na osoby, které tyto úřady zastávaly v minulosti. Vyšší trest je možný například při těžkém poškození na těle či úmysl toto poškození spáchat, popřípadě smrt oběti. Naopak trest nižší dostane pachatel mladší dvaceti let.

V § 9 se dozvídáme, že za **spolčení k útokům na ústavní činitele** nebo podporu spolčení k tomuto zločinu je trestem žalář na jeden až pět let.

§ 10 potom pojednává o **osobování si jich moci**.

§ 11 mluví o **urážce prezidenta republiky**. Kdo nějakým způsobem urazí prezidenta republiky nebo jeho náměstka před dvěma a více lidmi, spáchá přestupek. Přečin je taková urážka, pronesená tváří v tvář prezidentu či jeho náměstkovi nebo opakovaně před dvěma a více lidmi.

⁷⁷ LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s 41 - 42.

Konečně § 12 pojednává o skutkové podstatě **nepřekažení nebo neoznámení trestných podniků**, operuje se zde především s pojmem opomenutí povinností vyplývajících z dozvědění se o skutku dokonaném i chystaném, či možnosti překazit trestné činy, uvedené v předcházejících ustanoveních.

Hlava třetí (§ 13-26) má za úkol obsáhnout ty trestné činy, které ohrožují mír v republice a její vojenskou bezpečnost. Ustanovení paragrafů 13 až 26 této hlavy se stala od nástupu nacismu a henleinovského hnutí nejaktuálnějšími ustanoveními zákona na ochranu republiky, a jak se dozvíme dále, také jeho nejčastěji novelizovanou částí. Řada deliktů třetí hlavy byla aplikovatelná na zločiny tiskové. Jednotlivé skutkové podstaty dávaly možnost jakémusi legálnímu průniku cenzury do tisku. Obzvláště se jednalo o ustanovení paragrafu 14 zákona upravující přečin rušení obecného míru a současně též paragraf 15 zakotvující delikt výzvy k neplnění zákonných povinností nebo k trestným činům.

V § 13 je patrná snaha odstranit nebo alespoň minimalizovat výskyt **nedovoleného ozbrojování**. Dá se říct, že v druhé polovině třicátých let bylo toto ustanovení nejvíce uplatňováno proti německému a sudetoněmeckému pohraničnímu obyvatelstvu, které častokrát naplňovalo svým jednáním skutkovou postatu tohoto zločinu. Jednalo se o opatření, přechovávání či obstarání určitých zbraní bez úředního povolení, jejich hromadění a utváření ozbrojených skupin nebo cvičení v zacházení se zbraní. V případě, že z chování takovéto skupiny jasně vyplývá, že je jejím účelem vzpoura či povstání, pak dochází ke zvýšení maximální sazby odnětí svobody na dvě léta.⁷⁸

Přečinu **rušení obecného míru** se podle § 14 dopustí ten, kdo "*veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí pobuřuje proti státu pro jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavní jednotnosti nebo demokraticko-republikánské formě...*"⁷⁹

⁷⁸ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 59 – 63.

⁷⁹ MILOTA, A. tamtéž, s. 64.

Proti popuzování k násilnostem, zášti a jiným násilným činům jsou dále chráněny různé skupiny obyvatel. Má se tak díť kvůli jejich vyznání, rase, jazyku a národnosti. V čl. 5 je postihováno veřejné surové nebo štvavé hanobení republiky, národa či národní menšiny za účelem snížení vážnosti republiky či ohrožení obecného míru nebo mezinárodních vztahů republiky.

Výzvu k neplnění zákonných povinností nebo k trestným činům trestá § 15, který podle různé závažnosti jednání, ke kterému je vyzýváno, vymezuje stupnici trestů od tří dnů do pěti let.

Ten, kdo veřejně projevuje souhlas s trestným činem či veřejně oslavuje pachatele pro tento čin, dále pak ten, kdo bez předchozí dohody s pachatelem jej za jeho chování odmění či jinak peněžitě projevuje faktický souhlas s jeho jednáním, dopouští se přečinu podle **§ 16 schvalování trestných činů**. Zajímavý je článek třetí:

*"Kdo do jednoho roku po spáchání zločinu uvedeného v § 7 nebo 8 v tiskopise nebo rozšířeném spise uveřejní, veřejně předvádí, vystavuje nebo rozšiřuje obraz pachatelův, trestá se, nestalo-li se to k účelům vědeckým nebo na žádost úřadu k účelům trestního řízení, za přestupek trestem peněžitým od 50 Kč do 10000 Kč nebo vězením od tří dnů do jednoho měsíce."*⁸⁰

Toto ustanovení mělo dle zákonodárců zabránit tomu, aby ten, kdo se pokusí ublížit na těle či zavraždit nějakého ústavního činitele, nečinil tak pouze z touhy po „slávě“ a touhy být jakýmsi zvráceným hrdinou. Právě strach z mladých zabijáků, jako v případě dr. Rašína, toho se navrhovatelé zákona báli.

V **§ 17** je vymezeno jako přečin **nepřátelské sdružování státu** takové jednání, kde cílem takové organizace je podvrtná činnost proti samostatnosti, ústavní jednotě nebo demokraticko-republikánské formě státu, a to i pokud navenek tato organizace finguje cíle jiné.

⁸⁰ DRLÍK, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 45.

Předmětem § 18 je **šíření nepravdivých zpráv**. Tato zpráva musí být znepokojující pro obyvatelstvo určitého místa a pachatel neměl žádný relevantní důvod věřit pravdivosti informace v ní obsažené.

V § 19 se hovoří o **návratu členů bývalé panovnické rodiny nebo podpoře takového návratu**. Tento paragraf ztělesňuje odpor k bývalému státnímu zřízení a strach z jeho opětovného nastolení. Člen habsbursko-lotrinské dynastie nesmí bez povolení vlády vstoupit na území ČSR.

V § 20 obsaženou **hrubou neslušností** se má na mysli rušení výkonu pravomoci ústavních činitelů a dále pak potupení jména, znaku, vlajky a barev republiky, vypodobení prezidenta republiky či jejich poškození za účelem snížení vážnosti. Jedná se o přestupek s maximální sazbou půl roku.

Podle § 21 o **svádění nebo napomáhání k vojenským zločinům nebo nadržování jim** se za zločin trestá ten, kdo někoho navede k vojenskému zločinu či mu pomáhá, anebo ho po spáchání činu ukrývá či mu pomáhá k útěku. Beztrestný je ten, kdo nadržoval osobě blízké.

Nedovolené najímání vojska, obsažené v § 22 se týká najímání českých státních příslušníků pro službu v cizím vojsku.

Za **nedovolené zpravodajství** dle § 23 je trestán ten, kdo "*tiskem uveřejní zprávu o síle, válečné zdatnosti nebo pohybu vojska neb o jiném zařízení republiky nebo jejího spojence, zavedeném k obraně, ač to bylo úředně zakázáno neb ač mohl ze zprávy nebo jiných okolností věděti, že uveřejněním ohrožuje zájem státu, kdo tiskem uveřejní zprávu o mimořádných zařízeních k udržení neb obnovení pokoje, ač to bylo úředně zakázáno,...*"⁸¹. Jde o přečin se sazbou od osmi dnů do šesti měsíců.

⁸¹ LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 91.

§ 24, ohrožování obrany republiky se staví proti dopravě válečného materiálu do ciziny a proti nepovolenému zhotovení plánů a snímků některých zařízení či opatření na ochranu republiky a jejich předávávání do dalších rukou.

Ohrožování veřejné správy orgánem moci veřejné je obsaženo v **§ 25**. Jde v podstatě o peněžitý postih liknavosti orgánů veřejné správy, kterou by mohl být poškozen zájem republiky.

Poslední paragraf této hlavy **§ 26** nese název **neodstranění nebo zřízení nedovolených pomníků**. Tento paragraf přímo souvisí s **§ 19**. Cílem těchto paragrafů bylo zamezit monarchistickým snahám v republice, stejně tak jako velebení předválečných let a oslavu bývalého panovnického rodu.

Hlava čtvrtá (§27-44) pojímá společná ustanovení, která se týkají hlav předchozích, především ustanovení o účinné lítosti, druhy trestů dle zákona na ochranu republiky a způsob jejich vyměření. Jde v podstatě o obecnou úpravu trestního práva doplněnou ustanoveními týkajícími se druhů trestů, či způsoby jejich ukládání. Tato hlava dále upravuje způsob stíhání některých kategorií osob (vojenské osoby, cizí státní příslušníci). Je zde také zařazen výklad jednotlivých pojmů, s nimiž zákon pracuje, a jsou odlišné od ostatního platného práva.

Hned první paragraf této části, **§ 27**, obsahuje legální definici **účinné lítosti**. Ta se vztahuje na pachatele, který dobrovolně a nezištně od jednání upustí a jednání takovému sám zamezí či jeho přípravy oznámí včas úřadu. Beztrestnost nepřipadá však v úvahu u toho, kdo v úmyslu vyzrazení takového podniku k němu nabádá a takové jednání nastojí. Včasným upuštěním se rozumí doba, kdy ještě nenastal škodlivý účinek činu, nebo jej lze napravit. V případě, kdy škodlivý účinek činu již nastal, či hrozí reálné nebezpečí, vyžaduje se pro vznik beztrestnosti pachatele, aby tento hrozící nebezpečí překazil či následek odstranil, neboli napravit. Ono překažení spočívá v oznámení činu příslušnému orgánu, jenž

může svým zákrokem zabezpečit, aby škoda, ke jejímuž vzniku jednání pachatele směřovalo, nevznikla.⁸²

Vyměřování trestu v § 28 hovoří o přitěžujících a polehčujících okolnostech, které jsou analogické k ostatním trestněprávním předpisům.

Kromě trestu na svobodě zákon uznává i **trest peněžitý** nebo **zabavení jmění** v § 29. Stejně tak připouští možnost uložení **trestu náhradního** v § 30.

Dané pokuty a tresty připadají státu stejně jako v § 31 s názvem **zabrání a propadnutí**, kde podle tohoto paragrafu propadají státu ty předměty, které mají přímou souvislost s daným protiprávním jednáním nebo pokud ohrožují bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost nebo veřejný pořádek.

S trestem odnětí svobody nad jeden rok souvisí **ztráta čestných práv občanských**, jak psáno v § 32. Při sazbě pod jeden rok pak při zvlášť nízkých a nečestných pohnutkách. Ztráta čestných práv občanských mimo jiné znamená i ztrátu práva volit, práva být volen či být povolán k veřejné funkci nebo hlasovat ve věcech veřejných.

Velmi zajímavým a rovněž zásadním ustanovením je § 34 o **zastavení periodického tiskopisu**. Jde o nejrozsáhlejší a nejkomplikovanější část zákona na ochranu republiky, která byla předmětem mnoha novelizací. Bylo možno jej uložit v případě, kdy soud ve vedeném trestním řízení shledal, že obžalovaný spáchal obsahem periodického tiskopisu zločin nebo přečin v taxativně vymezených případech.

Na tomto paragrafu je zvláště patrné, jakým závažným problémem byla pro první republiku protistátní propaganda a jak se s ní stát snažil zápolit. Výrok soudu o zastavení vydávání určité tiskoviny je zde položen na roveň běžnému rozsudku. Tiskopis, jehož obsahem byl spáchán zločin nebo přečin dle daných ustanovení tohoto zákona, lze zastavit v jeho vydávání pro podezření z

⁸² srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 132 – 135.

pokračování v této činnosti, a to i přesto, že pokračuje pod jiným jménem a své jednání tím tak maskuje a brání tak výkonu rozhodnutí.⁸³

Podmínečné odsouzení upravuje § 35. Jedná-li se o zločin podle tohoto zákona, je u osob starších osmnácti let vyloučeno zcela, u přečinu či přestupku, vyžaduje-li tak veřejný zájem.

Značný význam má rovněž § 36 **příslušnost a obžaloba**. Ten upravuje, které zločiny budou spadat pod příslušnost státních soudů, včetně těch, které byly spáchány před účinností tohoto zákona. Obecně můžeme říct, že se jednalo o zločiny uvedené v §§ 1 až 10. Státní soudy byly, jak již bylo zmíněno dříve, zřízeny zákonem číslo 51/1923 Sb. z. a n., právě v souvislosti a návaznosti na zákon na ochranu republiky.

Ustanovení tohoto zákona platí také pro osoby podřízené vojenské soudní pravomoci, což je upraveno v § 37 jako **stíhání osob vojenských**.

Stíhání cizinců v § 38 taxativně vymezuje případy, ve kterých může být cizinec trestán za čin spáchaný v cizině.

V § 39 nacházíme **seznam legálních definic pro účely tohoto zákona**:

*„1. **Násilím** je nejen skutečný čin násilný, nýbrž i nebezpečná výhrůžka bezodkladným násilným činem.*

*2. **Veřejně** je čin vykonán, byl-li spáchán v tiskopise nebo v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.*

*3. **Doba válečná** počíná se dnem, kdy mobilizace byla vyhlášena, a končí se dnem, jímž demobilizace podle demobilizační vyhlášky má býti skončena, a není-li v ní uveden takový den, uplynutím dvou měsíců ode dne této vyhlášky.*

⁸³ srov. LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 118 - 119.

4. Osobami blízkými jsou ony, k nimž je ten, o něhož jde, v takovém poměru rodinném nebo v poměru obdobném, že by újmu jimi utrpěnou pociťoval jako újmu vlastní.“⁸⁴

§ 40 obsahuje **zvláštní ustanovení pro Slovensko a Podkarpatskou Rus**. V těchto daných oblastech je přestupek urážky prezidenta republiky § 11, č. 1 a hrubé neslušnosti § 20 klasifikován přísněji, a to jako přečin.

V § 41 je upraven **poměr této normy k dosavadním ustanovením**. Vysvětluje pojmy velezrady a vyzvědačství, obsažené v jiných zákonech. Současně jsou zde bez výjimky zrušena veškerá ustanovení odporující tomuto zákonu. Důvod tohoto opatření byl jednoduchý; mělo se předejít protichůdným ustanovením v trestním zákonodárství.

V § 42 je konečně definována poslední dílčí skutková podstata - **zanedbání povinné péče**.

Zákon o třaskavinách v § 43. Tímto ustanovením se rozšiřuje v příloze uvedeně znění zákona ze dne 27. května 1885 č. 134 ř. z., o opatření proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin na Slovensko a Podkarpatskou Rus a na osoby vojenské. Znění zákona o třaskavinách v příloze otištěné prohlašuje se za autentické.

Tento zákon, tedy zákon na ochranu republiky, nabyt dle § 44 účinnosti osmým dnem po vyhlášení a jeho výkon se ukládá všem členům vlády.

V této části jsem poskytl stručný komentář k samotnému textu zákona na ochranu republiky. Zároveň je třeba dodat, že společně s tímto zákonem byl vydán, jako jeho příloha, oficiální překlad rakousko-uherského zákona, který byl uveden již dříve, č.134/1885 ř. z., o opatřeních proti obecně nebezpečnému používání třaskavin a obecně nebezpečnému zacházení s nimi - tzv. protianarchistický zákon.

⁸⁴ LEPŠÍK, J. Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou, Poznámkami opatřil Dr. Josef Lepšík. Praha: Fr. Borový, 1923, s. 133 – 134.

Stejně jako přijetí zákona na ochranu republiky bylo provázáno obtížemi, ani jeho realizace nebyla snadnou záležitostí. Hlavním důvodem bylo to, že některá ustanovení byla značně flexibilní a široce použitelná a proto umožňovala justici značně široký výklad, který dovoľoval pronásledovat libovolnou politickou aktivitu, jež zrovna nebyla po chuti. Skutkové podstaty byly široce konstruované a stejně jako další velmi obecné pojmy tak umožňovaly z téměř každého politicky motivovaného činu vykonstruovat trestný čin nebo přečin proti republice.

Ukázalo se tedy jako nutnost v blízké době vydat upřesňující výklad. V roce 1926 se o to pokusil rada vrchního zemského soudu dr. Jan Černý a v tomto prvním souhrnném výkladu vycházel z tehdy již existujících poznámek Alberta Miloty, univerzitního profesora trestního práva v Bratislavě. Sám A. Milota vypracoval výklad zákona hned dvakrát, naposledy v roce 1930. Toto jeho zpracování zákona na ochranu republiky je rovněž těžištěm druhé části této kapitoly. Ve svém úvodu k druhému komentovanému výkladu zákona píše:

„Je mně zadostiučiněním, že nejvyšší soud ve svých rozhodnutích celkem moje výklady schválil a namnoze přijal za vlastní. V některých případech však, a to právě v bodech politicky nejchoulostivějších, se ode mne odchýlil, vykládaje zákon extensivněji než já. ...Příliš extensivní výklad zákona, přezírání klauzulí, které zákonodárce při jednotlivých ustanoveních připojil, může mít vzápětí nepříznivé následky, které vznikají při přepínání trestní represe vůbec. Zejména hrozí nebezpečí, že se vzbudí v občanstvu odpor proti zákonu a nedůvěra k trestnímu soudnictví, kterýžto jev nelze pokládati za zdravý.“⁸⁵

Jako další můžeme zmínit například Augusta Miříčku. Obdobně i další významné právníky, jejichž práce a veřejná vystoupení pomáhala zpřesnit výklad zákona komplexně i v jednotlivých ustanoveních a pojmech. Nemalou roli hrála při aplikaci zákona rovněž judikatura nejvyššího soudu a stanoviska ministerstva spravedlnosti k těmto otázkám, obsažená v jeho výnosech.

⁸⁵ MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. III.

Zákon na ochranu republiky byl v soudní praxi velice oblíben, a proto byl také často používán. Nutno však podotknout, že ne všechna ustanovení byla používána stejně. Některá ustanovení nebyla užívána skoro vůbec, jiná, kupříkladu § 14 či § 15, velmi často.

III. II. ANALÝZA KLÍČOVÝCH USTANOVENÍ

§ 1 Úklady

„Kdo se pokusí: násilím změnit ústavu republiky, zejména pokud jde o samostatnost, jednotnost, nebo demokraticky republikánskou formu státu,

násilím úplně znemožniti ústavní činnost prezidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárského sboru, vlády nebo guvernéra Podkarpatské Rusi,

násilím přivtěliti cizímu státu území republiky nebo odtrhnouti od něho jeho část,

trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do dvaceti let, za okolností zvláště přitěžujících žalářem na doživotí.“⁸⁶

1. Pojem „úklady o republiku“ se v zákoně užívá ve dvojím smyslu: širším a užším. V širším smyslu tohoto pojmu je pod něj zahrnována celá hlava I., která nahrazuje dřívější velezradu, ale de facto i zradu podle uherského trestního zákona (§ 41, čl. 1). V užším slova smyslu se tohoto pojmu užívá pro označení trestného činu dle § 1 ve zkráceném názvu „úklady.“

2. Trestná činnost zde spočívá v tom, že pachatel použije násilí nebo se pokusí násilí použít jako prostředek k dosažení svého účelu. Pojem násilí definován dále v § 39, č. 1. Přičemž tato trestná činnost nemusí být skrytá ani zákeřná a může být prováděna i veřejně.⁸⁷

3. Samotný pokus je již dokonáným trestným činem. Skutková podstata trestného činu je tedy naplněna již prvním násilným jednáním, které směřuje k účelu, uvedeném v zákoně (Zm II 88/26 Sb. n. s. 2572).⁸⁸ Pouhé

⁸⁶ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 67.

⁸⁷ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 3.

⁸⁸ Pro zjednodušení uvádím v této kapitole odkazy na rozhodnutí Nejvyššího soudu přímo v textu – O. Č.

přípravné jednání není trestné s jedinou výjimkou, že nabylo povahy přípravy úkladů dle § 2, zde je pak zvláštním trestným činem podle § 2.⁸⁹

Beztrestnost lze získat v případě ustoupení od trestné činnosti jen za podmínek uvedených v § 27, č. 1 – účinná lítost.

4. Subjektivní stránka vyžaduje, aby pachatel použil násilí nebo se ho pokusil použít v **úmyslu** způsobit některý z následků v tomto ustanovení uvedených. Tím můžeme tento trestný čin odlišit od trestného činu dle § 10, tohoto zákona, kde úmysl musí směřovat k jinému následku.

5. Pachatelem se může stát vlastní státní příslušník, cizinec, a to i když spáchal trestný čin mimo území republiky (viz § 38).

6. Podle § 1 musí úklad směřovat proti: a) ústavě republiky b) ústavní činnosti prezidenta republiky, jeho náměstka, zákonodárského sboru, vlády, guvernéra Podkarpatské Rusi c) územní celistvosti.

Ad a) Útokem na ústavu republiky se rozumí útok na její základní zařízení, což je

- její samostatnost
- její jednotnost
- demokraticko-republikánská forma.
- jiná ústavní zařízení (např. pokus o doživotní úřadování prezidenta republiky či dosazení neústavní vlády.)

Úkladem je i takový násilný pokus o změnu těchto základů bez určitého cíle, což by mělo být vytvořeno místo nich.

Ad b) Pachatel zde musí mít v úmyslu zcela znemožnit, tj. zastavit všechnu činnost některého z těchto činitelů v případě, že se tato činnost zakládá na ústavě (klasickým příkladem je uvěznění prezidenta nebo členů vlády či rozehnutí parlamentu). Ústavní činitelé jsou vyjmenováni taxativně, přičemž násilí proti ústavnímu činiteli nemusí směřovat bezprostředně

⁸⁹ srov. Milota, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 3.

proti jeho osobě, ale i proti někomu jinému, jestliže ústavní činitel je takovým jednáním dotčen nepřímo.⁹⁰

Ad c) Republika je zde chráněna proti územním změnám. Jedná se o násilnou činnost, která vede k odtržení části jejího území za účelem přivtělení k jinému státu nebo prohlášení samostatnosti.⁹¹

§ 2 Příprava úkladů

„Kdo se s někým spolčí k úkladům o republiku,

kdo vejde k témuž konci ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo s cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními,

kdo k témuž konci sbírá branné nebo pomocné síly, je organizuje nebo cvičí,

kdo poskytuje nebo opatřuje k témuž konci zbraně, střelivo nebo jiné prostředky,

trestá se za zločin těžkým žalářem od jednoho do pěti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od pěti do deseti let.“⁹²

V § 2 nalezneme jisté druhy přípravného jednání k úkladům, které jsou zde označeny jako trestné. Přípravné jednání, které není uvedeno v § 2, trestné podle tohoto ustanovení není.

1. Subjektivní stránka tohoto trestného činu požaduje **úmysl** spáchat trestný čin úkladů. Vždy musí jít o přípravu určitého úkladného jednání, zvláště musí být jasno, proti kterému právnímu statku, uvedenému v § 1, má být útok podniknut.

2. Objektivní stránka spočívá v tom, že pachatel již vykonal skutek, který směřuje ke spolčení se k úkladům o republiku nebo směřuje za tímto cílem

⁹⁰ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 3 – 5.

⁹¹ srov. MILOTA, A. tamtéž, s. 4 – 6.

⁹² DRLÍK, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 12.

ke vstupu v přímý nebo nepřímý styk s cizí mocí či cizím činitelem (vojenským či finančním). Tento styk s cizí mocí nebo činitelem musí být podložen úmyslem použít ho k násilné změně ústavy republiky, pokud jde o její samostatnost, jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu (Zm I 585/25 Sb. n. s. 2294).⁹³

3. § 2 rozlišuje čtyři druhy trestné činnosti:

- **spolčení** (též „komplot“) v al. 1 – k trestné činnosti postačuje, smluví-li se nejméně 2 osoby o společném plánu nebo i když jedna osoba má napomáhat druhé. Spojení k úkladnému podniku musí být určité. K dokonání trestného činu dochází, jakmile se spolčující osoby v zásadě o podniku shodnou nebo v případě, kdy se k nim připojí jiná osoba na základě dohody.

- **styk s cizí mocí nebo cizími činiteli** (též „konspirace“) v al. 2 – rozeznáváme styk přímý a nepřímý. V případě styku přímého se jedná o navázání styku s osobou, zastupující cizí stát nebo cizího činitele s ohledem ke svému postavení. Stykem nepřímým se rozumí zprostředkování styku jinou osobou, o které pachatel trestného činu ví, že má styky s cizí mocí nebo cizími činiteli.

Pojem cizí moc označuje cizí stát, pojem cizí činitel pak osoby, které nejsou přímými zástupci státu, ale zároveň disponují takovým vlivem a mocí, že by mohly podporovat úklady o republiku. Zákon takovými nejvýraznějšími činiteli rozumí činitele vojenské (např. dřívější slavní vojevůdcové), finanční (např. skupiny velmi bohatých jedinců, banky, fondy), ale zahrnuje pod tento pojem i činitele strany politické i jiné. Dodejme, že tento vliv cizího činitele musí objektivně existovat.⁹⁴

Trestný čin je dokonán, jakmile dojde k zahájení styku. Není zapotřebí souhlas cizí moci nebo cizího činitele; tedy i bezvýsledná nabídka je trestným činem dokonaným.

⁹³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 8.

⁹⁴ srov. MILOTA, A. Tamtéž, s. 10.

- **sbírání a organizování branných a pomocných sil** v al. 3, Zde je třeba rozlišit několik pojmů:

branné síly – síly, které mají při úkladné akci užít zbraně

pomocné síly – síly, které nemají při úkladné akci užít zbraně, ale pouze vykonat pomocné úkoly (např. dopravu či zásobování)

sbírání sil – rozumí se tím najímání sil a to jak za úplatu, tak i bezúplatně

organizování – je každá činnost, která má mezi brannými či pomocnými silami zavádět pořádek nebo rozdělení úkolů mezi nimi.

Ten, kdo branné a pomocné síly sbírá, organizuje a cvičí, musí tuto činnost vykonat se zřetelem na určitý úkladný podnik, v opačném případě by se jednalo o zločin dle § 13 zákona na ochranu republiky. Cvičením je přitom jakékoli vyučování či poučování branných sil, aby mohly splnit své určení při úkladném podniku.

- **sbírání prostředků k úkladům a jejich poskytování** v al. 4: prostředkem zákon míní vše, co může danému účelu posloužit. Za nejdůležitější pokládá zbraně, střelivo, ale i třeba peníze. Trestná činnost spočívá v jejich opatřování, anebo v jejich poskytování. Za opatřování se bere veškeré sbírání, kupování, zhotovování, ale i jejich zprostředkovávání. Poskytováním je jak darování, tak i provádění prodeje prostředků.

4. Pachatelem může být i cizinec, i když trestný čin spáchal v cizině.

Podle § 2 pachatel není trestný v případě, že neměl v úmyslu užít výše uvedených prostředků k úkladnému podniku. Podle situace by ale mohlo jít o nedovolené ozbrojování dle § 13.⁹⁵

§ 3 Ohrožování bezpečnosti republiky

⁹⁵ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 11 - 12.

1. „Kdo v úmyslu poškoditi republiku ji vydá v nebezpečí války nebo nepřátelského činu cizí moci nebo ozbrojeného napadení nebo takové nebezpečí zvýší, trestá se za zločin těžkým žalářem od pěti do deseti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od deseti do dvaceti let nebo na doživotí.
2. Kdo způsobí nebo podporuje ozbrojené povstání v republice v úmyslu ohrožiti tím její bezpečnost zvenčí, trestá se za zločin těžkým žalářem od jednoho do pěti let, za okolností zvláště přitěžujících těžkým žalářem od pěti do dvaceti let.
3. Kdo za účelem uvedeným pod čís. 1 nebo 2 s někým se spolčí nebo vejde ve styk přímý nebo nepřímý s cizí mocí nebo cizími činiteli, zejména vojenskými nebo finančními, trestá se za zločin těžkým žalářem od šesti měsíců do pěti let.“⁹⁶

V tomto ustanovení je možno najít dvě skutkové podstaty. Jednu v odstavci č. 1 a druhou v odstavci č. 2. Odstavec 3 znázorňuje formu přípravného jednání. Společným znakem je, že pachatel úmyslně ohrozí bezpečnost republiky zvenčí s cílem zapříčinit určitý zde jmenovaný důsledek.

Odstavec č. 1 – k trestnosti je potřebné, aby pachatel jednal v úmyslu způsobit republice škodu, která bude mít povahu buď materiální, nebo ideální – politickou.

Trestný čin je dokonán, jakmile je vykonáno jednání, s nímž je v příčinné souvislosti vyvolání vnějšího nebezpečí nebo jeho zvýšení. Toto nebezpečí může znamenat několik možností. Za prvé že cizí stát vypoví republice válku, nebo že republika bude uvedena do situace, kdy sama bude muset válku vypovědět. Za druhé se pod tento pojem zařazuje situace, kdy cizí stát vykoná jiný nepřátelský čin v důsledku uplatnění nároků, dotčených pachatelovým jednáním, nebo učiní na republiku nepřímý nátlak (kupříkladu přerušení diplomatických styků, blokáda

⁹⁶ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 68.

apod.). Posledním typem nebezpečí je možnost, že republika bude branně napadena cizím státem bez vypovězení války.⁹⁷

Toto nebezpečí zde musí reálně existovat a podle toho se také objektivně posuzovat.

Odstavec č. 2 – pachatel způsobí nebo podporuje ozbrojené povstání uvnitř republiky s úmyslem užít toto jako prostředku pro vznik nebezpečí, že republika bude zavlčena do války nebo zvenčí napadena ozbrojeně. Jeden z rozdílů oproti odstavci 1 spočívá v tom, že toto nebezpečí nemusí objektivně existovat.

„Povstání“ je zde definováno jako hnutí velkého rozsahu, kterého se účastní velká část obyvatelstva. Musí být rozsáhlejší, než případy vzbouření nebo jednotlivá vzpoura. Dále musí být i ozbrojené, ale účel, který povstání sleduje, zde není rozhodné.

Odstavec č. 3 – z přípravných jednání jsou zde za trestné označeny konspirace a komplot - viz výklad u § 2.⁹⁸

§ 11 Urážka prezidenta republiky

1. „ Kdo před dvěma nebo více lidmi presidentu republiky nebo jeho náměstkovi na cti ublíží výhružkou zlého nakládání nebo jiným hrubě zneuctívajícím projevem nebo ho uvede ve veřejný posměch,

kdo pronese o něm obvinění, věda, že tím vážně ohrozí jeho čest,

trestá se za přestupek vezení od osmi dnů do šesti měsíců.

2. Dopustí-li se viník činu veřejně nebo tváří v tvář presidentu republiky (jeho náměstkovi) nebo opětovně před dvěma nebo více lidmi při různých

⁹⁷ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 13.

⁹⁸ MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 15.

příležitostech nebo ho tělesně ztýrá, trestá se za přečin vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.

3. *Důkaz pravdy i přesvědčení o pravdě je vyloučen.*⁹⁹

1. Toto ustanovení zavádí novou skutkovou podstatu a je ustanovením speciálním, vzhledem k obecným předpisům o urážce cti.

2. Prezident republiky požívá celkovou ochranu po dobu trvání své funkce stejně jako jeho náměstek, ale rovněž jen po dobu, kdy trvá jeho úřad.

Skutková podstata § 11 nevyžaduje, aby urážlivý projev směřoval k nějaké prezidentově činnosti nebo vycházel z určitého jednání.

3. Subjektivní stránka v č. 1 al. 1 vyžaduje úmysl ublížit cti prezidenta anebo ho uvést ve veřejný posměch. V případě ublížení na cti také vědomí, že vyhrůžka zlého nakládání je vhodným prostředkem k tomu, že se jedná o projev zneuctívající. V případě č. 1, al. 2 postačí vědomí, že pronesené obvinění je schopné vážně ohrozit čest prezidenta. Pro případ tělesného ztýrání, které je uvedeno v č. 2, postačí jen mít úmysl vykonat tento čin.¹⁰⁰

4. Pojem „čest“ prezidenta republiky má zde trochu jiný obsah než u obecné urážky na cti. Nejde zde pouze o čest osobní, ale především o všeobecné vědomí vážnosti a důležitosti, vzhledem k postavení prezidenta jako předního ústavního činitele a hlavy státu. Ublížení na cti prezidenta je trestné podle § 11 i v tom případě, že se o urážce nedoví, stejně jako v případě, kdy jde o jeho soukromou činnost nebo o činnost vykonanou v době, kdy ještě nebyl prezidentem. Podstatný je zde úmysl dotknout se nepříznivě obecného vědomí vážnosti prezidenta. Je irelevantní, zda prezident požíval vážnosti u těch osob, před nimiž byl tento trestný čin spáchán.

⁹⁹ Drlík, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 28-29.

¹⁰⁰ srov. Milota, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 47.

5. V odstavci č. 1 nalezneme přestupek, u něhož můžeme rozlišit tři skutkové podstaty:

- a) ublížení na cti výhružkou zlého nakládání, nebo podobným hrubě zneuctívajícím projevem,
- b) uvedení ve veřejný posměch,
- c) vědomé vážné ohrožení cti proneseným obviněním.

U a) a b) je nutné splnit podmínku, aby trestný čin byl spáchán alespoň před dvěma lidmi, kteří jsou zároveň přítomni. V případě c), to nutné není.

Podstata vydání někoho ve veřejný posměch spočívá zvláště v tom, že snižuje jeho význam, vzhledem k jeho postavení nebo povolání - např. vydávání se za prezidenta Masaryka v převleku za maškarního krále (Zm I 592/25, Sb. n. s. 2304).

6. Kdo se dopustil jednání, uvedeného v odstavci č. 2. spáchal přečin dle § 11. Tento přečin je možno spáchat trojím způsobem:

a) V případě, že byl spáchán **veřejně**; pojem veřejnosti je definován v § 39 č. 2 odchýlně od trestných zákoníků. A to tak, že čin je vykonán veřejně, byli spáchán v tiskopise, nebo jiném rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.

b) V případě, že byl spáchán **tváří v tvář** prezidentu. Zde nepostačuje pouze jeho přítomnost, ale je nezbytné, aby ho prezident postřehl.

c) V případě, že byl spáchán **opětovně** při různých příležitostech. Tzn. hlavně před jinými lidmi nebo před těmito stejnými ale na jiném místě.

d) Přečin **tělesného ztýrání** však nevyžaduje, aby se stal před více lidmi anebo opětovně. Pojem tělesné ztýrání znamená totéž, co zlé nakládání za podmínky, že nebude povahy lehkého poškození na zdraví.

7. Důkaz pravdy i přesvědčení o pravdě je zde zcela vyloučen.¹⁰¹

§ 12 Nepřekážení nebo neoznámení trestných podniků

¹⁰¹ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 54.

1. „Kdo opomine překaziti trestné činy uvedené v § 1, 2, 6 a 9, ačkoliv tak mohl učinit snadno a bez nebezpečí pro sebe a osoby blízké, kdo se doví věrohodným způsobem, že se chystá takový zločinný podnik nebo že byl spáchán čin, uvedený v § 6, čís. 2 a 3 a opomine to neodkladně oznámiti věrohodným způsobem úřadu nebo ohroženému,

trestá se za zločin žalářem od šesti měsíců do jednoho roku.

2. Má-li viník zvláštní povinnost čin překaziti nebo oznámiti nebo jednal-li v úmyslu pachatele podporovati, je trestem těžký žalář od jednoho do pěti let.

3. Neoznámení není trestné, dověděl-li se viník o podniku v době, kdy již bylo od něho upuštěno, leč jde-li o vojenskou zradu podle § 6, čís. 2 a 3.¹⁰²

1. Tento trestný čin spočívá v opomenutí dvojí povinnosti, která je občanům uložena:

- a) povinnost **překazít** trestné činy, uvedené v paragrafech 1, 2, 6 až 9 tohoto zákona, ale pouze za podmínky, že pachatel je již začal vykonávat,
- b) povinnost **oznámit** výše uvedené činy, jestliže pachatel je ve stádiu přípravy.

Jestliže byly tyto trestné činy již spáchané, je dána povinnost je oznámit, jen jedná-li se o trestné činy podle § 6 č. 2 a 3.

Povinnost překazít trestné činy se vztahuje, pokud se jedná o vojenskou zradu podle § 6, i na přečin dle č. 4, povinnost oznámit trestný čin, jen na trestné činy podle odstavce 1–3. Další oznamovací povinnost je uložena v § 13 č. 4 a týká se nedovoleného ozbrojování.

2. Subjektivní stránka vyžaduje **úmysl** pachatele, což znamená, že pachatel musí mít v úmyslu nevykonat to, co by trestnému činu bylo schopno zabránit. Musí si rovněž uvědomovat to, že se jedná o uvedený trestný čin dle taxativně uvedených ustanovení. Pouhé podezření je jen nedbalostí, a ta trestná

¹⁰² MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 55 – 58.

není. Vědomost se přitom musí vztahovat na objektivní znaky skutkové podstaty trestného činu, jenž je chystán nebo konán.¹⁰³

3. Povinnost **překazit** tyto trestné činy je ukládána pouze tomu, kdo sám na nich není zúčastněný a kdo tak může učinit bez vynaložení nepřiměřených nákladů či uvedení sebe nebo osob blízkých do nebezpečí. Pojem osoby blízké viz § 39 č. 4. - (*osobami blízkými jsou ony, k nimž je ten, o něhož jde v takovém poměru rodinném nebo v poměru podobném, že by újmu jimi utrpěnou, pociťoval jako újmu vlastní*). Způsob překažení trestného činu zde není vymezen, ale mělo by se vždy užít prostředku k tomu vyhovujícímu. Problematika hodnocení takového jednání se zde ovšem dostává do kontaktu s případným hodnocením podle zásad nutné obrany nebo krajní nouze.

4. Povinnost ohlásit trestný čin má ten, kdo se o jeho přípravě či konání dověděl důvěryhodným způsobem anebo z pramene, o jehož pravdivosti neměl ze svého subjektivního hlediska pochyb (Zm I 363/25, Sb. n. s. 2037).

K oznámení musí dojít věrohodným způsobem, tj. způsobem, který nevzbuzuje pochybnost o jeho pravdivosti. Této povinnosti se vyhoví, dojde-li k neodkladnému oznámení takového úřadu, o němž lze mít bezpečně za to, že zabrání chystanému zločinu.¹⁰⁴

§ 14 Rušení obecného míru

1. „Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí pobuřuje proti státu pro jeho vznik, proti jeho samostatnosti, ústavní jednotnosti nebo demokraticko-republikánské formě,

Trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do dvou let

2. Kdo veřejně popuzuje k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům proti jednotlivým skupinám obyvatelů pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo

¹⁰³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 58.

¹⁰⁴ srov. MILOTA, A. Tamtéž s. 55 - 58.

náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do jednoho roku.

3. *Kdo veřejně popuzuje k zášti proti jednotlivým skupinám obyvatelů pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání, trestá se za přečin vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců.*

4. *Kdo veřejně popuzuje k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům proti jednotlivci pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do tří měsíců.*

5. *Stejně se trestá, kdo veřejně způsobem surovým nebo štvavým hanobí republiku, národ nebo národní menšinu tak, že to může snížit vážnost republiky nebo ohrozit obecný mír v republice, nebo její mezinárodní vztahy.*¹⁰⁵

Toto ustanovení patřilo spolu s § 15 k nejznámějším a nejfrekventovanějším ustanovením celého zákona na ochranu republiky. Delikt byl kvalifikován jako přečin a byl používán k projevům nesouhlasu nebo nespokojenosti ať už s politickými nebo hospodářskými poměry v republice.

1. Toto ustanovení obsahuje více skutkových podstat:

- a) pobuřování proti státu – viz odstavec 1,
- b) popuzování proti skupinám obyvatel, a to k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům viz odstavec 2, a k zášti – viz odstavec 3.
- c) popuzování proti jednotlivci (nikoliv k zášti) – viz odstavec 4,
- d) hanobení republiky, národa nebo menšiny – viz odstavec 5.

Společný název tohoto paragrafu vyjadřuje pouze obecnou charakteristiku, přičemž, je-li naplněna jen některá z uvedených skutkových podstat, jde o § 14 a tedy o rušení obecného míru. (Zm I. 463/24, Sb. n. s. 1721).

2. Všechny výše uvedené skutkové podstaty, mají společný znak a tím je **veřejnost**, která je pro tento zákon speciálně upravena v § 39 odst. 2. Pouze

¹⁰⁵ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 77 - 78.

rušení obecného míru dle odst. 1 je možné navíc dopustit se *před více lidmi*, společně přítomnými, nebo na které pachatel působí jednotlivě. Tyto osoby musí být alespoň tři. V ostatních případech je třeba splnit požadavek kvalifikované veřejnosti dle § 39. Jedná-li se o opakované pobuřování před více lidmi jednotlivě, není nezbytné použít stejné výrazy, ale smysl musí být tentýž a musí pobuřovat proti státu.¹⁰⁶

3. Stránka subjektivní požaduje ve všech případech úmysl. Trestná činnost v odstavci č. 1 spočívá v pobuřování, v odstavci č. 2 - 4 v popuzování, a podle odstavce č. 5 v hanobení. Může při tom jít o různé druhy forem: výroky (mluvené, tištěné) nebo skutky (obrazy, sochy, posunky apod.).

4. Pojem „*pobuřování*“ není v odstavci č. 1 definován. Nicméně, jeho obsah můžeme stanovit pomocí čerpání z jiných ustanovení trestního zákona, ze srovnání forem činnosti dle § 14 a z přirozeného významu slova. Také dobová judikatura tento pojem značně ustálila. Pobuřování však nepochybně znamená rozmanité intelektuální působení na lidi s úmyslem vzbuzovat v nich nepřátelský vztah proti objektům chráněným tímto ustanovením (Zm II. 261/26 Sb. n. s. 2608, P. O. 1927 str. 505). I působení na rozum je tedy pobuřování (Zm III. 1183/25). Pachatelův úmysl totiž sleduje právě vyvolávání takového duševního stavu. Rovněž si musí být pachatel vědom, a být schopný rozeznat, že určité jednání je způsobilé takovéto nepřátelské nálady v jiných osobách vyvolávat. K dosažení svého účelu může posloužit i použití silnějších prostředků, které působí mocněji buď svou formou (prudké řeči, ostré výrazy apod.) nebo svým obsahem (například zveličování nebo překrucování událostí, uvádění nepravd). U posuzování konkrétních případů, v otázce, jestli se jedná o pobuřování či nikoliv, musíme přihlížet kromě úmyslu vyvolat nálady nepřátelské a nepříznivé republice také k intenzitě použití zvolených prostředků. Tyto prostředky musí být objektivně způsobilé takovéto stavy v jiných vyvolávat, pachatel však konkrétně tento stav ani vyvolávat nemusí (Zm II. 474/24, Sb. n. s. 1828). Není zapotřebí, aby si posluchač uvědomoval obsah závadné činnosti a její cíle. Úplně stačí, že tu

¹⁰⁶ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 65.

existovala možnost pobuřování, samotná možnost postřehnutí. K trestnosti je nutné, že pachatel si uvědomuje, za jakých podmínek svůj úmysl pobuřující projev učiní.¹⁰⁷

Trestnost pobuřování proti republice je omezena samotným jeho účelem. Tedy důvodem pobuřování musí být vznik státu, anebo musí čelit proti jeho samostatnosti, jednotnosti dle ústavní listiny nebo demokraticko-republikánské formě. Tento výčet je taxativní a proto jiné příčiny nemohou být podnětem k zahájení trestního stíhání. Právě v tomto bodě spočívá problém ustanovení. Na základě studia judikatury nejvyššího soudu lze doložit, že justice měla často tendenci právě pojmy „pro vznik státu, proti jeho samostatnosti, ústavní jednotnosti, anebo demokraticko-republikánské formě“ interpretovat velice široce, čímž docházelo k značně extenzivnímu výkladu samotného pojmu pobuřování. Domnívám se ale, že záměr zákonodárce byl v tomto zcela opačný. Výše zmíněná slova měla výklad pojmu pobuřování proti státu spíše omezit než rozšířit.¹⁰⁸

5. Pojem „*pro vznik státu*“ znamená, že právě skutečnost, že stát vznikl, neboli vstoupil v život, musí být skutečným nebo předstíraným důvodem a prostředkem pobuřujícího konání pachatele. Tímto konáním může být kritika jeho vzniku samotného, ale může kritizovat rovněž účel a následky z jeho vzniku vyplívající.

6. „*Ústavní jednotnost*“ chápeme ve smyslu zásad obsažených v § 3. ústavního zákona, kde stojí, že území ČSR tvoří jednotný celek, jehož hranice mohou být změněny jen ústavním zákonem.

7. „*Demokraticko-republikánská forma*“ je představována Národním shromážděním, prezidentem a vládou republiky. Pobuřování proti demokraticko-republikánské formě státu se dopouští ten, kdo vyvolává nepřátelské nálady k těmto ústavním institucím a snahy nahradit je jinými orgány vykonávajícími moc zákonodárnou a výkonnou (Zm I. 619/26, Sb. n. s. 2811). Výrok pachatele

¹⁰⁷ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 66 – 67.

¹⁰⁸ srov. MILOTA, A. Tamtéž, s. 69 – 70.

nemusí být výslovný, postačí, je-li předmět tohoto výroku označen způsobem, z něhož je nepochybné, že pachatel míří proti demokraticko-republikánské formě republiky (Zm I. 20/24, Sb. n. s. 1763). Nepředpokládá se, že by měly být jiné osoby pachatelem vyzvány k rozvracení republiky bezprostředně, stačí, byť i bezvýsledné, působení intelektuálního charakteru, které je k tomu také objektivně způsobilé. Např. výrok o tom, že komunisti chtějí a budou republiku rozvracet (Zm I. 568/25, Sb. n. s. 2617, P. O. 1927, str. 505).¹⁰⁹

8. Odstavce 2 a 4 stíhají přečin *popuzování k násilnostem nebo k jiným nepřátelským činům proti jednotlivým skupinám obyvatelstva* za podmínky, že pachatel má úmysl vyvolat u jiných osob rozhodnutí vykonat násilnost či nepřátelský čin. Rozdíl, který můžeme najít mezi jinak velmi podobným přečinem „pobuřování“ je ten, že prostředek k dosažení tohoto cíle může být stejný, ale může být i menší intenzity. (např. ironická chvála či podiv, že se něco nestalo). Pojem „popuzování“ není opět v zákoně definován. Znamená, že pachatel se snaží zapůsobit na cit i rozum jiných osob s cílem vyvolat u nich nepřátelské smýšlení, vedoucí k rozhodnutí vykonat násilnost nebo jiný nepřátelský čin proti skupině obyvatelstva nebo jednotlivci. Toto smýšlení má být z důvodů národnostních, jazykových, rasových, náboženských nebo proto, že je ta či ona skupina bez vyznání. (Zm II. 5/25 Sb. n. s. 1923). Tento výčet je opět taxativní. V opačném případě by nebylo popuzování trestné, ale jen pokud by nešlo o popuzování k trestným činům, což by trestné bylo podle § 15. Stránka subjektivní zde vyžaduje úmysl pachatele vzbudit nepřátelský stav, stránka objektivní vyžaduje užití způsobilých prostředků.¹¹⁰ Odstavec 3 dále prohlašuje za trestné popuzování k zášti.

9. V odstavci 5 je stanovena trestnost *hanobení republiky, národa nebo národní menšiny* za podmínek, že se tak stane veřejně a hanobení bude surové nebo štvavé a bude způsobilé ohrozit obecný mír, snížit vážnost republiky

¹⁰⁹ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 73 – 77.

¹¹⁰ srov. MILOTA, A. Tamtéž, s. 70 – 71.

nebo ohrozit mezinárodní vztahy. Pojem „mezinárodní vztahy republiky“ má na mysli dobrý vztah republiky k cizím státům. Vážnost republiky tak může být snižována nejen v očích těch, kteří jsou hanobení přítomni, ale i v cizině.

Hanobení je projevem subjektivní nevážnosti. Je surové nebo štvavé a musí tedy obsahovat potřebnou vysokou intenzitu. U surového hanobení nemusí pachatel ani tak směřovat k tomu, aby vyvolal obdobný stav i u jiných posluchačů. Stačí, když se tohoto hanobení dopustí, aby například projevil a uvolnil vlastní zlobu. To platí i za podmínek, kdy u jiných osob toho dosáhnout nemůže anebo v nich dokonce budí odpor a odsouzení. Forma hanobení je velmi široká. Může být výslovná či skrytá, může to být tvrzení skutečností, nadávky a podobně.¹¹¹

Aby bylo trestné podle odst. č. 5, musí předmětem hanobení být vždy republika, národ nebo národnostní menšina. I tady bohužel docházelo k rozšiřování interpretace tohoto jinak taxativního výčtu. Ochranu požívaly na základě tohoto ustanovení i původně nezahrnuté jednotlivé dílčí instituce jako části moci výkonné a státní, byť byly ochráněny jinými platnými zákony. K hanobení republiky mohlo dojít i nepřímo, a to hanobením některých složek veřejného života republiky či útoky proti orgánům republiky, v případě, že pachatelův úmysl spěje k tomu, aby hanobícím projevem byla hanobena sama republika. Za hanobení národa můžeme pokládat také hanobení jeho řeči, za určitých podmínek i hanobení jednotlivé osoby může být chápáno jako hanobení celého národa, zvláště když se tím projevuje národnostní nenávisť a zášť.

10. Subjektivní stránka tohoto přečinu je dána vědomím pachatele podle odstavce 5, že jeho projev je hanobením, a to surovým nebo štvavým (Zm III. 542/25).

§ 15 Výzva k neplnění zákonných povinností nebo trestným činům

¹¹¹ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 78 – 79.

1. „Kdo vybízí k hromadnému neplnění veřejnoprávních povinností, uložených zákonem, trestá se za přečin tuhým vězením od čtrnácti dnů do jednoho roku.
2. Kdo veřejně podněcuje ke zločinu nebo přečinu, trestá se za přečin tuhým vězením od osmi dnů do jednoho roku.
3. Podněcoval-li viník ke zločinu uvedenému v §1, 2, 7, nebo 7 nebo ke zločinu vojenskému nebo k hromadnému páčání přečinu podle § 47 až 51 branného zákona ze dne 19. března 1920, č. 193 Sb. z. a n., trestá se za zločin žalářem od šesti měsíců do pěti let.
4. Kdo veřejně vybízí k hromadnému páčání přestupku, trestá se za přestupek vězením od tří dnů do tří měsíců.“¹¹²

1. Z hlediska subjektivní stránky jde o úmyslný přečin. Pachatel jedná s úmyslem způsobit to porušení zákona, které je v jednotlivých odstavcích dále uvedeno. Čin je dokonán již tímto projevem, bez ohledu na to, došlo-li k takovému porušení zákona, nebo zda projev učinil na druhé jiné než zamýšlený dojem (Zm II. 304/27, Sb. n. s. 3072).

2. Trestná činnost v odstavcích 1 a 4 spočívá ve vybízení, v odstavcích 2 a 3 v podněcování. **Vybízení** je projevem, kdy pachatel se snaží u někoho vzbudit rozhodnutí porušit zákon a působí tedy přímo na rozum. **Podněcování** je jednak působení na rozum jiného, zároveň však může být i působením na jeho city, tedy působení nepřímé. Způsob výzvy však vždy musí v každém případě směřovat k tomu, aby u posluchačů došlo k vyvolání rozhodnutí porušit zákon.

a) Odstavec 1 – **vybízení k hromadnému neplnění veřejnoprávních povinností** – používá termín „hromadné“. Vybízí-li pachatel k hromadnému

¹¹² DRLÍK, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 42 – 43.

neplnění, znamená to, že usiluje o to, aby svou veřejnoprávní povinnost nesplnilo co nejvíce osob. Sama povinnost musí být veřejnoprávní a musí být osobám ukládána zákonem. Zákon sem neřadí soukromoprávní povinnost (např. stávka námezdních osob, neplacení nájemného) a povinnost uloženou úřadem na základě jeho zákonné kompetence, např. policejní nařízení. Pod toto ustanovení spadají i ty případy, kdy pachatel vyzval, aby určité veřejnoprávní povinnosti nebyly splněny včas nebo byly plněny jen neúplně.

b) Odstavec 2 – *podněcováním ke zločinu nebo přečinu* vzniká trestní odpovědnost jen v případě, že podněcování není návodem nebo nedokonaným sváděním. V tomto případě by se postupovalo dle předpisů, v nichž je obsažena tato forma účastenství. Rozdíl mezi podněcováním a návodem spočívá v tom, že návodce chce vzbudit u určité osoby rozhodnutí spáchat určitý trestný čin, oproti tomu pro podněcování je typická neurčitost podněcovaných osob a postačí také neurčitost trestného činu.

c) Odstavec 3 uvádí *kvalifikované případy podněcování*. Zde už je trestné jednání kvalifikováno jako zločin, nikoliv jako předcházející přečiny. Ustanovení odst. 3 je oproti odst. 2 speciální z toho hlediska, že vyžaduje, aby pachatel podněcoval k určitým trestným činům. Nestačí tedy neurčitost trestného činu jako v případě č. 2. Jedná se o zločiny podle § 1, 2, 7 nebo 8, či o zločin vojenský.

d) V případě odstavce 4 – *veřejné vybízení k hromadnému páchání přestupku* – vzniká trestnost, jestliže jde o přímé vybízení ke spáchání hromadného přestupku. Vyzývání k hromadnému páchání přestupku předpokládá, že pachatel usiluje o to, aby přestupek určitého druhu byl spáchán co možno největším počtem osob, to znamená, aby došlo alespoň k páchání značného množství stejných přestupků (Zm I. 210/26, Sb. n. s. 2535, Sb. R. 495, P. O 1927, str. 598). Pachatel není trestně odpovědný u odstavce 2 a 4, jestliže podněcoval k přečinu nebo přestupku, který se stíhá jen na žádost poškozeného.¹¹³

¹¹³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 86 – 98.

§ 17 Sdružování státu nepřátelské

1. „Kdo založí tajnou organizaci, jejímž účelem je podvracet samostatnost, ústavní jednotnost nebo demokraticko-republikánskou formu státu,

kdo znaje účel takového sdružení k němu přistoupí, s ním se stýká, jeho činnosti jakýmkoli způsobem se zúčastní, je nebo jeho členy v jejich podvratných snahách hmotně nebo jakýmkoli jiným způsobem podporuje,

trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho měsíce do dvou let.

Takovou organizací je i taková, která majíc ve skutečnosti účel uvedený v odst. 1, předstírá jiný účel.

2. Úředník, který se doví o organizaci uvedené v odst. 1 nebo o jejich schůzkách a opomine to oznámiti podle své povinnosti, trestá se za přečin tuhým vězením od jednoho do tří měsíců, za okolností zvláště přitěžujících tuhým vězením od tří měsíců do jednoho roku.“¹¹⁴

1. Předmětem je **tajná organizace**. Organizací se rozumí spojení několika osob ke společnému cíli, které jsou vedeny určitými společnými pravidly a postupy (Zm I. 118/27, Sb. n. s. 2780). Tajná je taková organizace, která se skrývá před veřejností nebo vystupuje veřejně, ale zastírá svůj skutečný účel. Tajnou může být i organizace, která sice svou existenci netají, tají však pravý účel sdružení (předstírá navenek činnost nezávadnou). Nevyžaduje se tedy výlučně, aby státu nebezpečné sdružení jednalo ve všem jen tajně a skrytě. Prostředkem, aby schůze byla tajena i před úřadem, může být i neohlášená schůze. Ne všechny tajné organizace na druhou stranu jsou ztíženy trestní sankcí. Musí se jednat o takovou organizaci, jejímž účelem je podvracet samostatnost, ústavní jednotnost a demokraticko-republikánskou formu státu.

¹¹⁴ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 81.

2. **Trestná činnost** v tomto paragrafu je páchána několika způsoby. A sice spočívá v založení tajné organizace, zúčastnění se její činnosti, udržování styků s organizací, podporování, a k nim zákon připojil i případ, kdy úředník zapomene učinit oznámení o tajné organizaci nebo o jejich schůzkách má-li tuto povinnost ve své pracovní náplni.

4. Stránka subjektivní vyžaduje úmysl. V případě zanedbání povinnosti úředníka postačí nedbalost za předpokladu, že úředník věděl o tajné organizaci.¹¹⁵

§ 39 výklad jednotlivých výrazů tohoto zákona

1. „*Násilím je nejen skutečný čin násilný, nýbrž i výhrůžka bezodkladným násilným činem.*

2. *Veřejně je čin vykonán byl-li spáchán v tiskopise nebo v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.*

3. *Doba válečná počíná se dnem, kdy mobilisace byla vyhlášena, a končí se dnem, jímž demobilisace podle demobilizační vyhlášky má být skončena, a není-li v ní uveden takový den, uplynutím dvou měsíců ode dne této vyhlášky.*

4. *Osobami blízkými jsou ony, k nimž je ten, o něhož jde, v takovém poměru rodinném nebo poměru obdobném, že by újmu jimi utrpěnou pociťoval jako újmu vlastní.*“¹¹⁶

Zákon na ochranu republiky používal některé dosti frekventované pojmy, pro něž měl vlastní interpretační klíč, který se nacházel v ustanovení § 39. Zde obsažený výklad měl stanovit základní hranice, v rámci kterých se mělo přistupovat k aplikaci jednotlivých ustanovení. Tyto formulace jsou však značně

¹¹⁵ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 106 – 109.

¹¹⁶ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 67.

flexibilní a justici poskytovaly prostor pro extenzivní interpretaci mnoha paragrafů zákona, což je možné doložit některými rozsudky a stanovisky soudů.

1) **NÁSILÍ** – odstavec 1., zahrnuje jak vis absoluta, tak vis compulsiva.

a) **Skutečný násilný čin**, jakožto užití faktické fyzické síly proti osobám či proti věcem. Osoba je jím zasažena buď na svém těle na své svobodě (nikoliv ublížení na cti). Mezi faktické násilí se kvalifikuje i hypnotizování nebo omámení osoby.

Násilí může být vykonáno také na tzv. hromadné osobě (například zákonodárny sbor). Násilí je vykonáno buď přímo na dotčené osobě, nebo nepřímo i na osobě odlišné, ale to takovým způsobem, že osoba, o níž jde, je tímto rovněž zprostředkovaně dotčena ve stejné intenzitě (nemusí to však ani být někdo, kdo je této osobě blízký). Násilí proti věci musí vždy nepřímo směřovat i proti osobě, o níž se jedná. Čin musí představovat **skutečné** násilí jako prostředek k překonání skutečného odporu nebo k vynucování se rozhodnutí určitých zmíněných osob, jaké by tyto osoby jinak neučinily. Povaha násilí se hodnotí z objektivních hledisek. Subjektivní hledisko tu není rozhodující.

b) **Nebezpečná výhružka** bezodkladným násilím – bezodkladnost je tu dána tím, že pachatel hrozí vykonat násilí faktické neprodleně v následujícím okamžiku, před tím, než se ohrožená osoba může vzchopit k účinné obraně. Výhružka může být uskutečněna jak slovem, tak i skutkem a musí být nebezpečná. Musí tedy vzbuzovat odůvodněné obavy v napadené osobě a musí hrozit „skutečně“ násilným činem: tato nebezpečnost se hodnotí objektivně.

2) **VEŘEJNOST** – odstavec 2. Pojem **veřejnosti** je stanoven pro potřebu tohoto zákona rozdílně od ostatního platného práva. Zde se jedná o veřejnost „kvalifikovanou“:

a) **Spáchání činu v tiskopise** – postačí, je-li tiskopis vytištěn (Zm. I. 315/24, Sb. n. s 1750), trestný čin je dokonán už tím, že je obsažen v nějakém tiskopise, který je určen pro rozšíření mezi veřejnost.

b) Spáchání činu v *rozšiřovaném spise* – zde hovoříme o spise, jehož obsah se zpřístupňuje většímu počtu osob, určených individuálně nebo hromadně, může jít o rozmnoženinu v několika exemplářích nebo jen o jediný spis, kolující na veřejnosti či veřejně vyvěšený. Počet osob, kterým má být obsah spisu přístupný, by měl být zhruba takový, jaký by se za jiných okolností rovnal shromáždění nebo zástupu (Zm. III. 1173/26).

Subjektivní stránka nevyžaduje, aby pachatel učinil spis veřejně přístupným úmyslně, stačí, když o možnosti jeho rozšíření mezi větší množství lidí mohl vědět. Nutno podotknout, že toto ustanovení bylo dosti sporné.

c) Spáchání činu *ve shromáždění* – shromážděním je každé seskupení většího počtu osob, jež se sešly úmyslně a za určitým účelem, aby projednaly záležitosti, týkající se všech shromážděných.

d) Spáchání činu *před zástupem* – týká se případu, kdy se osoby shlukly současně na jednom místě shodou okolností. K trestnosti výroku je podmínkou, aby všichni ze zástupu měli možnost pachatelův výrok postřehnout. Rozdíl mezi shromážděním a zástupem nespočívá v kvantitativní stránce věci, ale v tom, jakým způsobem ke sročení došlo, zda úmyslně nebo náhodně. Po skončení shromáždění je možno o seskupených lidech hovořit jako o zástupu (Zm II. 456/24 Sb. n. s. 1801).¹¹⁷

3) DOBA VÁLEČNÁ - odstavec 3. Tato doba počíná dnem mobilizace a od tohoto okamžiku je cizí moc, proti které dochází k mobilizaci, také *nepřítelem* podle zákona na ochranu republiky. Doba válečná končí posledním dnem mobilizace, který je zpravidla stanoven v demobilizační vyhlášce. Zde si můžeme povšimnout rozdílu oproti některým jiným zákonům. O „dobu válečnou“, na rozdíl od „doby války“ uváděné např. v § 89 voj. Tr. Z., jde i v případech, kdy k válce vůbec nedošlo.

¹¹⁷ MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 171.

4) OSOBY BLÍZKÉ – odstavec 4. Blízké jsou v ustanovení vymezeny pouze pojmově. Osobou blízkou je ten, kdo splní následující podmínky:

a) **Rodinný poměr** – poměr založený na sňatku, narození, legitimaci nebo adopci (manželé, rodiče...).

b) **Poměr obdobný** s podmínkou, že ten, o něhož jde, by újmu těmito osobami utrpěl, právem pocíťoval jako újmu vlastní (poměr mezi ostatními příbuznými, přáteli...).¹¹⁸

¹¹⁸ Drlík, F. Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady. Brno: Melantrich, 1937, s. 8 - 9.

IV. JUDIKATURA

Hned od počátku aplikace zákona v praxi bylo patrné, že zatímco některá zákonná ustanovení nebudou ani v budoucnu ve větším množství užívána, podle některých ustanovení bude možno stíhat velmi široké spektrum různých činů dle konkrétní situace a okolností. Mezi nejčastěji využívané patřily především ustanovení §§ 11, 14, 15 a 16 zákona na ochranu republiky.

K prvnímu použití zákona došlo již na jaře roku 1923. Masivní vlna rozsudků však započala až na počátku roku 1924. Od té doby počet odsouzených za trestné činy podle tohoto zákona pouze narůstal. Značný vliv na to měla nepochybně vnitropolitická i mezinárodní situace, která přála pravicovým hnutím a později i hnutí otevřeně fašistickému.

Jako příklad lze uvést statistický přehled z materiálu Právnického ústavu ministerstva spravedlnosti, jež předložil J. Houser ve své stati k dějinám zákona na ochranu republiky v podobě tabulky. Z ní můžeme doložit, jak silně progresivně vzrostl počet odsouzených na základě zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. v letech 1931 – 1935.¹¹⁹

Rok	Indexové číslo odsouzených
1928	219
1929	247
1930	325
1931	415
1932	451

¹¹⁹ HOUSER, J. K dějinám teroristického zákona na ochranu republiky, *Právník*, 1992, s. 499 – 512.

1933	775
1934	1175
1935	1193

Některé z rozsudků, které byly vydány na základě tohoto zákona, lze označit za omezující a porušující občanské práva a svobody v ústavě zakotvené. Praxe pak mnohokrát znamenala povážlivý rozpor soudního rozhodování nejen se základním zákonem státu, ale dokonce i rozpor se samotným zákonem na ochranu republiky, kdy se soudy jeho aplikací nezdědka dostávaly až na samotnou hranici, kde nepřipustně volným výkladem jeho ustanovení rozlišovaly skutkové podstaty v zákoně uvedené, čímž v podstatě tvořily skutkové podstaty nové. Uvedený postup dokonce můžeme najít v dobové rozhodovací praxi Nejvyššího soudu ČSR. Rozhodování NS ve věcech trestních v případech, na které se zákon vztahoval, se nezdědka ocitlo pod palbou kritiky zastánců a obhajovatелů zákona. Jako hlavního z nich lze jmenovat A. Milotu, již jmenovaného a citovaného v úvodu této práce.

S ohledem na aplikaci zákona byla velmi významná stanoviska Nejvyššího soudu ČSR. Ta vydával Nejvyšší soud jako soud zrušovací ve vztahu ke zmatečným stížnostem na rozhodnutí soudů krajských. (Zm I/II/III .../....)

K nejčastěji používaným ustanovením zákona na ochranu republiky patřily:

§ 11 Urážka prezidenta republiky

Tímto ustanovením byla začleněna do našeho trestního práva nová skutková podstata. Za projevy hrubě zneuctívající označil Nejvyšší soud například „...ty hromský prezidente Masaryku!“ (Zm II 594/25), „...pískám na prezidenta!“ (Zm III 1303/26) i konstatování, že „prezident je synem kočího“ (Zm III 675/24),

dále také v tisku obsažené tvrzení, že „T. G. Masaryk za války sloužil francouzskému kapitálu“ (Sb. n. s. 2513/1926).¹²⁰

Nevyžadovalo se ani to, aby urážlivý výrok směřoval k nějaké prezidentově činnosti či aby vycházel z jeho určitého jednání. Hrubě znevažující projev mohl být spatřován nejen v chování aktivním, ale za určitých podmínek i v chování pasivním. To dokládá příklad rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR z 12. dubna 1926 (Zm. III. 1134/25)¹²¹ – Nejvyšší soud ve věci trestní, zavedené před sérií v Prešově proti M. R. , obžalovanému za přečin dle § 11 č. 2 zákona č. 50/1923 Sb. z. a n.

Soudy nižších instancí zjistily následující skutkový stav. Reprezentace ortodoxní židovské náboženské obce v Prešově se usnesla, že každou sobotu a ve svátek bude při bohoslužbách u chrámu konána modlitba za prezidenta republiky. Od prvního konání bohoslužeb se obžalovaný M. R. choval urážlivě tím, že zpočátku zůstával sedět při modlitbě na svém místě, ačkoliv ostatní věřící povstali. Když mu to bylo později některými věřícími vytknuto, opouštěl raději na počátku modlitby chrám a vracel se zpět až po jejím skončení. V činu byla shledána skutková podstata dle § 11 č. 2 zákona, a sice s tím, že čin byl spáchán veřejně a s pokračováním.

M. R. podal proti odsuzujícímu rozsudku soudní tabule v Košicích zmateční stížnost, kterou opíral o tvrzení, že samo vycházení a vracení se do kostela je pasivním konáním, nemá tedy charakteristiku projevu žádanou příslušným zákonným ustanovením. Jde jen o projev toho, že obžalovaný sám se nechtěl modlitby zúčastnit.

Nejvyšší soud ČSR rozhodl veden následující úvahou:

„Je správné, že charakter obžalovaného nese charakter pasivity a že pasivní chování, jak zmateční stížnost uvádí, není ještě samo o sobě projevem,

¹²⁰ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 47 – 54.

¹²¹ Pro zjednodušení uvádím v této kapitole odkazy na rozhodnutí Nejvyššího soudu přímo v textu – O.Č.

který má na mysli § 11 citovaného zákona. Jakmile však účelem pasivního chování jest demonstrace, stává se i toto projevem ať již je účel demonstrace jakýkoliv. Okolnosti soudy nižších instancí zjištěné, nasvědčují tomu, že naznačené pasivní chování mělo demonstrativní účel, s tím se stalo projevem. ...Obžalovaný si byl vědom, že obsahem modlitby je prosba, aby Bůh žehnal prezidentovi republiky, že modlitba sama je projevem úcty vůči prezidentu a že tedy jeho projev bude veřejností nutně uváděn v souvislosti s osobou prezidenta republiky. Obžalovaný, navíc jako právník, si byl vědom i toho, že jeho projev je vhodným a způsobilým prostředkem, aby bylo prezidentu republiky na cti ublíženo a jednal-li předmětným způsobem vzdor tomuto vědomí, souhlasil předem se všemi důsledky svého jednání, a tudíž i s tím, že prezidentu bude na cti ublíženo. Vědomí, že tento důsledek musí nutně nastat spolu se souhlasem s tímto důsledkem, jsou důkazem úmyslu obžalovaného učiniti projev prezidenta republiky zneuctívající. ...projev sice nenese žádnou známku vyslovené hrubosti, kterou zákon předpokládá. Byl však způsobilý k tomu, aby se dotkl obecné vážnosti prezidenta republiky. Zneuctění bylo tedy hrubé, i když projev sám hrubý nebyl. Zmateční stížnost je odůvodněná.“¹²²

§ 14 Rušení obecného míru

Ustanovení § 14 chrání obecný mír, jako zákonem ve společnosti stanovený a chráněný pořádek a patřil zcela jistě mezi nejfrekventovanější ustanovení zákona na ochranu republiky. Delikt sám je sice kvalifikován jen jako přečin, přesto však se stalo obvyklou praxí, že soudy všech stupňů řadily díky jeho neurčité formulaci pod jeho skutkovou podstatu ohromně širokou škálu jednání. Důkazem toho je četná řada rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR. Jednání, která soudy shledávaly jako pobuřující nebo popuzující, měla obvykle charakter mluvených výroků. Nicméně tento přečin patřil k těm, které byly velmi často páčány i obsahem tisku, zobrazením apod. Trestnost jednání byla posuzována výlučně soudy, proto pachatele před případným potrestáním nemohl zachránit dokonce ani fakt, že škodlivé výroky před ním pronesla osoba zcela odlišná, nebo že ještě před tím, než byly proneseny, prošly beztrestně oficiální cenzurou a byly

¹²² Rozhodnutí NS Zm III 1134/25, Sb. R. 477, P. O. 1927 s. 475.

otištěny v časopise (Sb. n. s. 2547/26). Můžeme zde najít i rozsudky, které ani nebyly opřeny o úmysl pachatele trestný čin spáchat, i když všechny skutkové podstaty pod § 14 zahrnované si po stránce subjektivní úmysl pachatele doslova vyžadovaly.¹²³

Často tak docházelo k tomu, že se soud omezil jen na konstatování vědomí pachatele, že jeho čin může pobuřovat proti vzniku a samostatnosti státu, jeho ústavní jednotnosti a demokraticko-republikánské formě nebo může popuzovat k násilí proti skupinám obyvatel pro jejich národnost, jazyk apod.

Známým a v literatuře dosti často citovaným případem je případ profesora brněnské techniky, architekta Jiřího Krohy. Ten v roce 1934 po návratu ze své cesty do Sovětského svazu uskutečnil několik přednášek, jež měly ryze ekonomický charakter, a ve kterých porovnal oba hospodářské systémy. Za své projevy však byl obžalován a následně i souzen v Uherském Hradišti. Soudem byl osvobozen, ale po zásahu státního zastupitelství, které podalo do tohoto rozsudku zmateční stížnost, se případem zabýval Nejvyšší soud v Brně. Ten jí svým rozhodnutím z června 1934 vyhověl a odsoudil obžalovaného Krohu k trestu v nejvyšší výměře trestní sazby, neboť shledal, že obžalovaný svými přednáškami naplnil skutkovou podstatu pobuřování proti demokraticko-republikánské formě státu, čímž se dopustil přečinu dle § 14, odstavce 1 zákona na ochranu republiky (Zm II. 148/34).

Podobným případem se zabýval Nejvyšší soud ČSR už v roce 1924. Jeho rozhodnutím z března tohoto roku Zm I. 35/24 – 4 vytvořil názornou představu o právních úpravách, jimiž se tento soud v obdobných případech nechal vést. Citovaným rozhodnutím vyhověl Nejvyšší soud ČSR zmateční stížnosti státního zastupitelství do rozsudku krajského soudu v Mostě z listopadu 1922, čj. Vr-1269/23-16, kterým byl obžalovaný Karel K. zproštěn obžaloby, jež na něj byla vznesena dle § 14 č. 1 zákona na ochranu republiky. Nálezací soud považoval za prokázané, že obžalovaný Karel K. dne 1. května 1923 v Kadani při slavnosti,

¹²³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 64 – 85.

pořádané cca před 1000 osobami, skončil svou řeč slovy: „Hoch die vereinigten Sowjetrepubliken Mitteleuropas!“, zprostil ho však obžaloby, protože tento výrok vzbudil ve vyslýchaném svědku, okresním hejtmanovi, pouze dojem fráze, která podle jeho slov nezanechala zvláštní dojem. Obžalovaný rovněž ve své obhajobě popíral zlý úmysl i vědomí pobuřování, ze kterého byl obžalován.

Nejvyšší soud ČSR však s rozsudkem soudu první stolice nebyl uspokojen a do rozhodnutí, ve kterém rozhodoval o zmateční stížnosti státního zastupitelství v neprospěch obžalovaného, uvedl v odůvodnění mimo jiné i toto:

„...Obsahem svým směřuje výrok k tomu, aby vyvolal v posluchačstvu nadšení pro ideje, které jsou v příkrém rozporu s idejí československého státu, založeného na demokraticko-republikánské státní formě. Podstata sovětské republiky záleží v diktatuře menšiny nad většinou, tedy na principu, který se přičí demokratickému principu Československé republiky, v níž vláda spočívá v rukou většiny.... K pojmu pobuřování postačuje jakékoliv intelektuální působení na jiné, směřující k tomu, aby u nich byl vyvolán nepřátelský vztah a nálada k protiprávním statkům, chráněným v § 14 č. 1. Výrok byl učiněn dne oslav 1. května, který je dle názoru příslušníků komunistické strany svátkem proletariátu a slouží k tomu, aby příslušníci hlavně řečmi svých vůdců byli nadchnutí pro svoje ideje. Výrok obžalovaného byl zakončením a svou formou („Hoch“) takřka vyvrcholením vzněcujícího a povzbuzujícího působení na posluchače ve smyslu právnímu řádu nepřátelském.“

Další text odůvodnění: „Je životní zkušeností, že u širokých mas může i jediná věta, ba pouhé heslo, ve vhodném okamžiku pronesené, vyvolati účinky nedozírné a nemůže tedy inkriminovanému výroku za okolností, za jakých k němu došlo, být odepřena objektivní způsobilost přivoditi účinky protizákonné.“

„Rubem zvolání. Ať žije! – jest zvolání, Ať zhyne! Kdo tedy volá, Ať žije sovětská republika!, volá současně, Ať zhyne vše, co se neshoduje s ideami této státní formy, ať zhyne zde platící právní řád, ať zhyne demokraticko-republikánská forma tohoto státu! Nemůže býti pochyb o tom, že svolání, Ať zhyne dosavadní forma státu, budiž nahrazena státní formou jinou, pobuřuje proti

právním statkům v § 14 č. 1 chráněným, stalo-li se demagogickým způsobem k mase osob, o nichž jest předpokládati, že nestojí na půdě státního zřízení zde platného, nýbrž že sympatizuje s hnutím, které by stávající státní zřízení zvrátilo, k osobám, jejichž politickým přesvědčením jest násilný převrat a revoluce.“

Soud, který byl veden těmito úvahami zmateční stížnosti, vyhověl a obžalovaného shledal vinným.

Nejvyšší soud ČSR byl ve výše uvedených případech schopen odsuzovat za výroky nevyslovené a pokládat jednotlivým větám významy, které zde nebyly. Na druhou stranu je třeba zmínit, že v jiných případech projevil značnou míru shovívavosti. Jako příklad, hovořící za všechny, zmiňme situaci, kdy tentýž soud potvrdil rozhodnutí soudu první stolice o beztrestnosti výroků: „Heil Hitler!“, a to v době, kdy byla zvednutá vlna fašistického hnutí a německého nacismu v Evropě i u nás (Zm I. 796/33).

Jiný případ se týkal rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR z prosince 1926, Zm II. 331/26. Nejvyšší soud tu jako soud zrušovací vyhověl zmateční stížnosti obžalovaných R. K. a spol. do rozsudku krajského soudu v Olomouci z dubna 1926, čj. Tk VII 50/26-50, jímž byli stěžovatelé uznáni vinnými dle § 14 a. 3 zákona na ochranu republiky a obžalované obžaloby zprostil. Rozsudek krajského soudu se opíral o zjištěné skutečnosti, že obžalovaní do pozvání k tanečnímu věnečku německo-sociální strany dělnické v S. M. na říjen 1925 připsali dovětek, který zněl takto: Zutritt nur für Stammsdeutsche.“ Tento dovětek byl navíc zdůrazněn podtržením a nalézal se na nápadném místě plakátu. Dále bylo v rozsudku upozorňováno na to, že v dané oblasti je velmi aktivní německé nacionalistické hnutí, které si klade za účel německou rasu udržet čistou, zvláště před Semity a jež pronásledují příslušníky jiných národností nebo ras opovržením a záští a dále, že zastánci tohoto hnutí běžně používají výraz „Stammesdeutsche“ jako heslo pro své hnutí. V tom bylo možno spatřit, že členové ostatních ras, zejména semitské, jsou z účasti na zábavě vyloučeni, ježto jsou méněcenní a opovrženíhodní.

Stanovisko, které zaujal Nejvyšší soud, je zajímavé citovat:

„V uvedeném dodatku dlužno spatřovat toliko výraz přání pořadatelů věnečku, že Němci chtějí věneček slaviti mezi sebou, k čemuž mají právo. Tento dovětek může být chápán jako výraz oprávněného citu národního, který se patrně pravidelně objevuje ve stanovách národních spolků úředně schválených, jež vesměs přístup omezují na příslušníky určité národnosti nebo rasy. ...Nálezací soud správně definoval zákonné pojmy „zášť“ a „popuzování“, přesto správné definice na tento případ nesprávně použil. Po objektivní stránce, o kterou tu jde, nezáleží na tom, jakého smýšlení jsou obžalovaní, zda tedy pokládají jiné národy nebo rasy za méněcenné nebo opovrženímhodné, nýbrž zda tato domnělá superiorita obžalovaných došla výrazu i v dodatku samém právě způsobem, který se jeví býti popuzováním k zášti ve smyslu § 14 č. 3 zákona. K tomu však v daném případě nedošlo.“

§ 15 Výzva k neplnění zákonných povinností nebo k trestným činům

Toto ustanovení obsahuje paragraf, jenž byl základem četných odsuzujících rozsudků. Nepřípustná šíře jeho používání vyvolávala kritiku v řadách předních soudobých právníků, kteří se podíleli na přípravě rozebíraného zákona. Uveďme opět A. Milotu, který se velmi kriticky vyjadřoval ve svém komentovaném výkladu z roku 1930.

Při posuzování judikatury, vycházející z tohoto ustanovení, je nutno si vymezit, co všechno bylo chápáno jako zákonná nebo veřejnoprávní povinnost. Byla to např. povinnost platit daně nebo konat vojenskou službu. Patřil sem i výkon práce na poštách či železnicích. Veřejnoprávní povinnost plnili i státní zaměstnanci jiných kategorií, pokud se jejich služební poměry nezakládaly na smlouvě. Vyzýváním k neplnění veřejnoprávních povinností ovšem mohla být prakticky rovněž každá výzva ke stávce. I výzva k pasivní rezistenci státních zaměstnanců byla deliktem dle § 15 č. 1. Tím bylo vyloučeno právo na stávku, jedno z obsahových složek osobních svobod. Tady opět nacházíme příklad možnosti zcela znemožnit československým občanům využívat ústavou zaručené svobody.

K tomuto ustanovení lze uvést jako jeden ze znázorňujících příkladů následující případ, vypovídající o tom, jak Nejvyšší soud ČSR vykládal pojem „veřejnoprávní“, resp. „zákonná“ povinnost.

Rozhodnutím z 24. října 1933, Zm I. 64/32, ve kterém Nejvyšší soud ČSR jako soud zrušovací zamítl zmateční stížnost obžalované F. O. do rozsudku krajského soudu v Praze ze dne 16. října 1931, Tk V 1009/31-44, jímž byla stěžovatelka uznána vinnou přečinem výzvy k neplnění zákonných povinností dle § 15 č. 1 zákona na ochranu republiky.

Rozsudek soudu první stolice, jímž byla stěžovatelka uznána vinnou a odsouzena, obsahoval zjištění, že obžalovaná F. O. jako učitelka žádala po svých žáčkách, kterých měla v učebně 50, aby stávkovaly a stejně tak požádala o dvouhodinovou stávku učitele třídy, ve které bylo 30 žáček. V obou případech zamýšlela stávku, ve které se žáčky neměly zúčastnit vyučování.

Pohled na uvedené skutečnosti byl z hlediska Nejvyššího soudu následující:

„Stížnost přehlíží, že rozsudek spatřuje neplnění veřejnoprávních povinností ve školní stávce dětí. ... Jelikož pak neplnění veřejnoprávních povinností vyčerpává se pojmově v pouhé nečinnosti, zejména školní stávka v neúčasti na školním vyučování, nezáleží na další, stížností namítané skutečnosti, že stěžovatelka nežádala od dětí žádného aktivního činu. ... Pochybenou je i námitka, že choditi do školy není veřejnoprávní povinností dětí. Malý školský zákon praví v § 11 (zákona č. 226 Sb. z. a n. z r. 1922), že povinnost choditi do školy obecné a občanské počíná se ... a trvá plných osm let. § 24 téhož zákona upravuje odpovědnost rodičů za pravidelnou návštěvu školy dětmi, které jsou povinny do školy choditi. ... pro názor stížností projevený, že řádná plnění povinnosti této, ba dokonce ani řádné plnění povinností rodičů starati se o řádnou návštěvu školy dětmi není zaručeno § 15 č. 1 zákona na ochranu republiky, není při povšechném znění tohoto ustanovení ani nejmenší opory a stížnost sama neodůvodňuje, proč by bylo citované usnesení nutno omeziti na povinnosti k placení daní, konání vojenské služby, vydávání svědectví apod.“

Podle § 15 č. 2 bylo stíháno jako trestné mnoho výroků. Jako delikty dle tohoto ustanovení byly posouzeny například tyto: „Máme zbraně v rukách našich synů a bratrů, ti jsou ozbrojeni, máme zbraně v kasárnách, jsme přesvědčeni, že v případě vojny anebo revoluce se budou celé pluky hlásit k nám.“ (Zm III. 801/24) – Výkřik zatčené osoby ke shromážděnému davu: „Bratři, nedejte mne, pomozte!“ (Zm III. 812/25) a řada dalších.

Judikatura potvrzuje, že docházelo k velmi širokému uplatňování § 15 č. 1 zákona. Podle tohoto ustanovení Nejvyšší soud ČSR dosahoval závěrů o trestnosti i čistě teoretických výkladů budoucích změn společenského řádu na základě rozboru Marxovy teorie (Sb. n. s. 2517/26, Sb. n. s. 2931/27 a další).

Tady je na místě citovat kritiku postupu Nejvyššího soudu ČSR, kterou vyslovil přímo k této problematice A. Milota ve svém, judikaturou opatřeném vydání výkladu zákona na ochranu republiky:

„V každém tomto rozhodnutí uvedl Nejvyšší soud ČSR řeč obžalovaného do souvislosti s Marxovým učením, resp. se zásadami komunistické strany a tímto způsobem našel v řeči obžalovaného skutkovou podstatu zločinu § 15 č. 3, ježto učení Marxovo i program komunistický usiluje o změnu nynějšího společenského řádu a i státního zřízení, třeba prostředky násilnými. Ale na učení Marxovo spočívá v podstatě i program strany sociálně demokratické a strana komunistická i se svým programem je státem uznanou stranou politickou. Neodporuje proto klidné propagování těchto zásad samo o sobě právnímu řádu.“¹²⁴

¹²⁴ MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2., přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 95.

V. NOVELIZACE ZÁKONA NA OCHRANU REPUBLIKY

V této kapitole věnuji pozornost novelizacím zákona na ochranu republiky, na kterých můžeme dobře vypořádat, jak se v normativním textu zákona odrážela realita běžného a politického života. Z těchto novelizací jsme schopni si bez dalších přesnějších informací udělat obrázek o tehdejší době a hlavně vývoji politické situace ve třicátých letech; zjistíme, že původní hlavní záměr zákona se již přesunul od ochrany ústavních činitelů k ochraně samotné republiky a jejích demokratických hodnot. Naléhavým problémem byl boj s protistátní propagandou a na těchto novelizacích je dobře vidět, jak se zápolení stávalo také rok od roku komplikovanějším a náročnějším.

V případě, že byl rozhodujícím okamžikem pro vznik zákona na ochranu republiky atentát na dr. Rašína spolu s mezerami v přejatém rakouském právním řádu, v otázce jeho dalšího vývoje hrála nejzásadnější roli zhoršující se situace a postavení čs. státu po nástupu Hitlera k moci. Zatímco zákon v době svého vzniku řešil spíše prohřešky jednotlivců a některých společensky extrémních sil, které ovšem byly v menšině jako např. monarchisté podle § 19 a § 26, museli se zákonodárci v době doplňování zákona (od r. 1933) potýkat s mnohem závažnějšími ohroženími československé státnosti, s podvratnými útoky zvenčí i zevnitř, s činností organizovaných skupin německého obyvatelstva, které plnily mocenské záměry Třetí říše a s již z části ilegizovanou činností Komunistické strany. Jako příklad můžeme uvést Gottwaldův projev na půdě parlamentu již z r. 1929:

*„Hovoříte, že porušujeme zákony, my porušujeme zákony a budeme porušovat zákony, my jsme stranou revolučního proletariátu... Naším revolučním ústředím je skutečně Moskva a my se do Moskvy jezdíme od ruských bolševiků učit, jak vám zakroutit krky a vy víte, že ruští bolševici jsou v tom mistři...“*¹²⁵

¹²⁵ Staženo z <http://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/stenprot/007schuz/s007003.htm> , dne 20. 10. 2012 skripta.

Zákon byl ve všech svých pozdějších podobách proti těmto silám stále slabý. I přesto, že poslední novelizace z roku 1939 již občanská práva omezovala docela značným způsobem, v tehdejší době již nebylo možné zánik českého státu zadržet žádným zákonem. Můžeme si tak klást otázku, jestli bylo, nebo nebylo takové zachování nejvyššího možného množství demokratických svobod správné. Zákon na ochranu republiky zůstal totiž po celé meziválečné období legitimní součástí našeho právního řádu, k pozdější záchraně republiky již však příliš nepřispěl. Pokud by se totiž stal nástrojem masové represe a rozsáhlého omezování nejrůznějších svobod, sám by popřel hodnoty, které měl chránit.

Zákon č. 124/1933 Sb. z. a n., (kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky)

Tato novelizace ze dne 10. července 1933, kterou byl poprvé doplněn zákon na ochranu republiky, se dotýkala paragrafů 14 a 34. Došlo jím zejména k rozšíření katalogu zločinů a přečinů, pro které bylo možno zastavit periodický tiskopis, dále o přečin veřejného popuzování k zášti proti jednotlivým skupinám obyvatel pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství, nebo proto, že jsou bez vyznání. Dále zde byl zakotven přečin sdružování státu nepřátelské, zločin svádění nebo pomáhání k vojenským zločinům nebo nadržování jim, zločin nedovoleného najímání vojska či zločin nedovoleného zpravodajství.

V paragrafu čtrnáct se jako přečin klasifikovalo i zvlášť surové nebo štvavé veřejné hanobení Národního Shromáždění, jeho sněmoven, předsednictva, výborů nebo komisí:

čl. I. „K § 14 zákona na ochranu republiky ze dne 19. března 1923, č. 50 Sb. z. a n., připojuje se jako č. 6 toto ustanovení: 6. Stejně se trestá pro přečin, kdo veřejně způsobem surovým nebo štvavým hanobí Národní shromáždění, některou jeho sněmovnu, předsednictvo, výbor nebo komisi.”¹²⁶

¹²⁶ Čl. I. zákona č. 124/1933 Sb. z. a n. kterým se doplňuje zákon na ochranu republiky.

Tím došlo k rozšíření počtu ústavních orgánů, jejichž hanobení bylo pokládáno za rušení obecného míru. Vydání tohoto opatření bylo vlastně důsledkem legální nechráněnosti tohoto orgánu a jeho výborů, na rozdíl od těch, které byly chráněny již v původní verzi zákona.

Druhý článek této novelizace se věnoval rozšíření paragrafu 34:

čl. II. „Ke zločinům a přečinům, pro které lze vysloviti podle § 34 zákona na ochranu republiky přípustnost zastavení periodického tiskopisu, náležejí též zločiny a přečiny uvedené v § 14, č. 8, § 17, č. 1, § 21, č. 1, §§ 22 a 23 téhož zákona.“¹²⁷

Za paragraf 34 byl rovněž vložen §34 a), který de facto umožnil vládě se schválením prezidenta nejdéle na jeden rok rozšířit okruh trestných činů, pro které lze zastavit vydávání periodického tiskopisu o předem dané, dále prodloužit dobu zákazu vydávání určitého tiskopisu podle této novelizace. Toto nařízení vlády je nutno ihned předložit Národnímu shromáždění a odvolat, pokud pominou důvody nebo se na tom usnesou obě komory Národního shromáždění, a to nadpoloviční většinou. V článku 3. se píše:

„Za § 34 zákona na ochranu republiky vkládá se § 34 a) toho znění: „Vyžaduje-li toho účinnější ochrana bezpečnosti nebo vážnosti republiky, její ústavy nebo obecního míru v ní, může vláda nařízením, schváleným presidentem republiky, nejdéle na dobu jednoho roku: 1. Rozšířiti okruh trestných činů, pro které lze podle § 34 vysloviti přípustnost zastavení periodického tiskopisu, o přečiny a přestupky uvedené v § 11, č. 2, §14, č. 4 až 6, § 15, č. 1, 2 a 4, § 16, č. 1, §§ 18 a 20;...“¹²⁸

Je patrné, že hlavním úkolem této novelizace bylo pomoci vládě a dalším státním orgánům v boji s propagandou, která po nástupu Hitlera k moci dostala zcela nový rozměr a dát jí do ruky nové zbraně v podobě pravomoci v omezení

¹²⁷ Čl. II. zákona č.124/1933 Sb. z. a n. kterým se doplňuje zákona na ochranu republiky.

¹²⁸ Čl. III. zákona č.124/1933 Sb. z. a n. kterým se doplňuje zákona na ochranu republiky.

tiskové svobody, avšak plně v souladu s plněním ústavních ustanovení a zásad demokratického státu.

Zákon č. 140/1934 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují zákon na ochranu republiky a zákony tiskové

Další novelizace zákona na ochranu republiky na sebe nenechala dlouho čekat a přišla přesně za jeden rok, dne 10. července 1934. Někteří autoři nazývají tuto novelu novelou tiskovou, neboť jejím vstoupením v platnost a účinnost došlo ke změnám tiskového práva. V rámci aplikace ustanovení novely č. 140/1934 Sb. z. a n. došlo ke změně konceptu paragrafu 14 a 34 zákona na ochranu republiky.

Ve své první části opětovně mění paragrafy čtrnáct a třicet čtyři. Za § 14 je vložen § 14 a):

*čl. I. Za § 14 vkládá se § 14 a) tohoto znění: § 14 a). "Kdo veřejně nebo před více lidmi nebo více lidí popuzuje k násilnostem, nepřátelským činům nebo k zášti proti jednotlivým skupinám obyvatelů anebo proti jednotlivci proto, že jsou stoupenci demokraticko-republikánské státní formy nebo demokratického řádu Československé republiky, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do tří měsíců."*¹²⁹

Tento paragraf nám velmi dobře podává obraz o situaci v tehdejší Československé republice a boji za demokratické ideály, kdy bylo nutno čelit stále častěji se vyskytujícím útokům proti celistvosti demokratického státu.

Následující úpravy se týkají § 34. Dochází zde k dalšímu zpřísnění podmínek vydávání určitých tiskopisů, popřípadě jejich opětovnému vydávání po předchozím zákazu:

„čl II. 1. Výpočet trestných činů v § 34 a), odst. 1, č. 1 rozšiřuje se o přečin § 14 a).

¹²⁹ Čl. I. zákona č.140/1934 Sb. z. a n. kterým se mění a doplňují zákon na ochranu republiky a zákony tiskové.

2. K odstavci 1, č. 2 téhož paragrafu připojuje se tento dovětek: “a u tiskopisů, s jichž opětovným vydáváním bylo započato před uplynutím jednoho roku od konce doby, po kterou byly naposledy zastaveny, na šest měsíců bez ohledu na to, jak často vycházejí.”

3. K témuž paragrafu připojuje se odstavec třetí tohoto znění: (3) Jestliže příčiny, pro které došlo k vydání nařízení podle odstavce 1, nepominuly, může vláda nařízením, schváleným prezidentem republiky, jeho účinnost, třeba i opětovně, prodloužiti, pokaždé však nejdéle na dobu dvou let. Ustanovení odstavce 2 platí i o tomto nařízení.¹³⁰

Dále pak byl v článku III. přidán § 34 b). V tomto paragrafu se rovněž mluví o opětovném vydávání periodického tiskopisu, bylo-li tak započato do jednoho roku po zákazu a pro celý následující rok jsou zde stanoveny zvláštní ustanovení. Lhůty k námitkám proti nálezům jsou tři dny, veřejné sedění o námitkách je maximálně třídenní, okolnost, že osoba, která námitky podala, se k veřejnému sedění o námitkách z jakéhokoliv důvodu nedostavila nebo že se nezdařilo jí k němu doručit obsílku, není na překážku konání veřejného sedění a lhůta ke stížnosti na rozhodnutí o námitkách činí tři dny a počítá se vždy ode dne prohlášení rozhodnutí. Toto vše mělo za úkol usnadnit a urychlit vyřešení takovýchto námitek.

Tato novelizace se skládala ze dvou částí. V první části upravovala zákon na ochranu republiky, v části druhé měnila rovněž některé zákony tiskové. Zde není pro naše účely zevrubný pohled nutný, proto jen ve zkratce. Neperiodickým, tedy nárazovým, často propagačním, tiskopisům může být zakázána doprava po železnici a poštou. Hlavní úpravy se pak týkají povinnosti periodických politických tiskopisů povinně uveřejnit projevy prezidenta republiky a vlády a stanovuje zvláštní podmínky. Z toho vyplývá zřejmý záměr, aby obyvatelstvo bylo o těchto projevech informováno.

¹³⁰ Čl. II. zákona č.140/1934 Sb. z. a n., kterým se mění a doplňují zákon na ochranu republiky a zákony tiskové.

Zákon č 130/1936 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky

Tato, již třetí, novelizace ze dne 13. května 1936 opět reaguje na stále se zhoršující mezinárodní i vnitrostátní situaci, kdy ve svých prvních čtyřech paragrafech dosti výrazně zpřísňuje tresty. Týká se to § 6 vojenské zrady, § 23 nedovoleného zpravodajství, kde dochází rovněž k rozšíření o 2. odstavec a § 24 ohrožování obrany republiky. U vojenské zrady je nyní možno, pokud jde o č. 2 § 6, tj. zrada, kde figuruje cizí moc, uložit i trest smrti. Hlavním důvodem tohoto rozšíření bylo zcela pochopitelně stále vzrůstající nebezpečí a rizika ze strany Německé říše.

Značnou obměnou prošel také § 36. V § 5 je za § 36 zákona na ochranu republiky vložen § 36 a), podle nějž mají nyní některé krajské soudy pravomoc řešit případy vyšetřování vojenské zrady (§ 6) a nepřekažení, nebo neoznámení vojenské zrady (§ 12), přičemž v senátu musí zasednout jedna vojenská osoba práva znalá. Příslušnost soudů vrchních jako soudů státních rozhodovat o trestných činech výše uvedených tímto ustanovením dotčena není. Paragraf 36 b), který je vložen za § 36 a) v § 6 potom mluví o povinnostech obhájců v těchto věcech být mimo jiné zapsáni v příslušných seznamech ministerstva spravedlnosti. Do tohoto seznamu mohou být zapsány pouze osoby oprávněné obhajovat před občanskými soudy, které písemně slíbí, že nesdělí obsah spisů nebo řízení v těchto trestních věcech nepovolané osobě.

Poslední změnou paragrafu pak je přidání § 36 c), k jehož vložení za § 36 b) došlo v § 7 této novelizace. V této části se jasně mluví o urychlení veškerých sporů ve věcech dle § 36 a) odst.1, a dále také o zřejmé snaze zachovat obsah spisu a řízení co nejméně veřejným a okruh osob, které mají k těmto spisům či řízení být co nejmenší.¹³¹

¹³¹ Ustanovení § 1 – 7 zákona č.130/1936 Sb. z. a n. jímž se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky.

Předposlední § 9 této novelizace řeší přípustnost retroaktivity a dále upravuje situace, ke kterým by mohlo dojít, v případě, že by se určitá ustanovení tohoto zákona nestihla včas provést, jako například dosud nezhotovené seznamy obhájců dle § 36 b). V § 10 je řešena účinnost zákona a osoby pověřené k jeho provedení.

Záměrem těchto změn byla snaha pomoci státnímu soudu s obsáhlou agendou při stále větším počtu řešených případů, a sice přenesením řešení určitých sporů na krajské soudy.

Nařízení č. 20/1939 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky

Poslední novelou zákona na ochranu republiky je nařízení vlády ze dne 3. února 1939, jenž je dobrým důkazem toho, jak silný byl v tomto období v druhé republice vliv Německé říše. K prosazení novelizace vládou došlo na základě II. článku ústavního zákona zmocňovacího ze dne 15. prosince 1938, č. 330 Sb. z. a n..

V čl. I. dochází ke zpřísnění trestů, a to za hrubou neslušnost § 20 odst. 1 a urážku presidenta republiky § 11. Za účinnosti tohoto nařízení se tyto přestupky trestají jako přečiny.

Zbytek novelizace se týká paragrafu 14, tj. rušení obecného míru. Čl. II. říká, že do zákona na ochranu republiky se vkládají tato ustanovení: § 14 b) Hanobení republiky nebo jejích ústavních činitelů, § 14 c) Hanobení cizího státu a § 14 d) Hanobení národa. Tato ustanovení měla cíl jediný. Uchovat československé obyvatelstvo poslušné s ohledem na "Mnichov" a celkové druhorepublikové dění. I když se nemluví o žádné zemi konkrétně, je jasné, že jde o ochranu Německé říše a německého národa před i pouhými slovními útoky ze strany českého a slovenského lidu. Např. § 14 d) Hanobení národa:

„Kdo veřejně, nebo před více lidmi hanobí některý národ nebo některou národní menšinu, anebo její jazyk, takže to může vzbuditi veřejné pohoršení nebo

*ohrozit obecný mír nebo mezinárodní vztahy republiky, bude potrestán pro přečin vězením od osmi dnů do šesti měsíců.*¹³²

Nutno podotknout, že poslední novelizace z roku 1939, se však již nestala na základě dekretu prezidenta republiky č.11/1944 Úředního věstníku o obnovení právního pořádku součástí poválečného právního řádu.

Použití a účinnost zákona byla upravena i po válce, a to zejména vyhláškou č.30/1945 Sb. II o platnosti dekretu prezidenta republiky o obnovení právního pořádku. V první hlavě tohoto dekretu je vymezeno období „doby nesvobody“, tedy doby během níž vydané předpisy nebyly součástí československého právního řádu, zatímco pro předpisy vydané dříve platila fikce jejich nepřerušené platnosti. Doba nesvobody trvala od 30. září 1938 do 4. května 1945. Zákon na ochranu republiky byl tedy přejat ve znění všech novelizací provedených před tímto obdobím. Jeho text ale nebyl pro řešení nastalé situace zdaleka dostačující, a přestože zůstal v platnosti až do roku 1948, uplatnil se v této době v oblasti právní ochrany československé státnosti především dekrety prezidenta republiky, které byly na území republiky postupně opět vydávány a ratifikovány Národním shromážděním.

Jak již bylo uvedeno, zákon na ochranu republiky byl zrušen zákonem č. 231/1948 Sb. z. a n. Národního shromáždění na ochranu lidově demokratické republiky, účinným od 24. 10. 1948. Jednalo se o zákon trochu rozdílný ve struktuře a především terminologii. Objevují se v něm nové skutkové podstaty jako např. velezrada, propagace fašismu a podobných hnutí apod.. Zákon čítá celkem 72 paragrafů. V případech, kde se ostatní platné právní předpisy odvolávaly na ustanovení zákona na ochranu republiky, ve znění pozdějších předpisů, užití se obdobná ustanovení tohoto zákona. Nutno konstatovat, že oproti zákonu na ochranu republiky obsahoval zákon mnohem tvrdší tresty. Trestné zde bylo jednání vyzvědačství, nepřekážení nebo neoznámení trestného činu. Ustanovení zákona byla často využívána v tzv. „politických procesech“. V tehdejší komunistickém Československu bylo v těchto procesech často

¹³² § 14 d) vládního nařízení č. 20/1939, kterým se mění a doplňuje zákon na ochranu republiky.

aplikováno ustanovení o skutkové podstatě trestného činu velezrady, jenž byl trestán vezením na 10-25 let, eventuálně doživotí, případně trestem smrti. Často aplikovaným ustanovením byl § 1 odstavec 1, písmeno c) trestného činu velezrady: „kdo se pokusí zničit nebo rozvrátit lidově demokratické zřízení nebo společenskou nebo hospodářskou soustavu republiky, zaručené ústavou, ...“¹³³

Je rovněž na místě zmínit, že vydání tohoto zákona předcházely ještě jeden předpis, a sice zákon č. 182/1947 Sb. o stíhání trestných činů proti státu, který platil zároveň se zákonem č. 50/1923 Sb. z. a n..

¹³³ Zákon č. 231/1948 Sb. na ochranu lidově demokratické republiky.

VI. TISKOVÉ ZÁKONODÁRSTVÍ

Předposlední kapitolu své práce bych rád věnoval tiskovému zákonodárství první republiky, neboť pojmy jako tiskové právo, svoboda tisku nebo cenzura do značné míry souvisí s námi zkoumaným předpisem, jímž je zákon na ochranu republiky. Právě zákon na ochranu republiky totiž v mnohém nahradil, nebo spíše doplnil, nedokonalou a roztříštěnou recipovanou rakouskou úpravu tiskového zákonodárství.

Tiskové zákonodárství potažmo tiskové právo jako termín nadřazený je rozsáhlou oblastí práva, jež by si jistě zasloužila podrobné zkoumání v měřítku samostatné práce. Já se však omezím pouze na nejdůležitější aspekty československého tiskového práva a tu část tiskového zákonodárství, jež úzce souvisí s hlavním tématem práce, se zákonem na ochranu republiky.

Ještě než přejdeme k rozboru československého tiskového práva, je namístě se krátce zastavit nad pojmem, který k pojmu tiskového práva neodlučitelně patří, a tím je svoboda tisku. Ustanovení § 113 ústavní listiny výslovně zaručila svobodu tisku. Není tím však míněna svoboda neomezená, ale svoboda v mezích platných zákonů neboli tzv. liberty under the law. Toto vyplývalo již ze samotné ústavní listiny, která v § 117 říkala, že „*každý může v mezích zákona projevovati mínění slovem, písmem, tiskem, obrazem apod.*“¹³⁴ § 113 pak stanovil, že „*Svoboda tisku, jakož i právo klidně a beze zbraně se shromažďovati a tvořiti spolky jsou zabezpečeny. Jest proto nedovolené podrobovati tisk předběžné cenzuře.*“¹³⁵ Tiskovou svobodu je nutno chápat jako podmnožinu práva na svobodný projev ať slovem, písmem anebo právě tiskem. Stejně jako pro každý jiný způsob vyjadřování myšlenek tak platí i pro tisk obecné zákony, zejména potom zákony trestní. Tisk je dále kromě toho upraven ještě zvláštním zákonem, a sice zákonem tiskovým, který obsahuje jednak pořádkové předpisy pro tisk, jednak odchylky od obecného trestního práva, pokud jde o trestné činy, spáchané obsahem tiskopisu.

¹³⁴ Ustanovení § 117 zákona č. 121/1920 Sb. ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky.

¹³⁵ Tamtéž, § 113.

VI. I. HISTORICKÝ VÝVOJ A ZÁKLADNÍ POJMY TISKOVÉHO PRÁVA

VI. I. I. *Stručný vývoj tiskového zákonodárství první republiky*

Lze říci, že dějiny československého práva tiskového byly až do převratu v roce 1918 a vzniku samostatné Československé republiky totožné s dějinami tiskového práva bývalého rakouského mocnářství. V Rakousku až do r. 1848 vládla předběžná tisková cenzura, která spočívala v tom, že žádný tiskopis nesměl být vytištěn bez předchozího svolení příslušného cenzurního úřadu. Cenzura jako taková byla zrušena předpisem z 31. března 1849 a císařským patentem ze 4. března 1849, který byl vydán spolu s březnovou ústavou, když byla zaručena tisková svoboda:

„Každý má právo slovem, písmem, tiskem, nebo vyobrazením volně projevovati své mínění. Tisk nesmí být postaven pod censuru. Proti zneužívání tisku, vydá se zákon represivní.“¹³⁶

Toto ustanovení, bylo provedeno císařským uvozovacím patentem z 13. března 1849 pod č. 161, který mimo jiné uložil povinnost předcházející odpovědi vydávání časopisů, pro politické časopisy, stanovil kauční povinnost, dále povinnost předkládání povinných výtisků s počátkem vydávání a konečně stanovil možnost dočasného zastavení časopisu při opětovném odsouzení pro některá přestoupení tiskového zákona. V lednu roku 1850 byl vydán trestní řád, který zavedl jako obecnou instituci porotní soudy, které byly dosud zřízeny pouze pro tiskové delikty.¹³⁷

V roce 1852 současně s vydáním nového trestního zákona č. 117/1852 ř.z. však vyšel stejného data, tedy 27. května 1852, nový tiskový řád č. 122/1852, dle kterého se stalo vydávání časopisů závislým na předchozí koncesi správních

¹³⁶ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

¹³⁷ srov. HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sběrka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. S. 13 – 27.

úřadů. Povinné výtisky časopisů musely být předkládány jednu hodinu a ostatní tři dny před vydáním. K uvolnění těchto pevně nastavených pravidel došlo následně až s přijetím nového tiskového zákona ze dne 17. prosince 1862 č. 6/1863 ř.z. (dále jen „tiskový zákon“), kterým došlo ke zrušení systému koncesí a systému výstrah, a rovněž byla odstraněna čistě policejní konfiskace. Přidružený zákon č. 7/1863 upravil řízení ve věcech tiskových.¹³⁸ Počátky moderních dějin tiskového práva na našem území tak mohou být datovány do roku 1862. Tiskový zákon měl být po vzniku samostatného československého státu nahrazen novým tiskovým zákonem; součástí našeho právního řádu byl však (v novelizované podobě) až do poloviny třicátých let 20. století. Jak již bylo zmíněno, přinesl volnější úpravu svobody projevu a i přes jeho značnou liberálnost a odstranění mnohých ustanovení absolutistického tiskového řádu, zanechal celou škálu kontrolních nástrojů, pomocí kterých vláda a jí podřízené orgány mohly regulovat prostředek k ovládání obyvatelstva, a sice tisk. V oblasti trestní odpovědnosti odkazoval na úpravu trestního práva, tedy na trestní zákoník, jehož výklad v souvislosti s delikty spáchanými tiskem přinášel celou řadu sporných závěrů, které však povětšinou vyhovovala rakouské vládě.¹³⁹

Vývoj tiskového práva se dostal do zcela nové fáze s vydáním státních základních zákonů z roku 1867 (č. 142 a 144 ř.z.), které zavedly tiskovou svobodu, spočívající ve zrušení preventivní cenzury a také ve zrušení systému koncesí. Současně tyto zákony zavedly pro rozhodování o vině v souvislosti s tiskovými delikty, porotní soudy.¹⁴⁰

¹³⁸ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

¹³⁹ srov. KOHOUT, M. Recepce rakousko-uherského tiskového práva a snahy o jeho novelizaci v období tzv. první republiky. Právo: časopis pro právní teorii a praxi. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2009, roč. II, č. 3, s. 109 – 118. ISSN 1802-9116. s. 111 - 112.

¹⁴⁰ srov. HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sbírka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. s. 13 – 27.

Svoboda tisku s sebou přinesla počátek politických bojů a s ním i rozsáhlé stíhání tisku. Obecným pravidlem však bylo, že poroty neuznávaly obžalované vinnými, neboť byly složené převážně z českých a vlastenecky smýšlejících občanů. Tato skutečnost se ve Vídni často setkávala s velkým pobouřením a nezřídka tak docházelo k obcházení zákona, kdy byla např. prováděna tzv. objektivní řízení, která spočívala v tom, že docházelo ke konfiskacím, aniž byl současně někdo trestně stíhán. Nový trestní řád ze dne 23. května 1873 č.119/1873 ř.z. pak stanovil řadu odchylek pro řízení ve věcech tiskových. Tisku prospěšné byly následně ještě dvě novely rakouského tiskového zákona z r. 1862. Novela č. 142/1868 ř.z. , která zmírnila systém tiskové nedbalosti, připustila námítky v objektivním řízení a zrušila zastavení časopisu následkem odsouzení, a především novela ze dne 9. července č. 161/1894 ř.z., jíž došlo ke zrušení kauce a některých omezení prodeje tiskovin a rovněž byly zavedeny jisté úlevy při konfiskaci.¹⁴¹ Tato tisková novela změnila podobu tiskových předpisů v duchu nastupující liberalizace. Ustanovení § 1 odst. 1 říká:

„Zrušuje se závazek složití kauci za vydávání periodického tiskopisu a platnosti pozbývají všechna ustanovení a nařízení, která vztahují se ke kaucím takovýmto.“

V § 2 se pak uvádí, že:

Povolení ku prodeji periodických tiskopisů, o jehož udílení jedná se v § 3, odst. 5 tiskového zákona a jež jest vyhrazeno okresnímu úřadu, nemůže při tuzemských periodických tiskopisech odepřeno býti tomu, kdo podle předpisu živnostenského řádu jest oprávněn k samostatnému provozování svobodné živnosti.“¹⁴²

¹⁴¹ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

¹⁴² Ustanovení § 1-3 zákona č. 161/1894 ř.z. , jímž částečně zrušují, částečně mění se ustanovení tiskového zákona ze dne 17. prosince 1862, č. ř.z. 6, a trestního řádu ze dne 23. května 1873, č. ř.z. 119.

Jak již bylo zmíněno dříve, při vzniku samostatného Československého státu došlo k recepci několikrát jmenovaného rakouského tiskového zákona z roku 1862, a to pro Čechy, Moravu a Slezsko. Na Slovensku a v Podkarpatské Rusi zůstal platný tiskový zákon čl. 14/1914, jenž byl doposud platný v Uhrách. Zákon o tisku č.6/1863 ř.z., hrál v období první republiky zcela zásadní a klíčovou roli, když platil až do r. 1950. Tento zákon došel během doby svého trvání k četným změnám, přičemž mezi nejvýznamnější patřily především novela tiskového zákona ze dne 10. července 1933, č. 126 Sb. z. a n., jež byla změněna a doplněna zákonem ze dne 10. července 1934, č. 140 Sb. z. a n..¹⁴³ O tom jaké, změny tyto novely přinášely se dozvíme dále.

Recipovaný rakouský tiskový zákon byl relativně moderní a dá se říci kvalitní právní předpis. Jeho největším problémem však bylo, že obsahoval řadu nástrojů, jejichž prostřednictvím mohl státní aparát zasahovat do výkonu tiskového práva a které tak byly v rozporu s demokratickými ideály první republiky. Orgány státního dozoru tak mohly s využitím cenzury, početných tiskových deliktů a různých forem konfiskace tiskovin omezit tisk. Již v listopadu r. 1918 obdržel parlament první návrhy na změny recipovaných tiskových předpisů a odstranění některých překážek svobody tisku. Důsledkem toho bylo v roce zrušení zákazu tiskovin, jež byly vysloveny za monarchie tedy do 28. října 1919.¹⁴⁴

V období první republiky došlo celkem ke dvěma pokusům o schválení nového tiskového zákona, a sice v roce 1919 a v roce 1921. V obou případech se jednalo o návrhy komplexní a liberální. Ten první z února 1919, jehož autorem byl dr. Bouček, obsahoval celkem 29 paragrafů rozdělených do 6 částí – o časopisech, o tištěných spisech mimo časopisy, ustanovení společná, o časopisech cizozemských, o časopisech nemravných a o pouličním prodeji časopisů. Druhý

¹⁴³ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

¹⁴⁴ srov. MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X. s. 302 – 305.

návrh tiskového zákona z března 1921, jenž byl vypracován ministerstvem spravedlnosti, je mnohými autory považován za „výborný“. Vnitřní členění zákona dle tohoto rozsáhlejšího návrhu odpovídalo moderním názorům tehdejší právní vědy a při tom vyhovovalo praktickému využití této normy. Byl systematicky rozdělen do 6 částí obsahujících 65 paragrafů: předpisy všeobecné, předpisy živnostenské, ustanovení pořádková, odpovědnost za obsah tiskopisu, trestní řízení ve věcech tiskových a ustanovení závěrečná.¹⁴⁵ Předkladatel osnovy zahájil důvodovou zprávu těmito slovy:

„Stačí poukázat na to, že je nemožno, aby ve státě, v němž demokracie chce pracovati k volnému rozvoji všech členů státu, existovalo tiskové právo, ovládané duchem policejním a každý svobodný rozvoj tisku dusícím. Nebyla-li by reforma provedena brzy, došlo by k tomu, že by ustanovení dosavadních tiskových zákonů nebylo vůbec dbáno, protože se nesrovnávají s duchem a požadavkem doby, a zavládl by stav protiprávní a protizákonný.“¹⁴⁶

Ani jeden z návrhů však nebyl v zákonodárném sboru úspěšně projednán, ačkoli se zdála být potřeba reformy tiskového práva a jeho unifikace nutností.

V dalším vývoji tiskového zákonodárství můžeme najít pouze dílčí změny, které vedly v souvislosti se změnami politických poměrů k omezování svobody tisku. Nejvýraznější roli sehrál přirozeně opět zákon na ochranu republiky z roku 1923, který s sebou přinesl 11 skutkových podstat deliktů, jež bylo možno spáchat obsahem tiskopisu.¹⁴⁷ Blíže je o tomto pojednáno v kapitole VII.

Rok poté došlo k vydání zákona o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utržení a urážek na cti, jehož zkrácený název zněl „tisková novela“. Tento zákon přinesl především zostření postihu odpovědných redaktorů, jejichž obvinění pro tiskové urážky

¹⁴⁵ srov. KOHOUT, M. Recepce rakousko-uherského tiskového práva a snahy o jeho novelizaci v období tzv. první republiky. Právo: časopis pro právní teorii a praxi. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2009, roč. II, č. 3, s. 109 – 118. ISSN 1802-9116. s. 114 – 115.

¹⁴⁶ Vládní návrh zákona o tisku. N.S.R.Č. 1920 - 1925. Tisk 2042. Důvodová zpráva.

¹⁴⁷ srov. MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X. s. 302 – 305.

dosud náleželo porotním soudům. Soudní praxe porotních soudů totiž často odpovědné redaktory osvobozovala, čímž de facto potvrzovala pravdivost zveřejňovaných zpráv a kritizované vládní strany se cítily být bezmocné. Zločiny křivého obvinění z vymyšleného zločinu a urážky na cti spáchané obsahem tiskopisu nově projednávaly krajské soudy, u nichž byly pro tyto věci zřízeny zvláštní pětičlenné senáty, označované jako kmetské soudy, ve kterých převažovali soudci z povolání. Výrazné omezení porotního systému lze spatřovat i ve skutečnosti, že veškeré tiskové zločiny a přečiny spadaly nově pod jurisdikci krajských soudů jako soudů kmetských a tím došlo k odstranění laického prvku z trestního řízení ve věcech tiskových.¹⁴⁸

Ve třicátých letech došlo k přijetí tzv. „malého tiskového zákona“, a to pod číslem 126/1933 Sb. z. a n.. Tato novela tiskového zákona upravovala kolportáž tiskovin, omezování nemravných publikací a otázky tiskové opravy. Je nutno dodat, že označení získal malý tiskový zákon díky tomu, že byl jakousi okleštěnou verzí návrhu původního „velkého tiskového zákona“, který byl předložen poslanecké sněmovně v dubnu roku 1932. Tento komplexní návrh, upravující téměř všechny otázky týkající se tiskových poměrů však opět nebyl schválen. Dle důvodové zprávy ústavně právního výboru k tomu nebyla vhodná vnitropolitická a zahraniční situace státu. Pro mimořádné okolnosti panující v tomto období se tak sněmovna rozhodla pro prozatímní řešení v podobě novelizace dosavadních tiskových zákonů. Malý tiskový zákon měl ve své podobě přispět především ke klidu a pořádku v zemi a k jejich zajištění v případě, že byly rušeny tiskem. Malý tiskový zákon byl vedle zákona na ochranu republiky druhým nejkontroverznějším zákonem první republiky, neboť zavedl další omezení tiskové svobody pod heslem: svoboda tisku nesmí být nevázaností tisku.¹⁴⁹

Větší význam pro popřevratové tiskové právo měl dále zákon o tiskových urážkách (zák. č. 124/1924 Sb. z. a n.) a zákon o ochraně cti (zák. č. 108/1933 Sb.

¹⁴⁸ srov. KOHOUT, M. Recepce rakousko-uherského tiskového práva a snahy o jeho novelizaci v období tzv. první republiky. *Právo: časopis pro právní teorii a praxi*. Praha: Ústav práva a právní vědy, 2009, roč. II, č. 3, s. 109 – 118. ISSN 1802-9116. s. 116.

¹⁴⁹ srov. KOHOUT, M. Tamtéž, s. 116 – 117.

z. a n.). Zákon na ochranu cti byl vydán spolu s malým tiskovým zákonem, a to dne 28. června 1933 a z hlediska osobnostních práv se jednalo opět o předpis zpřísňující. Ustanovení v něm obsažená nahradila právní normy rakouského a uherského trestního práva a také řadu ustanovení tiskové novely z r. 1924, kdy některá zrušil a některá pouze novelizoval. Zpřísňoval stíhání a trestání ublížení na cti, ke kterému došlo v tisku, a zavedl kumulaci trestů za jednotlivá ublížení na cti spáchaná v tisku zanedbáním povinné péče.¹⁵⁰

Lze konstatovat, že vzhledem k tomu, že tyto zákony platily v zásadě i pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, došlo ke sjednocení tiskového práva v obou těchto právních oblastech.¹⁵¹

Během nacistické okupace v podstatě došlo k likvidaci svobody tisku. Formálním vyjádřením toho bylo vládní nařízení č. 175. Tento jednostránkový právní předpis stanovil ministerské radě široká oprávnění v oblasti tisku počínaje určováním termínů vydávání časopisů, jejich rozsahu, výše nákladů, slučování tiskovin a konče zastavováním jejich vydávání. Ani po válce pak nemělo obnovení občanských práv a svobod dlouhého trvání. Totalitní režim se promítl do všech sfér života společnosti, právní řád nevyjímaje. Právnická dvouletka se dotkla výrazně i práva tiskového, a sice vydáním zákona č. 184/1950 Sb., jenž de facto podřídil svobodu tisku užitku vládnoucí komunistické strany, čímž ji zrušil.¹⁵²

VI. I. II. Základní pojmy tiskového práva

Ve druhé části této podkapitoly si pro lepší porozumění následujícím odstavcům, vymezíme několik základních pojmů, mezi nimiž tím stěžejním bude pojem **tiskového práva**. Tiskové právo, stejně jako právo v obecné rovině, lze

¹⁵⁰ srov. MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Linde, 1997. 572 s. ISBN 80-7201-045-X. s. 302 – 305.

¹⁵¹ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

¹⁵² SOKOL, T. Tisk a právo. 1. vyd. Praha: Orac, 2001. 135 s. Iuris context. ISBN 80-86199-17-7. s. 5 – 6.

vymezit ve smyslu subjektivním a objektivním. Právo tiskové ve smyslu subjektivním je právo volného projevování myšlenek v tiskovinách, neboli tisková svoboda v mezích stanovených zákonem. V objektivním smyslu je to potom soubor zásad, jimiž je toto právo věcně a formálně upraveno. Objektivní tiskové právo pak můžeme rozdělit na podskupiny:¹⁵³

1. Tiskové právo živnostenské – soubor předpisů, které se vztahují na výrobu tiskovin a obchod s nimi po stránce živnostenské.

2. Tiskové právo policejní – předpisy, které obsahují preventivní opatření proti zneužívání tisku.

3. Tiskové právo trestní – řeší ustanovení o trestných činech, jež jsou spáchány tiskem

4. Tiskové právo procesní – jeho náplní jsou předpisy o formách stíhání tiskových deliktů

Některá literatura ještě přidává **tiskové právo správní**, neboť celé tiskové právo, je právní vědou řazeno do oboru práva správního.

Nejvýznamnějšími prameny tiskového práva pro námi vymezené období, tedy období platnosti zákona na ochranu republiky jsou:

- Tiskový zákon č.6/1863 ř.z.
- zákon č. 142/1868 ř.z.
- zákon č. 161/1894 ř.z.
- zákon č. 126/1933 Sb. z. a n.
- zákon č. 140/1934 Sb. z. a n.

¹⁵³ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

- Zákon o tiskových urážkách č. 124/1924 Sb, znovu vyhl. pod č. 145/1933 Sb.

Dalším termínem úzce spojeným s tiskovým právem je pojem **tiskovin**. „Tiskovina je každý výrobek literární nebo umělecký, rozmnožený cestou mechanickou nebo chemickou, obsahující nějaký projev myšlenkový.“¹⁵⁴ Zákon předpokládá, že takovýto výrobek je určen k rozšiřování. Dále se setkáváme s pojmem tiskovin periodických či časopisů, což jsou tiskoviny takové, které vycházejí nejméně jednou za měsíc. Na tomto místě je rovněž zmínit fakt, že výraz „tiskovina“ v novějších zákonech nahradil dříve obvyklý název „tiskopis“ stejně tak pojem „periodický tiskopis“ byl nahrazen pojmem „časopis“. Stalo se tomu tak v pozdějších předpisech, např. ve zvl. zákoně o obraně státu č. 131/1936 Sb. a nař. O povinných výtiscích č. 118/1935 a č. 119.¹⁵⁵

Skupinu osob, jež mají význam pro tiskové právo, upravuje následující odstavec. Jedná se o tyto osoby:

1. Tiskař a nakladatel (§ 5 Tiskového zákona) – „tiskař je ten, kdo tiskovinu vytiskl či vyrobil, tedy ten, kdo vykonal mechanickou nebo chemickou činnost rozmnožovací.“ Oproti tomu „nakladatelem je ten, kdo tiskovinu vydal, tedy kdo rozhodl o tom, že má být započato s jejím rozšiřováním a toto rozhodnutí projevil aktem k rozšiřování směřujícím a je umožňujícím.“¹⁵⁶

2. Vydavatel a vlastník – Vydavatelem časopisu je ten, kdo je odpovědný za jeho vydávání a komu patří dispoziční právo v souvislosti s jeho vycházením. Dle § 3 odst. 4 tiskového zákona může osoba vydavatele být shodná s osobou nakladatele.

¹⁵⁴ MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 904

¹⁵⁵ srov. MIŘIČKA, A. Tamtéž, s. 901 - 906.

¹⁵⁶ MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 905.

3. Odpovědný redaktor – pro vymezení pojmu odpovědného redaktora je nutné vymezit si nejprve pojem redaktora samotného. „Redaktorem je osoba, která vykonává duševní činnost za tím účelem, aby myšlenky, vyjádřené slovem nebo obrazem, buď její vlastní, nebo cizí, jím do tisku upravené, vyšly tiskem v redakčním obsahu tiskopisu.“¹⁵⁷ Pro právo tiskové má však zásadně význam odpovědný redaktor, jímž je osoba, kterou vlastník či vydavatel pověřil k tomu, aby dohlížel na obsah časopisu a plnil další povinnosti, které mu zákon, jako odpovědnému redaktorovi ukládá a jemuž byl k vykonání těchto povinností vyhrazen určitý vliv. Mezi povinnosti odpovědného redaktora patří především uveřejňování tiskových oprav, úředních vyhlášek a vládních projevů.

Posledním, avšak neméně důležitým pojmem, který si v tomto krátkém výčtu vymezíme, je pojem **rozšiřování tiskovin**. Pojem rozšiřování je jednou z nejvýznamnějších institucí tiskového práva. Dle převládajícího mínění v judikatuře i v doktríně se rozšiřováním rozumí každá činnost, kterou se tiskovina činí přístupnou osobám individuálně neurčitým. Výčet těchto činností je obsažen v § 6 tiskového zákona:

*„Za rozšiřování tiskopisů pokládáti lze po rozumu tohoto zákona jen jejich odbyt, prodej nebo rozdávání, též přibíjení, vyvěšování, anebo vyložení na veřejných místech ve čtenářských spolicích, půjčování knih atd.“*¹⁵⁸

Z tohoto výčtu můžeme dovodit, že rozšiřováním ve smyslu tiskového zákona lze rozumět rovněž činnost, kterou se tiskovina činí přístupnou většímu počtu individuálně určitých osob. Předmětem rozšiřování není obsah této tiskoviny, nýbrž samotná „hmota“, ze které se tiskovina skládá. Jak se dozvíme dále, rozšiřování patří mezi pojmové znaky trestných činů jak podle zákonů tiskových, tak podle obecných zákonů trestních. Závěrem je vhodné odlišit rozšiřování tiskoviny od jejího vydání. Podstata vydání tiskoviny je tvořena

¹⁵⁷ HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sběrka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. s. 76.

¹⁵⁸ ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 12.

rozhodnutím o zahájení rozšiřování, které zároveň rozšiřování umožňuje. Zcela logicky potom vyplývá, že ten, kdo tiskovinu vydává je vydavatel a ten, kdo jí rozšiřuje je rozšiřovatel.¹⁵⁹

¹⁵⁹ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 901 – 906.

VI. II. POLICEJNÍ TISKOVÉ PRÁVO

Obor tiskového práva policejního obsahoval zejména ta ustanovení, jejichž úkolem bylo ulehčit a urychlit orgánům spravedlnosti vypátrat odpovědné osoby. Dále tam patřilo řízení, zastupující řízení trestní, spočívající v zabavení a provedení objektivního řízení. Z hlediska tiskové svobody se policejními označují ta ustanovení, kde byla podmínkou vydávání nebo rozšiřování tiskopisů povinnost ohlašovací nebo kde šlo o rozhodování policejních úřadů.¹⁶⁰

V části druhé tiskového zákona byla obsažena řada pořádkových předpisů, jejichž úkolem bylo zamezení zneužití tiskové svobody a pro případ, že přeci k takovému zneužití došlo, umožnit účinné stíhání viníka při současném vyvarování se dalších škod. Mezi ty nejdůležitější patřila zejména ustanovení o povinných údajích na tiskovinách, o předkládání povinných výtisků, vydávání časopisů a jeho zastavení, o tiskové opravě, o povinném uveřejňování úředních vyhlášek a vládních projevů a omezení rozšiřování tiskovin.¹⁶¹

1. Povinné údaje na tiskovinách - § 9 tiskového zákona stanovil, že na každé tiskovině muselo být uvedeno 1. Místo tisku, 2. Jméno (firma) tiskaře, 3. Jméno (firma) nakladatele. U časopisů mohl být na místo nakladatele uveden vydavatel a současně musel být pojmenován odpovědný redaktor. Všechny tyto údaje musely být uvedeny na každém výtisku a to takovým způsobem, že jejich nalezení nebylo spojeno s obtížemi.¹⁶²

2. Předkládání povinných výtisků – za účelem usnadnění dozoru tiskových úřadů nad tiskem nařizoval tiskový zákon v § 17, aby dále jmenovaným úřadům byly předkládány povinné výtisky tiskovin. Tato povinnost byla uložena tiskaři, u tiskovin tištěných v cizině, vydaných v tuzemsku tuzemskému

¹⁶⁰ srov. HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sběrka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. s. 107 – 119.

¹⁶¹ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 906 – 912.

¹⁶² srov. ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 13 – 14.

nakladateli a u časopisů potom vydavateli. Povinný výtisk se předkládal úřadu bezpečnosti první stolice místa vydání, tedy okresnímu úřadu nebo policejnímu ředitelství, případně státnímu zastupitelství, mělo-li v místě vydání sídlo. Nedodržení těchto předpisů se trestalo jako přestupek.¹⁶³

3. Vydávání časopisů a jeho zastavení – podle tiskového zákona bylo nutno učinit oznámení o úmyslu vydávat časopis státnímu zastupitelství a místně příslušnému státnímu úřadu bezpečnostnímu. Toto oznámení muselo obsahovat titul (označení), lhůty, ve kterých bude vycházet, budoucí program časopisu, jméno a bydliště odpovědného redaktora, tiskaře, nakladatele a vydavatele. Nastala-li v době vydávání změna v některém z výše uvedených bodů, bylo třeba tuto změnu oznámit příslušným úřadům a to obvykle před dalším vydáváním. Ten, kdo začal vydávat časopis před uplynutím osmi dnů po oznámení, dopouštěl se přestupku.¹⁶⁴ Zastavení časopisu sloužilo k vynucení splnění povinností nebo k zamezení dalších trestních činů. Zastavení vydávání časopisu bylo přípustné v následujících případech:

1. Dle § 11 odst. 1 a 3 tiskového zákona – nebyla-li náležitě splněna povinnost oznámit předem vydávání časopisu nebo změnu za vydávání nastalou.
2. V případě, že oznámení uvedené pod č. 1. obsahovalo nesprávné údaje nebo byla jako odpovědný redaktor označena osoba nezpůsobilá. Toto bylo upraveno v § 11 odst. 2 a 3 tiskového zákona.
3. Nedošlo ke splnění povinnosti uveřejnění úředního výnosu, nařízení, nálezu nebo rozsudku jak to stanovil tiskový zákon v § 20 a § 21 odst. 2. věta poslední.
4. V řízení pro zločin křivého obvinění nebo pro přečiny § 1 – 4 zákona o ochraně cti nebyla náležitě splněna uložená povinnost zveřejnit prohlášení nebo rozsudek či úřední opravu v časopise, ve kterém byla uveřejněna

¹⁶³ srov. ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 17 – 18.

¹⁶⁴ srov. HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sbírka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. s. 110 – 111.

závadná zpráva. Dále když nebyly uhrazeny náklady řízení, jejichž náhrada byla uložena vlastníku nebo vydavateli časopisu.

5. Obsahem časopisu došlo v krátké době k opětovnému spáchání některého činu trestného podle zákona na ochranu republiky a současně zde existovala obava, že obdobné činy budou obsahem stejné tiskoviny páčány i nadále.¹⁶⁵ Tento případ je upraven v paragrafech 34. 34a a 34b zákona na ochranu republiky a podrobněji je o něm pojednáno v kapitole VII.

4. Tisková oprava – upravená v § 11 -18 zákona č. 126/1933 Sb. z. a n. , zavedla povinnost uloženou časopisu, jenž přinesl nějakou novou zprávu, na žádost úřadu nebo strany k tomu legitimované uveřejnit zprávu, kterou se původní zpráva opravovala. Podstata této nově zavedené instituce spočívala na principu, že ten, kdo byl v časopise bezdůvodně napaden, měl v témže časopise právo na odpověď. Výše zmiňovaná tisková novela z roku 1933 zrušila příslušná ustanovení tiskového zákona § 19, 21 a 22, a sice následujícím způsobem:

- Povinnost tiskové opravy byla uložena pouze časopisům.
- Bylo možno opravovat pouze skutková sdělení s tím, že proti skutkovým sdělením šlo v opravě použít zase jen sdělení skutková. Tím se rozumělo to, že uvádět bylo možno pouze takové skutečnosti, které vyvracely či upravovaly skutečnosti, jež byly obsaženy v původní zprávě.
- Nebylo rozhodné, ve které části časopisu ani v jaké formě byla zpráva zveřejněna.
- Každý, koho se zpráva týkala a to třeba jen nepřímo, měl právo opravy.
- Označení „Tisková oprava“ muselo být uvedeno na začátku opravy. V úvodu odkazovalo na název a číslo časopisu, ve kterém byla původní zpráva zveřejněna. Na konci pak musel být uveden ten, kdo o opravu žádal.

¹⁶⁵ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 906 – 912.

- Oprava se doručovala odpovědnému redaktorovi, případně vydavateli nebo tiskaři.
- Uveřejnění opravy bylo zdarma. V případě, že oprava přesahovala dvojnásobně zprávu původní, byl opravující povinen zaplatit za tu část, která tento dvojnásobek převyšovala.
- Oprava musela být uveřejněna do tří dnů od dodání a uhrazení poplatků, nešlo-li takto učinit, tak v nejbližším čísle časopisu.
- K uveřejnění opravy muselo dojít beze změny ve stejné části a stejným tiskem jako uveřejnění zprávy, které se oprava týkala.
- Odpovědný redaktor mohl odmítnout uveřejnit opravu mimo jiné také z důvodu nedostatku legitimace žadatele nebo pro formu a obsah nevyhovující zákonným předpisům, případně pro případ, že uveřejněním opravy mohlo dojít ke spáchání trestného činu či byla tato oprava napsána hrubě neslušným způsobem.
- Za situace, že nedošlo k uveřejnění soukromé opravy buďto vůbec, nebo jinak, než způsobem, který stanovil zákon, rozhodoval o této povinnosti na žádost žadatele opravy okresní soud příslušný ve věcech tiskových. Soud rozhodoval usnesením, po ústním jednání konaném dle zásad hlavního přelíčení.
- V případě opravy úřední nesplněním povinnosti uveřejnit tuto opravu, docházelo ke spáchání přestupku a soud tak na rozdíl od opravy soukromé nerozhodoval ve zvláštním řízení, ale o povinnosti zveřejnit opravu rozhodnul zvláštním usnesením v rámci trestního řízení a to bez ohledu, jak toto trestní řízení dopadlo.
- Nedošlo-li k uveřejnění opravy, tak jak nařídil soud, státní bezpečnostní úřad mohl na návrh žadatele opravy, prozatímně zabavit veškerá čísla časopisů, která vyšla po uplynutí lhůty k uveřejnění a to do té doby, než bylo prokázáno, že oprava byla uveřejněna zákonem předepsaným způsobem.

- Soud mohl, pro případ, že časopis, ve kterém měla být oprava uveřejněna, přestal vycházet, na návrh, tomu, kdo o opravu žádal, přiznat právo uveřejnění opravy na náklady vydavatele a vlastníka v jiném, soudem určeném časopise.

- Výše uvedená ustanovení o tiskové opravě platila s drobnými výhodami rovněž pro opravy, o jejichž uveřejnění požádal prezident republiky, jeho náměstek, předseda nebo člen vlády či některý z úřadů, jež byly povolány k obstarávání jejich věcí.¹⁶⁶

5. Povinné uveřejňování úředních vyhlášek a vládních projevů – tuto povinnost upravoval § 20, 22 a 39 tiskového zákona a § 17a, 17b a 18 tiskové novely z r. 1933. U úředních vyhlášek byla podstatou tohoto institutu povinnost časopisů na žádost úřadu nebo na nařízení soudu zveřejnit určité oznámení. Na žádost úřadu se tak dělo za obvyklý poplatek, z nařízení soudu (např. uveřejnění trestného činu spáchaného tiskovinou) bezplatně. Co se týkalo vládních projevů, byly politické časopisy, které vycházely alespoň třikrát do týdne, povinny bezplatně zveřejnit projev, jež byl učiněn některým z ústavních činitelů v rámci své působnosti a to v předepsané podobě, ve které byl ke zveřejnění dodán.¹⁶⁷

6. Omezení rozšiřování tiskovin – rozšiřování tiskovin podléhalo značným omezením, která vyplývala buďto přímo ze zákona, nebo k nim byl oprávněn soud popř. správní úřad. Tato omezení byla aplikovatelná na následující případy:

- Knihkupecký obchod, neboli obchod s tiskovinami provozovaný v pevných stáncích, patřil mezi koncesované živnosti.
- Sbírání objednávek podléhalo povolení bezpečnostního úřadu.

¹⁶⁶ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 906 – 912.

¹⁶⁷ srov. MIŘIČKA, A. Tamtéž, s. 906 – 912.

- Pro vyvěšování a vystavování tiskovin bylo rovněž zapotřebí mít zvláštní povolení bezpečnostního úřadu. Výjimce podléhala ryze místní sdělení jako např. plakáty s programem divadelních představení.

- **Kolportáž**, jíž bylo myšleno bezplatné roznášení či podomní prodej tiskovin na veřejných místech a ve veřejných místnostech, byla sice povolena, avšak podléhala několika zásadním omezením:

1. Byla zakázána kolportáž tiskovin neperiodických, přesahující jeden tiskový arch.

2. Zakázáno bylo také kolportovat tiskoviny, neopatřené povinnými údaji dle § 9 tiskového zákona.

3. Stejně tak bylo možno zakázat kolportáž tiskovin škodlivého obsahu, jako bylo podvracení nebo hanobení samostatnosti, ústavní jednotnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formy či např. ohrožování veřejného klidu a pořádku ve státě.

4. Kolportáž byla dovolena pouze osobám, jež dovršily 16 let a disponovaly občanskou legitimací. Po 21. hodině mohly kolportovat pouze osoby zletilé.

5. Zákaz kolportáže platil pro osoby, jež měly nemoc, pro kterou platila ohlašovací povinnost či nakažlivou nemoc kožní.

6. Omezení kolportáže platilo pro školní a vojenské ubytovny a jejich blízké okolí.

7. V obecně přístupných místnostech mohl ten, kdo rozhodoval o jejich přístupu, zakázat kolportáž, a v případě, že zakázal kolportáž pro jakoukoli tiskovinu politickou, platil tento zákaz pro všechny politické tiskoviny beze zbytku.

8. Vyvolávání obsahu tiskoviny nesmělo rušit veřejný klid a pořádek, urážet mravnost či zkrucovat obsah tiskopisu.

9. Tiskopis, vydaný v Československé republice, musel mít zřetelně vyznačenu cenu ve zdejší měně.

Přestoupení zákazu, uvedeného pod č. 3) znamenalo spáchání přestupku, trestného soudem. Ostatní porušení zákazů byla trestána jako přestupek správní.¹⁶⁸

- Tiskovinám závadného obsahu viz výše č. 3, mohlo být správním úřadem odebráno právo dopravy poštou a po železnici nebo sazební a dopravní výhody při této dopravě.

- Bylo zakázáno kolportovat, prodávat automaty a sbírat objednávky na tiskoviny ohrožující mládež. Tiskovina, která by mohla ohrozit přirozený pohlavní vývoj nebo pohlavní život mládeže či by mohla vážně rozvrátit její mravní vývoj tím, že v ní budí sklon k surovosti, nesměla být osobám mladším 18ti let žádným způsobem zpřístupněna.¹⁶⁹

¹⁶⁸ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 906 – 912.

¹⁶⁹ srov. MIŘIČKA, A. Tamtéž, s. 906 – 912.

VI. III. TRESTNÍ TISKOVÉ PRÁVO

Trestní tiskové právo se jako zvláštní právo dotýkalo různých právních oborů, které byly jinak obory samostatnými. Ne jinak tomu bylo u tiskového práva trestního, které obsahovalo předpisy o trestnosti jednání nebo opomenutí proti pořádkovým ustanovením, o stíhání pro obsah tiskopisu a ručení za odpovědné osoby.¹⁷⁰

1. Pojem a třídění tiskových deliktů

Nejprve si vymezíme pojem tiskového deliktu. Tiskovým deliktem, dle dělení v této práci několikrát zmiňovaného Prof. Miříčky, se v širším slova smyslu označovalo každé přestoupení trestních norem, které bylo spácháno tiskovinou a to jejím obsahem nebo také jiným způsobem v souvislosti s jejím zhotovováním, vydáváním nebo rozšiřováním. Tiskové delikty se dělily na:

- Tiskové delikty pořádkové – přestoupení zvláštních předpisů zákonů o tisku, jež jsou dány k udržení pořádku ve věcech tiskových.
- Tiskové delikty obsahové – obecné delikty, k jejichž spáchání dochází obsahem tiskoviny.

Výše uvedené rozlišování mělo zásadní význam, jelikož pro tiskové delikty obsahové platila ustanovení trestního práva hmotného i trestního práva procesního. V případě trestního práva hmotného se jednalo především o ustanovení o odpovědnosti, promlčení a zákazu rozšiřování. U procesního trestního práva šlo pak o ustanovení věcné a místní příslušnosti či např. objektivní řízení.¹⁷¹

2. Tisková odpovědnost

¹⁷⁰ srov. HRABÁNEK, J. Soustava československého práva tiskového. Praha: Orbis, 1934. 166 s. Sběrka spisů právnických a národohospodářských; sv. 70. s. 31 – 34.

¹⁷¹ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 912 – 915.

- **Zásada obecné odpovědnosti** – československé tiskové právo uznávalo na rozdíl od jiných zákonodárství, jako např. belgického, zásadu, že obecná ustanovení o odpovědnosti platila rovněž ve věcech tiskových a to výslovně pro obsahové tiskové delikty a mlčky i pro delikty pořádkové. Dle zásad obecného práva se tak posuzovala činnost všech osob, které se účastnily na zhotovení a rozšíření tiskoviny, zejména pak to, která z těchto osob se měla považovat za pachatele a která pouze za účastníka.

- **Odchyly od zásady obecné odpovědnosti** – princip obecné odpovědnosti v našem právním řádu byl prolomen v několika směrech. Jednalo se o tyto případy:

1. Tisková nedbalost

Tato instituce se aplikovala na případy, kdy osoby, jež byly zúčastněny při zhotovení, vydání nebo rozšíření tiskopisu, ačkoli jim nešlo přisuzovat úmysl spáchat obsahem tiskopisu trestný čin, bylo možno stíhat pro zanedbání opatrnosti, k níž měly povinnost, došlo-li k tomu, že tiskovina s trestným obsahem byla vydána a rozšířena. Za tiskovou nedbalost mohly být k odpovědnosti poháněny s přihlédnutím k okolnostem následující zúčastněné osoby:

- a) **Odpovědný redaktor časopisu** – nesl odpovědnost za to, že zanedbal pozornost, kterou kdyby své povinnosti plnil, nedošlo by k přijetí závadné zprávy do tiskoviny.

- b) **Nakladatel neperiodické tiskoviny** – toho se odpovědnost za opominutí povinné péče týkala v případě, kdy nebyl schopen při prvním soudním výsledku označit spisovatele nebo vydavatele, který se v okamžiku převzetí nákladu nacházel v tuzemsku.

- c) **Tiskař tiskoviny** – byl trestný pro tiskovou nedbalost, nenacházely-li se na tiskovině povinné údaje nebo nebyly-li včas předloženy povinné výtisky tiskovým úřadům.

d) Rozšiřovatel tiskoviny – odpovídal za tiskovou nedbalost až v okamžiku započetí rozšiřování tiskoviny.¹⁷²

Zanedbání povinné péče bylo přestupkem vyjma případů, kdy se jednalo o zločin nebo přečin uvedený v § 42 zákona na ochranu republiky. V takovém případě se toto jednání kvalifikovalo jako přečin.

2. Pravdivé zprávy o veřejných jednáních Národního shromáždění

Dle posledního odstavce § 28 tiskového zákona, takovéto zprávy nezakládaly trestní odpovědnost, přičemž toto ustanovení se vztahovalo nejen na zprávy tiskem, ale také na písemná a ústní sdělení. Výjimku zde tvořila situace, kdy se jednalo o projevy ukládající o republiku, ohrožující bezpečnost státu nebo hrubě urážlivé. Dále pak na projevy, které k těmto trestným činům vybízely nebo takové činy schvalovaly a z tohoto důvodu byly vyloučeny z tiskem rozdávaných sněmovních spisů a nebyly tak na pořadu veřejného jednání některé ze sněmoven.¹⁷³

3. Ručení za peněžitý trest

Dle § 5 tiskového zákona ručil majitel tiskařské živnosti za peněžitý trest, ke kterému byl odsouzen odpovědný správce tiskárny pro zanedbání povinnosti, jež mu byla uložena tiskovým zákonem. Vlastník a vydavatel časopisu ručil solidárně za peněžitý trest a náhradu nákladů trestního řízení uložený jednomu z nich nebo odpovědnému redaktorovi a to za podmínky, že byl obsahem časopisu spáchán zločin křivého obvinění nebo přečin dle § 1-4 zákona o ochraně cti č. 108/1933 Sb. z. a n. případně přestupek/přečin zanedbání povinné péče v souvislosti s těmito trestnými činy.¹⁷⁴

¹⁷² srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 912 – 915.

¹⁷³ srov. ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 57 - 58.

¹⁷⁴ srov. ROTTER, K. Tamtéž, s. 11.

4. Odchyly dle zákona o tiskové urážce

U zločinu křivého obvinění podle § 209 trestního zákona nebo některého z přečinů proti cti dle zák. o ochraně cti č. 108/1933 Sb. z. a n., jež byly spáchány obsahem tiskoviny, platily tyto odchyly:

a) V případě, že bylo možno ihned stíhat původce nebo jednoho z původců, je-li jich více, a současně ho postavit před tuzemský soud, šlo z dalších osob, spolupůsobilých při redakci, vydání nebo rozšiřování tisku, stíhat jediné odpovědného redaktora a u časopisu nakladatele, nebyl-li znám tak tiskaře.

b) Stejně tak přestupku zanedbání povinné péče se mohl dopustit jen odpovědný redaktor, u časopisu nakladatel, a v případě, že nebyl znám, tak tiskař.

c) Okamžikem zahájení trestního řízení proti jakékoliv odpovědné osobě, se stavěla promlčecí doba všech ostatních až do pravomocného skončení nebo přerušení trestního řízení.¹⁷⁵

3. Tiskové promlčení

Promlčení tiskových deliktů bylo v tiskovém zákoně upraveno vcelku příznivě pro viníka. § 27 a § 40 tiskového zákona obsahoval tyto odchyly:

1. Promlčecí lhůta tiskových deliktů činila šest měsíců a počínala běžet od okamžiku spáchání trestného činu. U obsahových deliktů a zanedbání povinné péče byl určující pro počátek této lhůty okamžik, kdy tiskopis vyšel nebo bylo započato s jeho rozšiřováním.

2. Započetím trestního řízení pro některý z obsahových deliktů proti jednomu ze spoluviníků, docházelo k přerušení promlčení proti spoluviníkům ostatním.

3. Za situace, kdy nebylo možné pro faktické či právní překážky trestní stíhání, docházelo ke stavení promlčení.

4. Byly-li obecné zásady pro viníka příznivější, užily se.

¹⁷⁵ srov. Zákon č. 124/1924 Sb. z. a n. o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti.

Vedle promlčecí lhůty existovala také lhůta žalobní, kde dle obecného ustanovení § 530 trestního zákona, žalobní právo osoby, oprávněné k žalobě zaniká uplynutím šesti týdnů o doby, kdy se tato osoba o trestném činu a osobě viníka dozvěděla.¹⁷⁶

4. Zvláštní tresty tiskového práva

1. Zákaz dalšího rozšiřování – byl přípustný proti tiskovině, jejímž obsahem došlo ke spáchání trestného činu. Jednalo o zákaz obligatorní u zločinů a fakultativní u přečinů a přestupků.¹⁷⁷
2. Zastavení časopisu – viz. kapitola VI. II. 3. Vydávání časopisů a jeho zastavení.
3. Zničení tiskoviny – soud ho mohl nařídit v případech, kdy současně vyslovil zákaz rozšiřování tiskoviny. Soud mohl přitom nařídit, aby byly zničeny, případně učiněny nepoužitelnými nástroje, jejichž prostřednictvím docházelo k rozmnožování.¹⁷⁸
4. Propadnutí tiskovin – tiskoviny rozšiřované proti ustanovením zákona propadaly¹⁷⁹
5. Odnětí dopravy a dopravních i sazebních výhod – viz. kapitola VI.II.6. Omezování rozšiřování tiskovin.
6. Uveřejnění rozsudku – soud mohl nařídit na návrh strany zveřejnění rozsudku, kterým byl někdo odsouzen pro tiskový delikt, kdy rovněž určil dobu a způsob uveřejnění. Náklady nesl odsouzený.¹⁸⁰

¹⁷⁶ srov. ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 56 - 63.

¹⁷⁷ srov. ROTTER, K. Tamtéž, s. 62.

¹⁷⁸ srov. ROTTER, K. Tamtéž, s. 62.

¹⁷⁹ srov. ROTTER, K. Tamtéž, s. 52 – 54.

¹⁸⁰ srov. MÍŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 912 – 915.

VI. IV. TISKOVÉ PRÁVO PROCESNÍ

Trestní řízení ve věcech trestných činů spáchaných tiskovinami bylo ovládáno obecnými zásadami trestního řádu. Výjimku tvořila zvláštní ustanovení zákona obsažená ve 27. hlavě trestního řádu, zákona o tiskových urážkách č. 124/1924 Sb. z. a n. a zákona o ochraně cti č. 108/1933 Sb. z. a n.. Tato ustanovení se dotýkala věcné a místní soudní příslušnosti, prozatímního zabavení objektivního řízení a objektivního nálezu a konečně řízení o tiskových urážkách.

1. Příslušnost ve věcech tiskových

Rozhodování o zločinech a přečinech spáchaných obsahem tiskoviny náleželo do příslušnosti porotních soudů. Existovaly však některé výjimky plynoucí z této zásady:

- **Zločiny a přečiny proti zákonu na ochranu republiky**, patřící do příslušnosti krajských soudů, náleží těmto soudům i v případech, že byly spáchány obsahem tiskopisu. Jedná se především o urážku prezidenta republiky (§11), rušení obecného míru (§ 14, 14a), výzva k neplnění zákonných povinností (§ 15) a další.

- **Zločin křivého obvinění** (§ 209 tr.z.) a **přečiny proti cti** (§ 1-4 zák. ochr. cti), patří, v případě, že byly spáchány obsahem tiskoviny, do příslušnosti krajských soudů, jako soudů kmetských.

- **Přečiny proti zákonu o nekalé soutěži** jsou také pod příslušností krajských, i když byly spáchány tiskem.¹⁸¹

- **Zneužití daňových zápisů**, jež je spácháno obsahem tiskoviny, spadá opět pod příslušnost krajských soudů.¹⁸²

¹⁸¹ srov. Ustanovení § 34 zák. č. 111/1927 Sb. z. a n. o nekalé soutěži

¹⁸² srov. Ustanovení § 109 odst.2 zák. o přímých daních č. 76/1927 Sb. ve znění vyhlášky č. 227/1936 Sb.

Podle § 485 trestního řádu bylo řízení pro tiskové přestupky vyhrazeno okresním soudům v sídle soudů krajských. Výjimku tvořila trestní řízení pro přestupek zanedbání povinné péče odpovědným redaktorem, kdy došlo obsahem tiskoviny spáchání zločinu křivého obvinění dle § 209 tr. zák. nebo přečinu proti cti dle § 1-4 zák. o ochraně cti, které se konalo v první instanci před krajským soudem a o odvolání potom rozhodoval soud vrchní.¹⁸³

Pro určení místní příslušnosti soudů bylo rozhodující místo spáchání tiskového deliktu, tedy místo kde byla tiskovina vytištěna a v případě, že toto místo nebylo známo nebo se nalézalo v cizině, tak to bylo místo, kde byla rozšiřována.¹⁸⁴ Vedle toho platily obecné důvody místní příslušnosti dle § 52 a násl. trestního řádu.

2. Prozatímní zabavení

Bylo-li to důležité pro trestní řízení z hlediska důkazního či pro výkon rozsudku, mohly být tiskoviny zabaveny dle obecných ustanovení trestního řádu o zabavení upravených v § 143 a následujících. Pro delikty tiskové však platila následující zvláštní ustanovení trestního řádu.

1. Pro zamezení rozšiřování tiskovin, jimiž došlo ke spáchání trestného činu a zajištění co nejúčinnějšího výkonu soudního nálezu, jenž nařizuje její propadnutí či zničení, mohl státní zástupce případně bezpečnostní úřad zařídit prozatímní zabavení této tiskoviny a to bez rozkazu soudu a dokonce před zahájením trestního řízení. O dodatečné soudní potvrzení však muselo být požádáno, jinak by takovéto zabavení bylo neplatné. K prozatímnímu zabavení mohlo dojít pod podmínkou, že předmětná tiskovina byla vydávána nebo rozšiřována pro porušení tiskového zákona nebo byl jejím prostřednictvím spáchán obsahový delikt a je tak ve veřejném zájmu, aby bylo rozšiřování takovéto tiskoviny zamezeno.

¹⁸³ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 915 – 918.

¹⁸⁴ srov. Ustanovení § 486 zákona č. 119/1873 ř.z. - trestního řádu.

2. Od okamžiku, kdy byla státnímu zástupci podána zpráva o zabavení, byl tento povinen do tří dnů zabavení zrušit nebo podat příslušnému soudu návrh na jeho potvrzení. Příslušným soudem byl u přestupků okresní soud v sídle krajského soudu, jinak vždy soud krajský a to i v případech, kdy šlo o zločiny či přečiny, které jinak náležely před soud porotní. Soud měl následně opět třídní lhůtu na potvrzení zabavení nebo jeho zrušení. Nerozhodl-li soud o zabavení do osmi dnů od jeho provedení, zabavení pominulo.

3. V případě spáchání „soukromožalobného“ trestného činu, mohl soud na návrh žalobce nařídit prozatímní zabavení tiskoviny a to pod podmínkou, že spolu s tímto návrhem nebo dříve podá žalobce rovněž žádost o trestní stíhání.

4. Náhrada za neoprávněné zabavení. Každý, kdo byl poškozen neoprávněným zabavením z důvodů nedodržení některé z propadných osmidenních lhůt, byl oprávněn žádat náhradu. Náhradou se rozuměl nikoli ušlý zisk, ale majetková škoda, jež byla zabavením způsobena a má být poškozenému vyplacena státem.¹⁸⁵

3. Objektivní řízení a objektivní nález

Zakládal-li obsah tiskoviny zločin, přečin nebo přestupek a současně nebyla pro tento trestný čin stíhána žádná osoba, mohl státní zástupce požádat soud o rozhodnutí nálezem a to výhradně, bylo-li to ve veřejném zájmu. Toto právo objektivního stíhání náleželo pouze státnímu zástupci a vztahovalo se jen na „veřejnožalobné“ delikty včetně těch, k nimž bylo pro subjektivní stíhání zapotřebí zmocnění. Jednalo-li se o zločin, soud současně zakázal rozšiřování tiskoviny, nicméně mohl tak učinit, i pokud šlo o přečin nebo přestupek. Současně mohl rozhodnout o tom, že tiskovina bude zničena a nástroje určené k jejímu rozmnožování budou učiněny neupotřebitelnými.¹⁸⁶ Byl-li spáchán některý ze zločinů, uvedených v § 34 zákona na ochranu republiky za splnění dalších podmínek uvedených tamtéž, mohl soud rozhodnout o zastavení vydávání

¹⁸⁵ srov. Ustanovení § 491 zákona č. 119/1873 ř.z. - trestního řádu.

¹⁸⁶ srov. ROTTER, K. Zákon o tisku a zákon na ochranu republiky, 2. vydání sestavil vládní rada Karel Rotter. Praha: Novina, 1935, s. 62 – 63.

časopisu. Došlo-li k zamítnutí návrhu státního zástupce na zahájení objektivního řízení, byl tento oprávněn se proti tomu bránit stížností. Vyhověl-li naopak soud návrhu, mohl každý, jehož zájmy tím byly dotčeny, podat námitky. Tyto námitky se podávaly v osmidenní lhůtě od vyhlášení nálezu v úředních novinách. Objektivní řízení nebylo dle našeho práva subsidiární povahy k řízení subjektivnímu, což znamenalo, že státní zástupce mohl o jeho zahájení požádat i v případě, že byly splněny podmínky pro současné zahájení subjektivního stíhání. Stejně tak, když subjektivní stíhání již probíhalo nebo skončilo bezvýsledně.

Objektivní nález, neboli usnesení stejného obsahu, mohl soud učinit i v řízení proti určité osobě, neboli v řízení subjektivním. Dělo se tak v případech, kdy byl obžalovaný zproštěn, nebo bylo zastaveno přípravné vyšetřování a to byli v obsahu tiskoviny shledán „soukromožalobný“ trestný čin.¹⁸⁷ Opravným prostředkem proti objektivnímu nálezu byla analogicky k trestnímu řádu stížnost.

Zanikl-li již veřejný zájem na tom aby byl zachován v platnosti zákaz dalšího rozšiřování tiskoviny, jenž byl obsažen v objektivním nálezu, vydaným soudem v řízení subjektivním nebo objektivním, soud tento zákaz dodatečně zrušil. V případě, že z důvodu změny veřejných poměrů přestal obsah zakládat trestný čin, zrušil soud celý objektivní nález.¹⁸⁸

4. Řízení o tiskových urážkách

Řízení o činech proti cti, jež byly spáchány obsahem tiskoviny a jež byly vždy přečiny, patřila do příslušnosti krajských soudů jako soudů kmetských. V hlavním přelíčení rozhodoval senát, složený z pěti soudců, přičemž dva z nich byli kmeti neboli přisedící z lidu. Kmeti byli ustanovováni ze seznamů dle ustanovení zákona o sestavování seznamů porotců č. 278/1919 Sb.. Žalobce i obžalovaný měli právo vybrat si po jednom kmetu z tzv. ročního seznamu, jenž se sestavoval ze seznamu prvotního, který měli kmeti společný s porotci. Hlavní

¹⁸⁷ srov. Ustanovení § 492 zákona č. 119/1873 ř.z. - trestního řádu.

¹⁸⁸ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 915 – 918.

přelíčení se mohlo konat i bez účasti kmetů, např. když se jejich účasti strany zřekly. Výjimku tvořil přestupek zanedbání povinné péče dle § 4 zákona o tiskové urážce, kdy rozhodoval pouze senát složený ze tří soudců z povolání.¹⁸⁹ Zákon o ochraně cti stanovil některé odchylky od obecných ustanovení trestního řádu, jež jinak platily pro přečiny proti cti spáchané obsahem tiskoviny. Tyto odchylky platily pro řízení o trestných činech proti cti vůbec. Zákon předepisoval pro tiskové urážky stejně jako přestupek zanedbání povinné péče dle zákona o tiskových urážkách obligatorní soudní jednání o smír, nevyjímaje případy, kdy se jednalo o žalobu veřejnou.¹⁹⁰

¹⁸⁹ srov. Ustanovení § 16 - § 20 zákona č. 124/1924 Sb. z. a n. o tiskových urážkách.

¹⁹⁰ srov. MIŘIČKA, A.: Heslo Tiskové právo in Hácha, E. – Hoetzel, J. – Weyr, F. – Laštovka, K.: Slovník veřejného práva československého. Svazek IV. Brno: Polygrafia – Rudolf M. Rohrer, 1938, s. 915 – 918.

VII. ZÁKON NA OCHRANU REPUBLIKY A TISKOVÉ DELIKTY

Jak již bylo zmíněno v předchozích kapitolách, zákon na ochranu republiky obsahoval celkem 44 ustanovení, když v 25 paragrafech upravoval různé formy trestné činnosti, z nichž celkem 11 bylo možno aplikovat kromě jiných jednání, rovněž na obsah tiskopisu. Výhradně tiskové povahy, u nichž to bylo v zákoně výslovně uvedeno, byly pak přečin nedovoleného zpravodajství (§ 35) a přestupek zanedbávání povinné péče (§ 42). U všech deliktů spáchaných obsahem tiskopisu se jednalo o případy, kdy došlo k uveřejnění textů, jež byly z hlediska tohoto zákona škodlivé. Jednotlivé případy uveřejnění mohly být dle své povahy posuzovány na základě ustanovení o nejzávažnějších protistátních zločinech, jako např. úklady o republiku, nebo jako řada jiných přečinů a přestupků. Ve smyslu zákona na ochranu republiky mohlo být v subjektivním řízení postupováno proti odpovědným osobám, jimiž byli nejčastěji redaktori, v objektivním řízení však mohly být postihovány i samotné periodické tiskopisy.¹⁹¹

Charakter tiskového zločinu nebo přečinu mohly mít úklady (§ 1), ohrožení bezpečnosti republiky (§ 3), zrada státního tajemství (§ 5 odst. 1), vojenská zrada (§ 6 odst. 2 a 3), rušení obecného míru (§ 14 odst. 1, 2 a 3), výzva k neplnění zákonných povinností nebo k trestným činům (§ 15 odst. 3), schvalování trestných činů (§ 16 odst. 2), sdružování státu nepřátelské (§ 17 odst. 1), svádění nebo pomáhání k vojenským zločinům nebo nadržování jim (§ 21 odst. 1), nedovolené najímání vojska (§ 22) a nedovolené zpravodajství (§ 23).

Pro aplikaci zkoumaného zákona v oblasti tiskového práva byl bezesporu nejvýznamnější § 34, ve kterém byly uvedeny delikty, k jejichž spáchání mohlo dojít obsahem časopisu.¹⁹² Píše se zde:

(1) 1. Uzná-li soud v trestním řízení proti určité osobě nebo v řízení podle § 492 a 493 trestního řádu ze dne 23. května 1873, č. 119 ř. z., že obsahem

¹⁹¹ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

¹⁹² srov. SOUKUP, L. Tamtéž.

periodického tiskopisu byl spáchán zločin nebo přečin uvedený v § 1, § 3, § 5, č.1, § 6, č.2 a 3, § 14, č.1, 2 a 3, § 15, č.3, § 16, č.2, § 17, č.1, § 21, č.1, §§ 22 a 23 a že hledíc na předcházející taková rozhodnutí učiněná v době poměrně krátké o témž tiskopisu, byť i pod jiným názvem vydávaném, je se důvodně obávati, že budou uvedené trestné činy obsahem téhož tiskopisu nadále páčány, může zároveň vysloviti, že vydávání jeho bude zastaveno.

Tento výrok lze bráti v odpor týmiž opravnými prostředky jako výrok o trestu nebo v řízení podle § 492 a 493 tr.ř. opravnými prostředky uvedenými v § 493 a 494 tr.ř.

Nabyli-li výrok soudu právní moci, může politický úřad druhé stolice naříditi zastavení tiskopisu, a to u tiskopisů, vycházejících alespoň pětikrát týdně, nejdéle na jeden měsíc, u tiskopisů, vycházejících alespoň třikrát týdně, nejdéle na dva měsíce a u ostatních tiskopisů nejdéle na šest měsíců. Proti tomuto zastavení není opravných prostředků. Výrok soudní pozbývá účinnosti, nebylo-li zastavení tiskopisu nařízeno nejpozději do roka, u tiskopisů, vycházejících alespoň pětikrát týdně, nejpozději do šesti měsíců od právní moci tohoto výroku.

2. Kdo periodický tiskopis, jehož vydávání bylo zastaveno, dále vydává, trestá se za přečin vězením od osmi dnů do tří měsíců a byl-li pro tento přečin již potrestán, tuhým vězením od čtrnácti dnů do šesti měsíců.

3. Má-li tiskový úřad za to, že zastavený tiskopis je vydáván nebo podle oznámení jemu učiněného má býti vydáván dále pod jiným jménem, zakáže toto vydávání neb odmítne vzíti oznámení na vědomí, uveda tento důvod. To platí i když rozhodnutí soudu, kterým bylo vysloveno, že vydávání tiskopisu může být zastaveno, nenabylo ještě právní moci.

(2) Stížnost na toto opatření tiskového úřadu nemá odkladného účinku.

(3) Kdo přes to tiskopis dále vydává nebo jej vydávati započne, trestá se podle ustanovení uvedeného pod č. 2.

Hlava I.

Z trestných činů první hlavy, nazvané „Úklady o republiku“ se mohlo jednat o velmi závažný zločin úkladů podle § 1. Tento zločin se zakládal na pokusu změnit násilím ústavu, znemožnit činnost nejvyšších ústavních činitelů, připojit k jinému státu území republiky nebo jeho část odtrhnout¹⁹³. Skutková podstata tu byla pojmána velmi široce, zvážíme-li, že předpokladem byl pokus o násilnou činnost realizovanou obsahem časopisu. Soudní praxe potom vykládala pojem násilí nejen jako reálný násilný skutek, ale i jako nebezpečnou výhružku bezodkladným násilným činem. Charakter tiskového zločinu mohlo mít nadále ohrožení bezpečnosti republiky podle odstavce 3, které v podstatě předpokládalo vydání republiky v nebezpečí války nebo ozbrojeného napadení zvenčí nebo zevnitř v úmyslu poškodit republiku. Za určitý by se dal označit i termín válečného nebezpečí, který byl vykládán kupř. i čistě jako možnost, že dojde k vojenskému napadení republiky. V obou těchto ustanoveních I. hlavy bylo rozhodující posouzení konkrétní skutkové podstaty soudem, zda budou žalovaní odsouzeni pro nejtěžší zločiny s vysokými vazbami těžkého žaláře (až doživotí), nebo pouze pro přečin rušení obecného míru podle § 14 zák. n. o. r..

Hlava II.

Ze zločinů a přečinů, které byly obsaženy v druhé hlavě zákona na ochranu republiky, jež nesl název „Poškození republiky“ a útoky na ústavní činitele“ patřil mezi ustanovení, vyjmenovaná v § 34, zločin zrady státního tajemství podle § 5 odst.1., jehož skutková podstata může být rovněž naplněna obsahem periodického tiskopisu. Šlo o přímé i nepřímé vyzrazení skutečností utajovaných v důležitém zájmu republiky nebo vyzvídání těchto skutečností s cílem je vyrazit cizí moci.¹⁹⁴ Za nepřímé vyzrazení bylo považováno např.

¹⁹³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 1 – 7.

¹⁹⁴ srov. MILOTA, A. Tamtéž, s. 20 – 24.

uveřejnění utajovaných skutečností v tisku, byl-li odpovědné osobě prokázán úmysl státní tajemství zveřejnit.¹⁹⁵

Osoba odpovědná za obsah časopisu se mohla stejně tak dopustit zločinu vojenské zrady, uvedeného v § 6 odst. 2 a 3 zákona. Jednalo se obdobně jako u zrady státního tajemství o nepřímé vyzrazení skutečností utajovaných v zájmu obrany státu, ke kterému došlo uveřejněním v tisku. Trestné proto mohlo být zveřejnění statistických údajů a informací o poměrech v pohraničí, podle kterých si cizí stát mohl utvořit představu o vojenském potenciálu republiky na části jeho území.¹⁹⁶

Hlava III.

Největší počet deliktů, které mohly být spáchány periodickým tiskopisem, obsahovala pochopitelně skupina deliktů nazvaných „Ohrožování míru v republice a její vojenské bezpečnosti“, jež byly zařazeny do hlavy třetí. Proti tisku ve smyslu § 34 mohl být použit přečin rušení obecného míru podle § 14 odst. 1, nesoucí název „veřejné pobuřování proti vzniku a samostatnosti státu, jeho ústavní jednotnosti a demokraticko – republikánské formě)“ nebo podle odst. 2 (veřejné popuzování k násilí proti skupinám obyvatel pro jejich národnost, jazyk apod.).¹⁹⁷ Jak již bylo zmíněno dříve, tato ustanovení zákona na ochranu republiky byla využívána velice pružně. Soudní praxe vycházela ze zásady, že rušení obecného míru je všeobecným rysem, jenž není potřeba dále zjišťovat při naplnění uvedených skutkových podstat přečinů¹⁹⁸. Soudní praxe se většinou setkávala s pobuřováním, nebo popuzováním v podobě mluvených výroků, ale v menším počtu byly stíhány i výroky tištěné nebo zobrazené, i když tisk většinou „zachraňovala“ před trestem cenzura konfiskací.

¹⁹⁵ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

¹⁹⁶ srov. SOUKUP, L. Tamtéž.

¹⁹⁷ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 65 – 86.

¹⁹⁸ srov. Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá F. Vážný, č. 1721/1924. s. 527 – 531.

Podle § 15 odst. 3 mohlo být dále posuzováno jako zločin spáchaný obsahem časopisu podněcování k úkladům o republiku a dalším zločinům I. a II. hlavy analyzovaného zákona. Pojem podněcování byl vykládán poměrně mnohoznačně, a to jako protizákonné působení na vůli a jednání neurčitého počtu lidí různými formami.¹⁹⁹

Přečin rušení obecného míru podle § 14 a podněcování k trestné činnosti uvedené v § 15 zákona na ochranu republiky se řadily mezi nejpoužívanější důvody pro zásah cenzury. Podle § 17 tiskového zákona tiskárna předkládala policejnímu úřadu současně s počátkem rozšiřování časopisu ke kontrole povinný výtisk. Cenzurní úředník v jeho textu označil místa, kterými byl podle jeho názoru spáchán trestný čin, a navrhl státnímu zastupitelství zabavení, které pak muselo být projednáno soudně. Současně s podáním návrhu přistoupily orgány policie a četnictva k preventivnímu zabavení. Pozdější rozhodnutí soudu toto opatření zpravidla potvrdilo.

Obsahovým tiskovým deliktem mohl být také zločin schvalování trestných činů podle § 16 odst. 2 zákona na ochranu republiky, kde skutková podstata spočívala ve vychvalování zločinu nebo pachatele, nebo peněžní podpora pachateli zločinu úkladů o republiku a dalších z I. a II. hlavy zákona podobně jako u § 15. Trestným jednáním dle tohoto paragrafu mohlo být např. uveřejnění pochvalného článku nebo básně o pachateli uvedeného zločinu pro jeho čin nebo také vystavování a krášlení jeho podobizny.²⁰⁰

§ 34 Zastavení periodického tiskopisu

U všech uvedených případů zásahů proti periodickému tisku dle § 34 zákona na ochranu republiky bylo umožněno, jak jsme se dozvěděli v předchozí podkapitole s odsuzujícím výrokem proti odpovědné osobě nebo závadnému textu přidat současně rozhodnutí o zastavení časopisu a to i v případech, kdy byl

¹⁹⁹ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

²⁰⁰ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 102.

obžalovaný zproštěn viny a kdy fakticky bylo spojováno subjektivní a objektivní řízení. Soud shledal, že obsah periodického tiskopisu tvoří skutkovou podstatu některého z uvedených deliktů, a když byl v krátké době opětovně vydán obdobný rozsudek nebo nález, mohl rozhodnout o zastavení vydávání časopisu. Časové rozpětí, jež uběhlo od minulých rozsudků a nálezů se posuzovalo individuálně v závislosti na tom, jak často časopis vycházel. V předchozích rozhodnutích nemuselo jít o totožný delikt, ale stačilo, když se jednalo o delikt ze zmíněného okruhu. Ustanovení § 34 přímo stanovilo, že se jedná o totožný časopis, i když po předchozích rozhodnutích změnil svůj název. Rozhodnutí soudu se při rozhodování opírala o posouzení totožnosti vydavatele, redaktora, tiskárny, ideového zaměření a podobně. Skutečnost, že některý z uvedených trestných činů byl v krátké době spáchán opakovaně, potom musela vyvolat důvodnou obavu, že časopis bude i nadále pokračovat v takové trestné činnosti.²⁰¹

Dá se k tomu říci, že toto ustanovení umožňovalo postih periodického tisku jeho zastavením v mnoha případech a to z důvodu značně neurčitě a široce formulovaných skutkových podstat, pod něž mohla být při extenzivním výkladu soudu podřazována velice pestrá škála skutků.

Zemský úřad, jako politický úřad druhé instance, měl právo nařídit zastavení časopisu poté, co soudní rozhodnutí nabylo právní moci. Maximální délka zastavení byla šest měsíců u časopisu, který vycházel vždy méně než třikrát týdně, u časopisu vydávaného alespoň pětkrát za týden jeden měsíc. Proti tomuto rozhodnutí správního orgánu nebyl opravný prostředek.

Ustanovení § 34 odst. 3 mělo zabránit případnému obcházení zastavení časopisu tak, že by podle tiskových předpisů na místo zastaveného byl zřízen jiný periodický tiskopis s novým jménem. V takovém případě mohl tiskový úřad zakázat i vydávání časopisu nového. Porušení úředního zákazu vydávání časopisu se trestalo jako přečin vězením až na 3 měsíce, v případě recidivy tuhým vězením až na 6 měsíců.

²⁰¹ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 153 – 157.

§ 39 Výklad jednotlivých výrazů tohoto zákona – odst. 2 - pojem veřejnosti

Skupina deliktů, jež mohly být dle zákona na ochranu republiky spáchány tiskem, byla rozšířena nově zavedeným výkladem pojmu „veřejnost“ v souvislosti s vykonáním popsané trestné činnosti. V § 39 odst. 2 zákona na ochranu republiky se rozšířilo hledisko veřejnosti vedle obvyklé činnosti pachatele za přítomnosti dalších osob nebo na místě veřejně přístupném tak, že za veřejné se rovněž považovalo spáchání v tiskopise nebo v rozšiřovaném spise. § 39 odst. 2 totiž obsahoval ustanovení, podle něhož je „čin vykonán veřejně, byl-li spáchán v tiskopise nebo v rozšiřovaném spise, ve shromáždění nebo před zástupem.“²⁰² Toto pojetí bylo oficiálně označováno jako odpovídající požadavkům moderní trestní vědy.²⁰³ Zatímco pojem tiskopis měl podle tiskových předpisů jasný obsah, cílem nového označení „rozšiřovaný spis“ bylo obsáhnout i případy, kdy by delikt byl spáchán jednotlivým tištěným textem nebo několika rozmnoženými výtisky (např. ilegálními letáky), na které se nevztahoval pojem tiskopisu. Podobně chápala tuto otázku i dobová právní teorie. Význam „rozšiřovaného spisu“ ve smyslu zákona na ochranu republiky pak dále upřesnila judikatura. Rozšiřovanými spisy byly podle soudní praxe písemnosti, jejichž obsah je přístupný většímu počtu osob bez ohledu na to, zda se tyto osoby s tímto obsahem skutečně seznámily. Takovým spisem je i podání zaslané veřejnému úřadu nebo soudu. Podobně pak i text, jenž není rozmnožený a existuje v jediném exempláři, je rozšiřovaným spisem, je-li jeho obsah přístupný více osobám. Toto své stanovisko soud opíral o názor, že není potřeba, aby obžalovaný měl v úmyslu spis určit veřejnosti, a že stačí vědomá nedbalost, neboli vědomí pachatele, že se s obsahem spisu může seznámit větší počet lidí. Právní teorie se však s tímto

²⁰² MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 165.

²⁰³ Zpráva ústavně právního výboru poslanecké sněmovny NS o vládním návrhu zákona na ochranu republiky, Tisk poslanecké sněmovny NS č. 4021/1923, s. 39.

stanoviskem ne vždy ztotožňovala. Jako příklad uváděla případ, kdy za rozšiřovaný spis nelze považovat soukromý, uzavřený dopis.²⁰⁴

V následujících řádcích se dále pokusme vyložit pojem tzv. kvalifikované veřejnosti v souvislosti s tiskopisem. Spáchání činu v tiskopise se považovalo za spáchání na vyšším stupni veřejnosti, jinak řečeno spácháno způsobem, majícím větší míru publicity. Toto vymezení plynulo z formulace zákona na ochranu republiky a také z rozhodnutí Nejvyššího soudu. Záměrem státu bylo zpřísněným postupem se bránit působení tisku na široké masy čtenářů. Ke splnění podmínky veřejnosti došlo vytištěním tiskopisu a v podstatě ani nezáleželo na tom, jestli byl skutečně rozšiřován a dostal se ke čtenářům. Trestného činu spáchaného veřejně obsahem tiskopisu se podle § 39 zákona na ochranu republiky dopustily všechny osoby, které se podílely na tom, že obsah tiskopisu působil na veřejnost. Byly to spisovatel, překladatel, vydavatel, nakladatel nebo obstaravatel prodeje, knihkupec, tiskař, u časopisů také odpovědný redaktor a další. Trestnost odpovědného redaktora má počátek v okamžiku, kdy byl text odevzdán do tisku. Tento speciální výkladu pojmu veřejného jednání, uskutečněného v tiskopise nebo rozšiřovaném spise pak umožňoval stíhat pomocí zákona na ochranu republiky i další obsahově tiskové delikty.²⁰⁵

Jedním, z častých přečinů byla urážka prezidenta republiky podle § 11 odst. 2, jenž spočíval v ublížení na cti prezidenta výhružkou zlého nakládání nebo jiným hrubě znevažujícím projevem nebo uvedením ve veřejný posměch.²⁰⁶ Pod čest hlavy státu subsumovala judikatura kromě osobní cti prezidenta také obecnou úctu k prvnímu prezidentovi, která měla vycházet z jeho zásluh o zřízení našeho státu. Jako příklad lze uvést konstatování Nejvyššího soudu, který ve svém rozhodnutí z roku 1926 pod číslem 2483 stanovil, že i vtip a ironie, stejně jako

²⁰⁴ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 164 – 169.

²⁰⁵ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

²⁰⁶ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 47 – 54.

satira a karikatura jsou způsobilé tvořit skutkovou podstatu trestného činu podle § 11 zákona na ochranu republiky.²⁰⁷

Veřejně, tedy i v tisku, mohla být naplněna skutková podstata přečinu rušení obecného míru podle všech pěti odstavců § 14, jehož čtvrtý odstavec obsahoval přečin popuzování k násilnostem nebo jiným nepřátelským činům proti jednotlivci. Jediným článkem mohlo v tisku dojít ke spáchání různých přečinů podle § 14. Pátý odstavec pak pojednával o surovém nebo štvavém způsobu hanobení republiky, národa nebo národní menšiny, který může snížit vážnost republiky, ohrozit v ní obecný mír nebo její mezinárodní vztahy. Za takovéto hanobení republiky byla r. 1926 Nejvyšším soudem považována mj. výtká nedostatku sociálního citění a nehumánního jednání republiky vůči chudému lidu („... u nás se vymáhají na dělnících daně, kdežto milionářům se čeká...“)²⁰⁸.

Rovněž veřejné podněcování ke zločinu nebo přečinu dle § 15 odst. 2, eventuálně veřejné vybízení k hromadnému páchání přestupku podle § 15 odst. 4 zákona na ochranu republiky mohlo naplnit skutkovou podstatu obsahového tiskového deliktu. Na základě ustanovení § 15 odst. 2 mohl být odsouzen např. obžalovaný za pokus rozšiřování závadných letáků. Tato ustanovení se nicméně v praxi používala převážně k postihu za ústní projevy.²⁰⁹

Následující § 16 ve svém odstavci 2 upravoval jednání se znakem kvalifikované veřejnosti, jež bylo rozebráno výše. Podle odstavce prvního bylo přečinem vychvalování zločinu, přečinu a jeho pachatele, případně odměna nebo náhrada za peněžní trest odsouzenému. Trestné bylo i uveřejnění výzvy ke shromažďování darů pro odsouzeného. V soudní praxi se stíhalo i projevení souhlasu se zločinem, který dosud nebyl spáchán. Třetí odstavec § 16 stanovil zákaz uveřejnění obrazu (fotografie) pachatele zločinu vraždy nebo tělesného

²⁰⁷ SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 136.

²⁰⁸ srov. Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá F. Vážný, č. 2491/1926 s. 546 – 548.

²⁰⁹ srov. Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá F. Vážný, č. 1858/1925 s. 27 – 28.

poškození ústavních činitelů vyjmenovaných v § 7 a § 8 zákona na ochranu republiky (prezident, předseda vlády aj.) v tiskopise nebo rozšířeném spise. Porušení zákazu do jednoho roku po spáchání deliktu, se stíhalo jako přestupek. Výjimku tvořilo zveřejnění podobizny k vědeckým účelům nebo na žádost státního orgánu pro potřeby trestního řízení.²¹⁰

§ 18 zákona na ochranu republiky o šíření nepravdivých zpráv, které pachatel rozšiřuje, přestože nemá důvod pokládat je za pravdivé a ví, že takto vážně znepokojí obyvatelstvo určitého místa nebo jeho část, se rovněž aplikoval na obsah tiskopisů. Toto jednání se kvalifikovalo jako přestupek. O přečin se pak jednalo, věděl-li pachatel, že rozšiřovanou zprávou poškozuje bezpečnost státu, veřejný pořádek nebo působí poruchy v obchodě a peněžnictví. Zprávou bylo ve smyslu tohoto ustanovení podle rozhodnutí Nejvyššího soudu jakékoliv tvrzení skutečností minulých, současných nebo budoucích²¹¹. „Za nepravdivou zprávu pro přečin podle § 18 odst. 2 byl odsouzen např. autor článku, ve kterém se uvádělo, že Československo zbíjí do války proti SSSR, neboť toto sdělení podle stanoviska Nejvyššího soudu mohlo vyvolat potíže v mezinárodních vztazích a neklid mezi občany.“²¹²

Konečně zákon na ochranu republiky obsahoval dvě ustanovení, týkající se výlučně tisku. První ustanovení § 23 upravovalo přečin nedovoleného zpravodajství, uveřejnění zpráv vojenské nebo obranné povahy v tisku přesto, že to bylo úředně zakázáno, nebo když z okolností zprávy vyplývalo, že uveřejnění ohrožuje státní zájem. Zakázány byly zejména zprávy o přípravách k mobilizaci branné moci a k protiletecké obraně, zprávy o nových bojových prostředcích, o dodávkách válečného materiálu apod.²¹³ Další alternativou nedovoleného

²¹⁰ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

²¹¹ srov. Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá F. Vážný, č. 2109/1925 s. 509 – 511.

²¹² srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

²¹³ srov. MILOTA, A. Zákon na ochranu republiky, 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání. Kroměříž: J. Gusek, 1930, s. 124 – 125.

zpravodajství v tisku bylo publikování mimořádných opatření k zajištění pořádku, jejichž uveřejnění bylo úředně zakázáno. V obou případech šlo o nedbalostní jednání. Úmyslné jednání by se trestalo jako vojenská zrada.

Druhé ustanovení § 42 bylo novelizací článku III. č. 5 recipované tiskové novely z r. 1868, jenž upravoval zanedbání povinné péče. Mimo méně významné změny ve výměře trestů novela k původnímu znění připojila druhý odstavec, podle něhož bylo posuzováno zanedbání povinné péče jako přečin a to v případech, kdy bylo možno podle § 34 zákona na ochranu republiky zastavit periodický tiskopis. Tento delikt presumoval výlučně jednání z nedbalosti. Trestnost dle něj začínala až od okamžiku rozšiřování tiskopisu a hrozila především odpovědnému redaktorovi, přičemž trestnost počínala tím, že jeho články někdo četl. Povinností odpovědného redaktora bylo se za všech okolností starat o právní nezávadnost obsahu časopisu. Dle stanoviska Nejvyššího soudu bylo zanedbání povinné péče i v tom, že redaktor neučinil opatření, aby článek závadného obsahu nebyl v časopisu vytištěn a rozšiřován v době jeho nemoci nebo jiné překážky plnění redaktorských povinností.²¹⁴ „Velmi široce byla vykládána v této souvislosti také odpovědnost rozšiřovatele. Ten se mohl dopustit přečinu zanedbání povinné péče nejen rozšiřováním soudně zakázaného tiskopisu, ale i takového, který zakázán nebyl, avšak svým titulem, obsahem nebo způsobem zaslání mohl vzbudit jeho pozornost.“²¹⁵

Podle § 36 zákona na ochranu republiky projednávaly trestné činy spáchané obsahem tiskopisu v první instanci krajské soudy. U obžalovaných osob vojenských to byly soudy divizní. Výjimku tvořil např. zločin úkladů o republiku, pro nějž byl příslušný státní soud a některé přestupky, konkrétně výzva k neplnění zákonných povinností anebo k trestným činům podle § 15 a šíření nepravdivých zpráv dle § 18 odst. 1, jež byly přiděleny okresním soudům.²¹⁶ Zákon výslovně uváděl, že sborovým soudům první stolice náleží zločiny i přečiny, i když byly

²¹⁴ srov. Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá F. Vážný, 3640/1929 s. 574 – 580.

²¹⁵ srov. Tamtéž 3605/1929 s. 502 – 506.

²¹⁶ srov. Zákon č. 51/1923 Sb. ze dne 19.3.1923, o státním soudě

spáchány obsahem tiskopisu, což vedlo k pomalému vytlačování porotního soudnictví z projednávání tiskových věcí. Jako důvod byla uváděna nutnost ochrany před státem nepřátelským tiskem a to právě proto, že značná část trestných činů v zákoně na ochranu republiky uvedených měla být páchána tiskem. Příslušnost státního soudu pak byla ospravedlňována ochranou státu.²¹⁷

Můžeme říci, že zákon na ochranu republiky v celku výrazně omezil svobodu projevu a tiskovou svobodu. Tato trestně právní norma zakotvila řadu deliktů, které mohly být spáchány mj. obsahem tiskopisu. Jiné trestné činy v ní upravené měly charakter výhradně tiskových deliktů.

²¹⁷ srov. SOUKUP, L. Právně historické studie 26, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR. Praha: Academia, 1984, s. 127 – 140.

ZÁVĚR

Ve své rigorózní práci jsem se pokusil nastínit historii zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. na ochranu republiky a souvisejícího tiskového zákonodárství. Tento zákon, který byl bezesporu nejvýznamnější novou trestněprávní normou vydanou v ČSR ve dvacátých letech dvacátého století, zaplňoval mezeru v právním řádu, jemuž doposud chybělo ustanovení o ochraně československého státu a jeho ústavních představitelů. K jeho projednávání došlo v únoru a především v březnu 1923, tedy velice brzy po atentátu na ministra financí JUDr. Aloise Rašína, který byl jeden z hlavních příčin jeho schválení.

Můžeme směle říci, že se jednalo o předpis značně kontroverzní. Byl napadán pro možnost dramatického zásahu státu do svobod občanů i pro možnost, již v době vydání tušenou, návaznost na pozdější zmocňovací zákonodárství. Svůj hlavní záměr, jímž byla ochrana československé státnosti, však nakonec v nejkritičtějších chvílích naplnit nedokázal. Zákon na ochranu republiky dával sice četné možnosti omezení občanských práv, avšak stále na pozadí právního státu, a tak se nemohl stát a ani nestal nástrojem zničení demokratického řádu meziválečného Československa. Proti sílícímu nacistickému náporu byl však, a možná, že právě proto, v konečném důsledku slabou obranou, jejíž prolomení jasně ukázalo, jak křehká se jeví být demokracie před jakoukoli formou totalitarismu.

Historie tohoto zákona je velmi zajímavá. Přestože nedokázal v konečném výsledku československý stát ochránit před německou zhoubou, nelze mu odepřít jistý kladný přínos, což můžeme demonstrovat slovy prof. Miřičky: "*...bude-li ho náležitě užíváno, poskytne účinných zbraní.*" A s tím se dá podle mě plně souhlasit.

Zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. z. a n. byl prvním zákonem, který uzákonil ochranu ústavních činitelů, jež doposud v našem právním řádu chyběla, na druhou stranu ale zvýšil trestní postihy za jednání, která již platným trestním zákonem upravena byla. Kromě toho omezil možnosti podmíněčného odsouzení a zavedl širokou příslušnost státních soudů, čímž však vyloučil celou oblast příslušnosti soudů porotních; to můžeme hodnotit z hlediska procesního

jako krok směrem zpět na cestě k demokracii. Pro zákon je rovněž charakteristické, že v praxi omezil svobodu tisku.

Zákon na ochranu republiky se stal unifikačním zákonem, který nahradil dílčím způsobem některá ustanovení bývalé rakouské a uherské trestně právní ochrany státu za podmínek jinak úplné recepce rakousko-uherského práva z dob absolutistické monarchie.

Jako zákon mohl a měl přispět k zdravému demokratickému rozvoji mladého Československa. Normy tohoto druhu bylo velice zapotřebí. Judikatura na jeho základě vytvořená nás ovšem záhy přesvědčila, že justiční orgány brzy využily jeho slabších stránek a rozporných míst. Řada rozsudků na základě zákona totiž znamenala rozpor s tehdy platnou ústavou, a dokonce i se zákonem samotným.

Podle mého názoru zákon na ochranu republiky svůj smysl měl a také dokázal využít svého potenciálu. Od žádného demokratického zákona se totiž nedají čekat zázraky, jestliže je žádoucí, aby byl skutečně demokratický. Můžeme být na naše prvorepublikové zákonodárce hrdí, neboť se řídili zdravým rozumem a zůstali nohama na zemi. Ve třicátých letech by bylo bývalo velice snadné sklouznout k totalitnímu smýšlení. Takovému postoji se Československý stát vyhnul a tvrdě za to zaplatil. Zákon na ochranu republiky tomu nemohl zabránit, mohl však s tímto bojovat a také tak čestně a hrdě činil.

Vydání zákona na ochranu republiky lze rovněž považovat za počátek nové etapy vývoje československého tiskového práva, neboť obsahoval ustanovení, ve kterých upravoval různé formy trestné činnosti, z nichž řadu bylo možno aplikovat kromě jiných jednání rovněž na obsah tiskopisu.

Československé tiskové zákonodárství tvořilo mozaiku recipovaných základních předpisů z doby monarchie a množství drobných úprav pocházejících z dvacátých a třicátých let dvacátého století, které se dotýkaly zejména problematiky tiskových oprav, kolportérství, ochrany cti, otázek odpovědnosti za obsah tiskopisu, významu a postavení odpovědného redaktora, cenzury či tiskových deliktů. Obecně diskutovaným tématem námi zkoumaného období byla vedle ustanovení zákona na ochranu republiky a jejich používání v praxi také obecný náhled na cenzuru.

Období první republiky bylo charakteristické úsilím o unifikaci práva a hledáním míry zákonné garance občanských a politických práv a svobod. Snahy o přijetí moderního tiskového zákona kulminovaly pouze v dílčí novelizace stávajících předpisů. Jejich vývoj byl však značně nesystematický a byl ovlivněn momentální společenskou potřebou právně upravit nejrůznější zájmy státu, ať již to bylo posílení ochrany osob veřejně činných, obranu republiky či čest jednotlivce, které se zpravidla teprve formou četných zákazů a omezení dotkly i tiskového práva a jeho institutů.

RESUMÉ

In my diploma thesis, I tried to outline the history of the Protection of the Republic Act No. 50/1923 Coll. that was undoubtedly the most important new criminal norm issued in Czechoslovakia in the 1920s. This act filled the gap in the system of law that had lacked a provision about protection of Czechoslovakia and its constitutional representatives. Its discussion took place in February and March in 1923, i.e. right after the assassination of JUDr. Alois Rašín, the Minister of Finance.

We can boldly say that it was quite a controversial provision. It was attacked because of the possibility of dramatic state interference in civil liberties and possible connection of enabling legislation later. However, it was not able to fulfill its main purpose: protection of Czechoslovakian statehood in the most critical moments. The Protection of the Republic Act did not become a tool for destroying a democratic order of Czechoslovakia between the wars and it was a weak defense against a growing Nazi onset; its break-in clearly demonstrated fragility of democracy attacked by any kind of totalitarianism. It provided many opportunities for restriction of civil rights on the background of a rule of law.

History of this act is very interesting. Although it did not manage to protect Czechoslovakia from German destruction in the end, we cannot deny a certain positive contribution. As Prof. Miřička said: "*... if we use it properly, it will provide efficient weapons.*" In my opinion, we should fully agree with it. On the one hand, the Protection of the Republic Act No. 50/1923 Coll. was the first act that legalized protection of constitutional bodies that had been missing in our system of law; on the other hand, it increased criminal penalties for conduct that had been modified by an already valid criminal act. In addition, it also restricted possibilities of suspended sentences and it introduced broad jurisdiction of state courts but it excluded the jury courts – this fact can be judged as a step back from democracy from the procedural point of view. The act also restricted the freedom of the press in practice.

The Protection of the Republic Act became a unification act that partially substituted some provisions of former Austrian and Hungarian criminal protection of the state under conditions of completely different reception of Austrian-Hungarian law from the time of absolute monarchy.

As an act, it could and was supposed to contribute to a healthy democratic development of young Czechoslovakia. Norms of this kind were demanded. Judicature that originated on its basis convinced us very soon how the bodies of justice used its weaknesses and disputable parts. Many verdicts based on this act clashed with the contemporary constitution and with the act itself.

The Protection of the Republic Act made sense and it used its potential. We cannot expect miracles from any democratic act if we want it to be democratic. Only acts that are not based on democratic pillars can do miracles. And we should be proud of legislators from the First Czechoslovak Republic. They were not fooled by the prospect of "supernatural phenomena" and they used their common sense. In the 1930s, it was very easy to slip to the totalitarian path and "do miracles". Czechoslovakia avoided it and paid for it. The Protection of the Republic Act could not prevent it but it could fight with it. Proudly and faithfully!

The beginning of a new stage of development of the Czechoslovak press law can also be considered the protection Act of the Republic. This law consists of provision which regulates various forms of crime and some of them could be applied, in addition to other cases, also to the content of any written document.

Czechoslovak Press legislation codes were the summary of basic regulations from the time of the monarchy. Many small changes from the twenties and thirties of the twentieth century impacted mainly the issue of press corrections, dissemination of information, protection of honor, questions of liability for the content of the information, importance and status of the responsible editor, media censorship and other press offenses. Generally discussed topic that we tried to study, were the provisions of the Act on the Protection of the Republic and its impact in real life and to the general view of censorship as well.

The time of so called “First Republic” was characterized by efforts to unify laws and seek the rate of guarantee of the civil and political rights and freedoms. The Efforts to adopt modern media law culminated only in a partial revision of the existing regulations. Their development, however, was unsystematic and was greatly influenced by current social need to regulate the various interests of the state. No matter how much the intention was to strenghten the protection of public persons, or to protect the interests of the Republic or the honor of individuals, those interferences also consequently influenced the press law and its institutions.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Literatura knižní:

- ADAMOVÁ, K.: *Dějiny českého soudnictví od počátku české státnosti do roku 1938 I. Vydání*, LexisNexis CZ, Praha 2005. ISBN 90-86920-07-0
- ADAMOVÁ, K., SOUKUP, L.: *Prameny dějinám práva v českých zemích*, Aleš Čeněk, Dobrá Voda 2004. ISBN 80-86898-04-0
- ČERNÝ, J.: *Zákon na ochranu republiky*, Svaz československých soudců, Praha 1935
- DANČÁK, B., ŠIMÍČEK, V.: *Bezpečnost České republiky-právní aspekty situace po 11. Září 2001*, Masarykova univerzita v Brně, Brno 2002. ISBN 80-210-3009-7
- DRLÍK, F.: *Zákon na ochranu republiky s vysvětlivkami a příklady - pro školení a potřebu orgánů bezpečnostních*, Melantrich, Brno 1937
- GRONSKÝ, J.: *Komentované dokumenty k ústavním dějinám Československa. Svazek I.* Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha 2005. ISBN 80-246-1027-2
- HARNA, J.: *První Československá republika – pokus o demokracii ve střenění Evropě*, SPN v Praze, Praha 1993. ISBN 80-04-26363-1
- HOCH, K.: *Alois Rašín jeho život, dílo a doba*, Orbis, Praha 1934
- HONAJZER, J.: *Vznik a rozpad vládních koalic v Československu v letech 1918-1938*, Orbis, Praha 1995. ISBN 80-235-0047-3
- HRABÁNEK, J.: *Soustava Československého práva tiskového*, Orbis, Praha-Brno 1934
- HRUBÝ, J.: *Aféry první republiky*, Práce, Praha 1984
- KÁRNÍK, Z.: *České země v éře první republiky (díl první – vznik, budování a zlatá léta první republiky 1919-1929)*, Libri, Praha 2003. ISBN 80-7277-195-7

- KLIMEK, A.: *Velké dějiny zemí koruny české, svazek XIII. 1918-1929*, Paseka, Praha 2000. ISBN 80-7185-328-3
- KROFTA, K.: *Malé dějiny československé*, Orbis, Praha 1946
- KROFTA, K.: *Z dob naší první republiky*, Jan Laichter, Praha 1939
- LEPŠÍK, J.: *Zákon na ochranu republiky s důvodovou zprávou* Fr. Borový. Praha 1923
- MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, Orac, Praha 1995. ISBN 80-85903-01-6
- MALÝ, K.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, Linde praha a.s. Praha 1997. ISBN 80-7201-045-X
- MILOTA A.: *Zákon na ochranu republiky vykládá prof. Dr. A. Milota: 2. přepracované a judikaturou opatřené vydání*, J. Gusek, Kroměříž 1930
- OLIVOVÁ, V.: *Dějiny první republiky*. Karolinum, Praha 2000. ISBN 80-7184-791-7
- PEROUTKA, F.: *Budování státu III-IV*. Academia, Praha 2003. ISBN 80-200-1122-6
- ROHRER, M.: *Slovník veřejného práva československého. Svazek IV., S až T*, Polygrafia, Brno 1938
- ROTTER, K.: *Zákon o tisku a na ochranu republiky, sestavil vládní rada Karel Rotter*, Ministerstvo vnitra ČSR, Praha 1935
- SCHELLE, K.: *Organizace veřejné správy v letech 1848-1948*, Masarykova univerzita v Brně, Brno 1993. ISBN 80-210-0792-3
- SKŘEJPKOVÁ, P., SOUKUP, L.: *Antologie české právní vědy*, Karolinum, Praha 1993, ISBN 80-7066-697-8
- SOUKUP, L.: *Právně historické studie č. 26*, Zákon na ochranu republiky a svoboda tisku v ČSR, Academia, Praha 1984 str. 127 a násl.
- ŠKÁBA, J.: *Dr. Alois Rašín*, Státní nakladatelství v Praze, Praha 1923
- ŠLAPÁK, F.: *Zákon ze dne 19. března 1923, č. 50 Sbírky zák. a nař. na ochranu republiky*, Sdružení justičních důstojníků v ČSR, Praha 1937
- VÁŽNÝ, F.: *Rozhodnutí nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech trestních, pořádá z příkazu předsednictva Nejvyššího soudu II.*

president tohoto soudu Dr. František Vážný, roč. 1924 – 1929, Právnické nakladatelství v Praze, s.r.o, Praha 1925 – 1930.

- VENCOVSKÝ, F.: *Alois Rašín život a dílo*, Všeherd, Praha 1992. ISBN 8085305-10-0
- VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Masarykova univerzita, Brno 2004. ISBN 80-210-3506-4
- VOJÁČEK, L., KOLÁRIK, J., GÁBRIŠ, T. *Československé právní dějiny (1918 – 1992)*, Bratislava 2011

Literatura časopisecká

- Národní politika
- Právník
- Právní praxe
- Právo – časopis pro právní teorii a praxi

Internetové zdroje:

- www.psp.cz
- spcp.prf.cuni.cz
- www.lexdata.cz
- www.eportal.cz
- www.svedomi.cz
- www.mvcr.cz
- www.libri.cz
- dejepis.info
- www.econlib.cz
- www.fronta.cz
- www.reflex.cz

- Informační systém CODEXIS
- Informační systém ASPI

Normativní zdroje:

- Zákon č. 50/1923 Sb., zákon na ochranu republiky, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 309/1921 Sb. z. a n., proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních
- Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, recepční zákon
- Zákon č. 51/1923 Sb. z. a n., o státním soudu
- Zákon č. 134/1885 ř. z., o opatřeních proti obecně nebezpečnému užívání třaskavin a obecně nebezpečnému zacházení s nimi
- Zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích, trestní říšský zákon
- Zákon č. 121/1920 Sb. Národního shromáždění, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky
- Zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky
- Zákon o tisku z r. 1863 č. 6/1863 ř.z.,
- Zákon č. 119/1873 ř.z. – Trestní řád

ABSTRAKT V ČESKÉM A ANGLICKÉM JAZYCE

Abstrakt v českém jazyce:

V této práci se zabývám zákonem na ochranu republiky z r. 1923. Kdy a za jakých podmínek vznikl, jak probíhalo jeho schvalování. Dále rozebírám zákon jako celek i podrobněji jeho nejdůležitější ustanovení. Poté následuje rozbor novelizací tohoto zákona a další kapitolou je uplatnění a aplikace zákona v soudní praxi. Pomyslná druhá část práce pojednává o tiskovém zákonodárství Československé republiky a oborech tiskového práva. Poslední kapitola se konečně zabývá tiskovými delikty, které jsou obsaženy v zákoně na ochranu republiky.

Abstrakt v anglickém jazyce:

In my diploma paper I am dealing with Protection of the Republic Act from 1923. When and also under what conditions this act was coming up. The next chapter is about the law as a whole and then in more details I analyse the most important enactments. After that follow analysis of updatings of this act and the next chapter is about the application of the code in the judicial practice. The second part of the thesis deals with the press legislation of the Czechoslovakian Republic and with fields of the press law. The last chapter finally analyzes press offenses contained in the Protection of the Republic Act.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV V ČESKÉM A ANGLICKÉM JAZYCE

Seznam klíčových slov v českém jazyce:

Zákon na ochranu republiky, trestní právo, tiskové zákonodárství, tiskové právo., ochrana státnosti, prvorepublikové zákonodárství, 50/1923, Alois Rašín, státní soud, ústavní činitel, první republika, trestní zákoník, zákon o tisku.

Seznam klíčových slov v anglickém jazyce:

Protection of the Republic Act, criminal law, press legislation, press law, protection of the sturdiness, first republic legislation, 50/1923, Alois Rasin, state court, constitutional maker, the first republic, criminal code, The Press law.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Zákon č. 50/1923 Sb. z. a n. – Zákon na ochranu republiky.

Příloha č. 2: Novinový článek v Národní politice ze dne 18. března 1923 o zasedání senátu při projednávání zákona na ochranu republiky.

Příloha č. 3: Reprodukce portréту JUDr. Aloise Rašína s vlastnoručním podpisem podle portréту Viktora Stretti z roku 1922.

Příloha č. 4: Zákon o tisku daný dne 17. prosince 1862, č. 6 říš. zák..